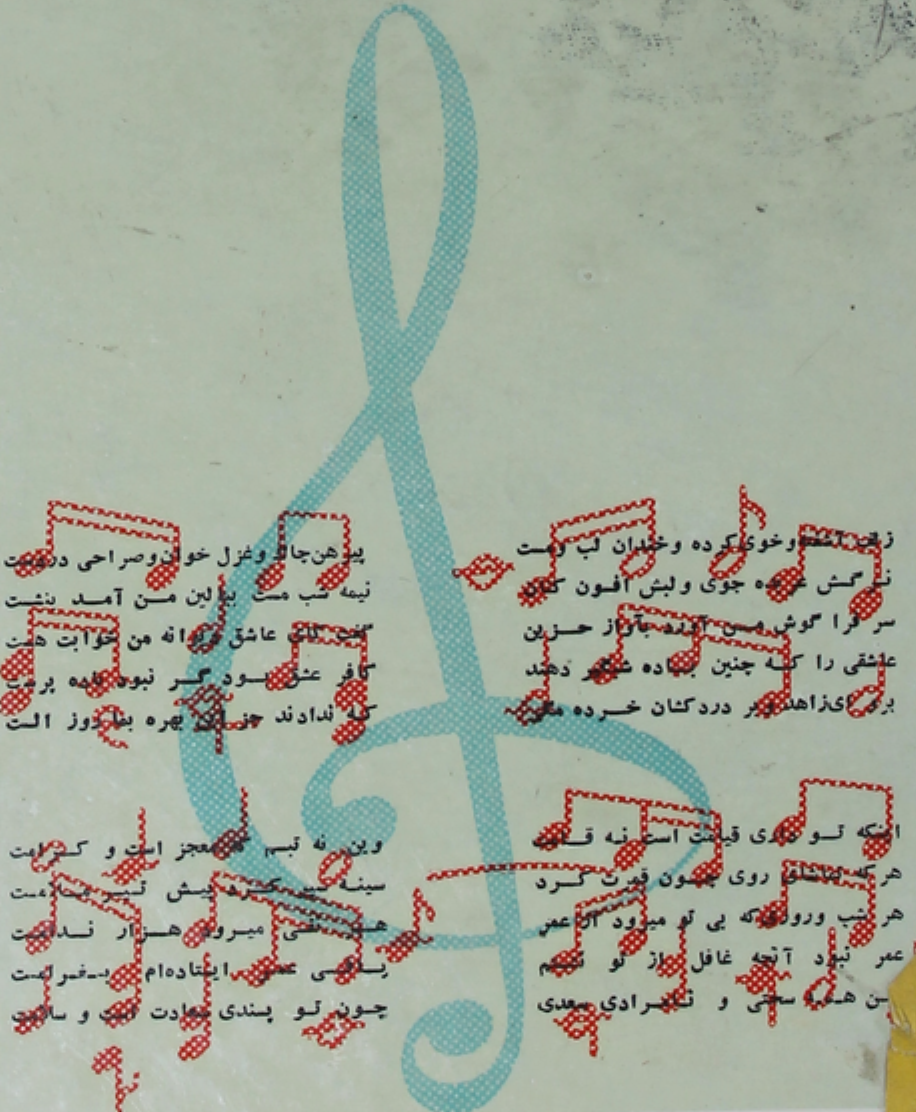
برگزیده شورانگیزترین ترانه های زیبای غنایی

ازبزرگترین شاعران ادب فارسی

بحور الالحان

فرصت شیرازی

با مقدمه - شرح زندگی - فهرست و تصحیح

بحور الألحان

در علم موسیقی و نسبت آن با عروض

تألیف

فرصت الدوله شیرازی

(۱۲۷۱ - ۱۳۳۹ هـ . ق .)

با مقدمه - شرح زندگی - فهرست و تصحیح

علی زرّین قلم

چاپ این کتاب در ۲۰۰۰ نسخه بسرمایهٔ کتابفروشی فروغی در دیماه ۱۳۴۵ بپایان رسید

چاپخانه ارژنگ

ازعکسهای جالب فرصة الدوله شیرازی
این‌عکس ، وی را درسنین بعدازپنجاه سالگی‌نشان میدهد

شرح زندگی مؤلف کتاب :

«فرصت شیرازی» شاعر وادیب وفاضل وهنرمند بزرگ قرن معاصر ازجمله کسانی است که نه‌تنهادرایران، بلکه نزدبیگانگان وبخصوص ایران شناسان، دارای شهرت ومحبوبیتی کم نظیراست .

نامش (سید میرزا محمد نصیرالحسینی شیرازی) وشهرتش دردوران زندگی «میرزاآقا» . لقبش «فرصةالدوله» وتخلص وی «فرصت» بوده است .

فرصت ، درماه رمضان سال یکهزار ودویست وهفتاد ویك هجری قمری در شهرشیرازدیده بجهان گشوده . پدرش «میرزاجعفر» ازهنرمندان مشهورشیراز واهل ذوق وادب بوده ودرشعر «بهجت» تخلص میکرده واوپسر «میرزاکاظم شرفا» ازمستوفیان معروف دوران حکومت زندیه بوده که یکبار هم بسفارت حیدرآباد دکن بهندوستان رفته ودرهمانجابدرود زندگی گفته . وبالاخره این میرزا کاظم فرزند «میرزانصیر حکیم جهرمی» بوده که درزمان فرمانروائی کریمخان زند ازحکمای بزرگ وطبیب معروف وندیم خاص وکیل الرعایا محسوب میگردیده ودرفضل ودانش، پایه‌ئی داشته که اورا «خواجه نصیرالدین ثانی» لقب داده بوده‌اند . میرزانصیر حکیم دارای تالیفات متعددی درحکمت الهی ونجوم وطب وموسیقی (۱) وادبیات است .

۱ـ میرزانصیر حکیم رساله‌ئی درموسیقی (بزبان عربی) تألیف کرده‌است .

اجداد فرصت ، اهل جهرم فارس بوده‌اند. میرزا نصیر، حکیم موصوف از جهرم باصفهان مسافرت کرده وسالیان درازدر آن شهر اقامت داشته وباین جهة بمیرزا نصیر اصفهانی هم شهرت یافته . اولاد او نیز در اصفهان بوده‌اند و سپس از آنجابزادگاه اخلاف خود درخطهٔ فارس رفته‌اند ودرشیراز سکونت گزیده‌اند .

میرزا جعفر بهجت، پدرفرصت، که علاه بر تسلط درشعر وادبیات، دررشتهٔ نقاشی مخصوصاً تذهیب استادبوده درشیراز بادختریکی از همکاران خود بنام رجبعلی‌خان مذهب (۱) ازدواج کرده وثمرهٔ این وصلت چهارفرزند ، دوپسر ودو دختر بوده که بزرگترین آنهاهمین«فرصت» بوده. برادر کوچك فرصت «میرزا محمد حسین» نیز درشعردست داشته وتخلص (رخصت) را برای خود انتخاب کرده بوده است . میرزا جعفر بهجت درشیراز درسن هفتاد وپنج سالگی زندگانی را بدرود گفته و در شیراز مدفون است .

بنا بمقدمات فوق ، میرزا محمدنصیرفرصت دریك محیط سراپا ذوق وادب پا بعرصهٔ وجود نهاده ودرچنین محیطی هم پرورش یافته وچون از کودکی دارای‌هوش واستعداد خاص بوده وپدرش نیز در همه حال وی را بفرا گرفتن علوم وفنون زمان تشویق میکرده، لذا دوران کودکی‌وجوانی وحتی سنین کهولت راعموماً یابتحصیل ویابتدریس اشتغال‌داشته ومیتوان گفت جمیع‌معلومات دوران‌خود رابنحو بارزی کسب کرده است .

ازشش سالگی بخدمت معلم‌شتافته ودرخانه نیزازمحضر پدراستفاده میکرده . دریازده سالگی شروع بآموختن فن نقاشی و صورتگری نموده وبتدریج در این فن آنقدرپیش رفته که تابلوهای‌زیبا ونفیس‌ازخود بیادگار گذارده بطوریکه حتی‌بعض آثارهنری اوراارو پائیان‌خریداری کرده‌اند (۲)

۱ـ رجبعلی خان مذهب نیزدرشعردست داشته و«نسلی» تخلص میکرده است.

۲ـ ازفرصت شیرازی تابلوهای نقاشی گرانبها وممتازی دربین خانواده‌های بزرك و معروف شیرازنیزموجود است .

از دوازده سالگی بشاگردی حکیم وعارف بزرگ «شیخ مفید متخلص بداور» که ازحکمای ممتاز زمان وصاحب تألیفات متعدد بزبان‌عربی‌وفارسی ودارای حوزهٔ درس وضمناً امام جماعت وازمتنفذین فارس بوده است درآمده ودرهمین اوان است که طبع سرشاراو بشاعری نیزمایل گردیده واشعاری که میسروده یا بپدر ویا باستادخود شیخ مفید، عرضه میداشته تااصلاح کنند، روزی طی قطعه شعری ازاستاد تقاضا کرده است باوتخلص عطا شود وشیخ مفید تخلص «فرصت» رابرای اوانتخاب نموده. (۱)

فرصت، درسنین‌جوانی‌هم‌تحصیل‌میکرده وهم تدریس میپرداخته وشاگردان زیاد از معلومات عمیق اوبهره میبرده‌اند. وی دردوران حیات نه‌تنها درصرف و نحو ومنطق وحساب وهیئت وهندسه واسطرلاب تسلط یافت ، بلکه زبان انگلیسی را نیز بخوبی وروانی فراگرفت . علاوه برصورتگری درتهیه وتنظیم نقشه‌های جغرافیائی و موقعیت اماکن گوناگون نیز ممتاز بود وحتی فن عکاسی را فراگرفت و باین هم‌اکتفانکرد ودر رشتهٔ میناکاری ورنگ‌آمیزی چینی نیزتخصص یافت .

آثار علمی وادبی فرصت شیرازی عموماً گرانبها ونزد ارباب ذوق وبصیرت ارزش فراوان داردکه باین شرح است :

۱ـ کتاب «آثارعجم» که کتابی است جامع درشناسائی ایالت فارس وموقعیت جغرافیائی و تاریخی و شرح حال بزرگان و مشاهیر فارس . در این کتاب پنجاه نقشه وتصویر که اثرقلم فرصت است نیزازاماکن‌مختلفه فارس بچاپ رسیده. تألیف این کتاب ازسال۱۳۰۷ هجری‌قمری شروع‌شده ودرسال ۱۳۱۱ خاتمه یافته است .

۲ـ «شطرنجیه» درتشریح شطرنج ومنافع آن وانتسابی که شطرنج بعلم اعداد دارد . این کتاب را فرصت درسنین جوانی وقبل ازبیست سالگی تألیف نموده .

۳ـ «اشکال‌المیزان» درمنطق .

۴ـ « دریای کبیر» بزبان فارسی وعربی در علوم مختلفهٔ زمان . تدوین این

۱ـ شیخ مفید درجواب تقاضای او گفته است (پدرت بهجت تخاص‌دارد، تو«فرصت» نگاهدار) . رجوع شود بدیوان اشعارفرصت ، چاپ ۱۳۳۷ شمسی تهران، صفحه ۶

کتاب قریب دوسال طول کشیده است.

۵ـ «مقالات علمی وسیاسی» در دوجلد . این مقالات رافرصت از زبان شیخی مجعول تألیف کرده ، جلد اول درسال ۱۳۱۶ قمری وجلد دوم درسال ۱۳۲۲ قمری بچاپ رسیده است .

۶ـ «منشآت نثر» .

۷ـ «مثنوی معروف بهجر نامه» .

۸ـ رساله درنحو وصرف خط آریا «خط میخی». این رساله را فرصت درسال ۱۳۲۱ قمری دربوشهر نگاشته وسپس دربمبئی بطبع رسانده است .

۹ـ «رساله درعلم هیئت جدید».

۱۰ـ «دیوان اشعار» معروف بدبستان الفرصة، شامل قصاید وغزلیات وترجیعات ومسمطات ورباعیات ومراثی وتواریخ ومنشآت (۱)

۱۱ـ «بحورالالحان» یعنی کتاب حاضر، که آنرا درسال ۱۳۲۲ هجری قمری تألیف نموده وده سال بعد دربمبئی بچاپ رسانده است .

۞ ۞ ۞

فرصت شیرازی در دوران زندگی بارها ازشیرازبخارج سفر کرده ودر کشور های عراق وهندوستان نیزچندی بسر برده وازسفرهای خود توشه‌های معنوی اندوخته است . محضرسید جمال الدین اسدآبادی را درك کرده(۲) ودرتهران دراوان نهضت مشروطه حضورداشته وازطرفداران جدی مشروطیت و حکومت قانون بوده . یکی دوبارهم وسیله شعاع السلطنه ملك منصورمیرزا پسرمظفرالدین شاه درتهران بحضور

۱ـ دیوان اشعار فرصت یکبار در زمان حیات اوبسال **۱۳۳۴** قمری دربمبئی چاپ شدکه نقائص زیاد داشت . لذانگارنده درسال ۱۳۳۷ شمسی درتهران اقدام بتصحیح وتجدید چاپ آن نمودکه علاوه برمقدمه وعکسهای لازم وچاپ نفیس وکاغذ مرغوب متضمن فهرستی جامع وتفسیر لغات وحواشی مفصل است .

۲ـ رجوع شود بدیوان فرصت ، چاپ تهران سال ۱۳۳۷ شمسی صفحه ۱۵

مظفرالدین‌شاه رسیده ولقب «فرصة الدوله» را مظفرالدین شاه باوداده‌است(۱) .

درسال۱۳۲۶قمری که حاج مخبرالسلطنه وزیرعلوم ومعارف بوده، فرصت را بعنوان رئیس معارف ایالت فارس بر گزیده وفرصت این مسئولیت راقبول کرده و ببهترین وجهی‌معارف فارس را بسبك جدیدسروصورت داده‌است. ضمناً درهمان‌اوقات که تصدی معارف را داشته بسمت ریاست عدلیهٔ فارس‌نیزانتخاب گردیده وچندی‌هم رئیس فوائد عامهٔ‌آن ایالت بوده است .

✿ ✿ ✿

«فرصت» مردی بتمام معنی آزاده ووارسته بود. درسراسرعمرشصت و نه ساله خود تأهل اختیارنکرد ومجرد زیست . ثروت ومکنتی نداشت وتاپایان عمردست‌از تحصیل وتدریس نکشید. گشاده دست ، گشاده رو، بلندنظر وسخی‌الطبع بود، آنچه بدست میآورد مختصری راصرف زندگی‌سادهٔ خود میکرد وقسمت عمده رااختصاص بصغاربستگان خود ویادستگیری بینوایان میداد . سالها ازدرد چشم رنج میبرد، بر- اثر بیماری کلیه و معده چندی درخانه بستری بود و سرانجام روزشنبه اول آبانماه ۱۲۹۹هجری‌شمسی برابر دهم ماه صفر ۱۳۳۹قمری ازپای درآمد ومردم شیراز در غم مرگ اوبسوگواری پرداختند .

آرامگاه فرصت شیرازی درشیراز، درباغ‌فرح‌بخش‌حافظیه ، مجاورآرامگاه حافظ قراردارد (۲) . رحمة الله علیه .

✿ ✿ ✿

۱ـ دیوان فرصت ، چاپ تهران ۱۳۳۷ـ صفحه ۱۰۱

۲ـ رجوع فرمائید بدیباچهٔ دیوان فرصت ، چاپ ۱۳۳۷ تهران .

قال رسول الله محمد المصطفی

شرح گراور سنگ مقبره فرصت

در عکس روبرو ، سنگ مقبرهٔ فرصت الدولهٔ شیرازی دیده میشود که کنار پلکان آرامگاه حافظ درشیراز قرار دارد .

فرصت ، این سنگ را در زمان حیات (یکسال قبل ازفوت) ، تحت نظر خود آماده کرد وخود وصیت نمود که اورا درجوار لسان الغیب بخاك بسپارند .

مضمون کامل مطالب سنگ مقبره چنین است :

قال رسول الله محمد المصطفی صلی الله علیه و آله من کتب بسم الله الرحمن الرحیم بحسن الخط وجبت له الجنه .

وسپس غزل معروف ازخود فرصت که اولین غزل دیوان اشعار او درتوحید است نوشته شده :

ای جلوهٔ جمال تو برتر زهرسنا — عجز ازثنای ذات تو بهتر زهرسنا
اشراق نور وجهك فی کل وجهة — من ضوئه قد اقتبس الشمس فی الضحی
مارا به پیشگاه حضور توراه نیست — الا بیمن همت خـاصان رهنما
سرخیل رهنمایان باشد شه رسل — فرمـانده قضا و قدر ، ختم انبیا
عقل نخست احمدمرسل که شرع او — شد راست از حسام کج شاه اولیا
صهر نبی ، علی ولـی ، رهبر امم — زوج بتول ، باب وصول ، آیت هدی
یارب باحمد وعلی و اهل بیت او — بگذرزفرصت آنچه ازو دیده ای خطا

الحکیم البارع صاحب التصانیف و الاثر النافع محمد نصیرالحسینی فرصت الدوله ولد فی‌شهر رمضان سنه ۱۲۷۱ وقدرقدفی‌هذالمرقد دهم شهرصفرسنه ۱۳۳۹.

در فواصل خطوط نیز یك دوبیتی دایر به ماده تاریخ فوت فرصت بخط نسخ ریزتر ازمتن نوشته شده که سرودهٔ «شعاع‌الملك» یکی‌از دوستان با ذوق فرصت‌است باین‌مضمون:

فرصة الدوله نصیرالـدین فرصت — رفت و شد از رفتنش علم و ادب گم
سال تـاریخش شعاع الملك گفتا — آه از فرصت نصیرالدین سیم۱۳۳۹

در قسمت فوقانی سنگ مقبره ، در زیر جمله عربی نیز فرصت شخصاً بخط نسخ نوشته است : « کتبت فی‌حیاتی ۱۳۳۸» .

معرفی این کتاب :

چنانکه ضمن شرح حال مؤلف اشارتی رفت ، «فرصت شیرازی» بر پایهٔ ذوق وقریحهٔ خاصی که داشت سعی کرد در دوران زندگی ازعلوم وفنون بهره برگیردو ازجمله در رشتهٔ موسیقی هم ببررسی‌هائی پرداخت و سرانجام کتاب «بحورالالحان» راتألیف کرد .

البته این کتاب صرفاً جنبهٔ مطالعهٔ کامل‌وتحقیق‌درزمینهٔ موسیقی‌ندارد،چه،علم موسیقی‌خود ازفنون خاصی است که دربارهٔ آن چه در گذشته وچه در دوران کنونی کتابها و رسالات زیاد بالسنهٔ گوناگون و منجمله بزبان فارسی تدوین یافته . بلکه « فرصت » بحثی شیرین‌وجالب را «درعلم موسیقی ونسبت‌آن باعروض» پیش کشیده والحق‌ازعهدهٔ اینکاربخوبی‌برآمده‌است. سپس‌ازشعرای ایران‌آثاری انتخاب نموده که در حقیقت یک« جُنگ » محسوب میشود و تناسب آنها را با آوازها و ردیفهای ایرانی‌بیان کرده‌است.

واما باید دید چرا برای این کتاب، نام فارسی‌انتخاب نشده؟!. علت‌اینستکه سابق براین ، اساس وپایهٔ تحصیل علم در کشورما ، دانستن صرف و نحوعربی بود، بخصوص کسانیکه در رشتهٔ ادبیات وارد میشدندباید زبان‌عربی رابصحت ودقت‌کامل فرا میگرفتند وحتی‌میتوان گفت کسی را عالم‌یادانشمند میدانستند که در زبان‌عربی

تسلط داشته باشد . اینجاست که می‌بینیم دانشمندان کشور ما سعی داشته‌اند آثاری را که خلق کرده‌اند بدان حتی‌الامکان نام عربی بدهند، درحالیکه مباحث متن بزبان فارسی نگارش یافته‌است .

«فرصت» هم از این رویه بر کنار نمانده وچون بخصوص خود معلم و مدرس نیز بوده لذا برای اغلب آثارعلمی خود نام عربی انتخاب کرده که یکی از آنهاهمین کتاب «بحورالالحان» است .

این کتاب یکی از آثار گرانبهای «فرصت» شمرده میشود و کسانی که باادبیات وموسیقی سر و کاردارند میدانند کتاب حاضر تاچه اندازه جالب ومفیداست .

«فرصت» درتهیه وتدوین این کتاب مدتها بمطالعه وصرف وقت مشغول بوده و در تنظیم مبحثی که مربوط بعلم موسیقی ایرانی است زحمات فراوان متحمل شده و حتی دراین مورد باچندتن از اساتید فن موسیقی زمان خود بمشورت پرداخته و از تجارب ومعلومات و نظرات آنان استفاده کرده‌است. وچون درمقدمهٔ کتاب ، مؤلف شخصاً منظورخود را از نگارش آن بیان داشته لذا دراینجا ضرورتی مشاهده نشد که دراین باب چیزی نوشته شود .

«فرصت» این کتاب را درسال یکهزار وسیصد وبیست ودوهجری قمری تألیف کرده ومدت ده سال آنرا نزدخود نگاهداشته وبالاخره چون موجبات چاپ آن پس ازده سال فراهم گردیده بطبع آن همت گمارده است .

کتاب بحورالالحان بدینطریق درمتجاوزازنیم قرن پیش، یکبار درزمان حیات مؤلف دربمبئی بچاپ رسید . وچون هواخواه و دوستدار فراوان داشت اهل ذوق و هنر ازآن استقبال کردند. معلوم است بیش‌ازپنجاه سال که از طبع کتابی ، آنهم در رشته‌ئی خاص‌ازموسیقی وادب بگذرد بزودی‌نایاب میشود. این‌بود که نگارنده چون در محافل و مجالس گوناگون احساس کردشیفتگان آثار «فرصت» مایل و مشتاقند این کتاب تجدید شود. لذا اقدام به تجدید چاپ آن با مزایای‌لازمه‌نمود.

مزایای این چاپ :

چاپ قدیم این کتاب اصولا فاقد شرح حال مؤلف بود ولی دراین چاپ‌علاوه بر آنکه شرح زندگی«فرصت» درج شده، دوعکس نیزیکی‌ازمؤلف ویکی‌از آرامگاه او در کتاب درج شده است .

همچنین در این چاپ یك فهرست جامع بـرای کتاب تنظیم گردیده که چاپ قبلی ازاین امتیاز هم محروم‌بوده وفقط فهرست مختصری ازاشعار را دارا بوده‌است.

علی زرین قلم

تهران : آذرماه ۱۳۴۵

هو

بحور الالحان

در علم موسیقی و نسبت آن با عروض

تألیف

ادیب فرزانه و حکیم یگانه دانشمند

شهیر و فیلسوف نحریر استاد الاجل میرزا نصیر

فرصة الدوله دامت برکاته

بسم الله الرحمن الرحیم

نغمهٔ اولی است ز فیض عمیم

حمد شایان و شکر بی پایان سامع الاصواتی را سزاست که نغمه سرایان خوش آواز و سرودگویان عراق و حجاز در چهارگاه جهان و حصار دوران از تاجیک و ترک بنواهای کوچک و بزرگ که در خارائی دل شرر زنند و در دل خارا اثر کنند بیاتاً و طلولاً بوصف کمالش مترنم اند و بنعت جلالش متنغم عشاق وار در هر نفت و آشکار مویه کنان شور عشقش بر سر دارند و بگدائی درش بر شه ناز آرند براستی با حب او مؤالف اند و با غیر او مخالف بغلبات هوای شوقش مغلوب اند و بجلوات آثار عشقش مجذوب

لمؤلفه

عشاق حجاز و نغمه سنجان عراق	از کوچک و از بزرگ در بزم وفاق
گردند مؤالف چو بهم در فکنند	شوری ز نوای عشق او در آفاق

ومغنیان راستین چنگ وخنیاگران نکیسا آهنگ چنگ آسا پشت بعبادتش خم ساخته اند وطنبور سان دل از غیر پرداخته بمقام طاعتش چون دف حلقه بگوشند واز خوف مخالفتش مانند بربط بخروش با مهر او چون نی بر هر بندی سازی دارند و با محبت او بهر تاری از رشته جان آوازی

لمؤلفه

آن زمزمه و نوای نی را دم ازاوست	در تار طرب نغمه زیر و بم ازاوست
در دایره بندگیش همچون چنگ	یکسر همه را پشت عبادت خم ازاوست

درود بیحد و نعت بی عد بر شاه بیت دیوان بزرگواری و فرد انتخاب دفتر سالاری مطلع قصیده دین پروری و مقطع غزل پیغمبری هادی عروض هدایت و ماحی علل و غوایت

محمد مطلع دیوان عالم * محمد مخزن اسرار آدم

و بر آل طاهرینش که پیشوایان خیل بشر اند و ائمه اثنی عشر صلوات الله علیهم اجمعین -

و بعد گوید بنده احقر و لاشیئی افقر عبد خلاق بصیر فرصة الدوله نصیر مؤلف این کتاب پس از گذشتن ده سال از تألیف آن در این اوان سعادت نشان (سنه یکهزار و سی و دو هجری) و زمان فرمانفرمائی حضرت مستطاب اشرف آقای حاج مخبر السلطنه مدظله جناب مستطاب اجل افتخار ممالک و دول فرع اصل خلافت بدر چرخ جلالت ذو العز الباهر و العرض الوافر آقای امان الله خان شهاب الممالک نایب الایاله مملکت فارس دامت شوکته که بنفس روحانی و عقل آسمانی و فکر متین و رای رزین در رتق و فتق مهام امور فارس دامن همت بر میان زده مشغول خدمت ملت و مشمول اقسام انتظام مملکت گردیده اند نظر بمراتب دل آگاهی و معارف خواهی رای مبارکشان بطبع آن قرار یافت که در دار العلم شیراز صانها الله عن الاعواز جناب آقا میرزا محمود خوشنویس ممدوحة السجایا محمودة الخصایل که جالس بالش خطاطی و رقم است م

فارس ابرشش خوشخرام قلم و شیوه مرضیه ایشان بهترین شیوه‌ها است
برقیمش خامه کشایند و در مطبع مظفری بندر معموره بمبئی طبع نمایند و این
اقل حق تالیف خود را تفویض بجناب معظم الیه نمود احدیرا
بدون اجازه ایشان حق طبع نخواهد بود امید
که بزودی از تحریرش فراغت
حاصل نماید و افتتاحش
باختتام انجامد بمحمد و آله
الطاهرین

شهر جمادی
الاولی

۱۳۳۲

بحور الالحان

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد وسپاس وستایش بی قیاس پادشاهی را سزاست که بساط اهل
نشاط را در مأمن حضور و بزم عیش ارباب عشرت را در مسکن سرور
انداخت و صاحبدلان محنت گزین را در پرده عشاق وبینوایان
محبت قرین را بنوای مهر واشفاق بنواخت   و درود نامعدود
بر آن قافیه نظم انبیا ومیزان عروض اصفیا اعنی محمّد مصطفی وبر آل
او سیّما علیّ مرتضی وائمّه هدی صلوات الله علیهم اجمعین -

امّا بعد   چنین گوید سرگشته تیه نادانی وازپا افتاده کوی
حیرانی سالک مسالک سخن سازی ابن بهجت فرصت شیرازی که
چندی است عزیز الوجودی که همیشه اوقات رشته الفتش باین
بنده قلیل البضاعه محکم وسلسله مودتش باین ذره عدیم الاستطاعه

مبرم است درخواست نموده که در این اوراق بعض از افکار ابکار
شعرای عالیمقدار و اشعار در بار سخن سرایان شیرین گفتار را
از غزلیات شیرین و مثنویات رنگین و قطعات مرغوب و رباعیات
مطلوب درج نماید و هم خواسته برخی از رطب و یابس که از طبع
فضول و خاطر نامقبول این سرگردان هیچ مدان که گاهگاهی سرزده
بر آن بیفزاید و این خواهش اخیر آنعزیز همانا مثل پشک در مویزات
یا در دینار پشیز بهرحال غرضش اینست که گاهگاه به نغمه های دلاویز
و لحنهای شور انگیز که او راست خاطر حاطر احباب یکرنگ
متفق و اصحاب با فرهنگ مشفق را خرسند و کام جانشان را
شیرین تر از قند سازد —

و نیز اشاره رفت باینکه اشعاری که نوشته شود در
صدر آن اشعاری رود که آن از چه بحری است از بحور عروض
و مناسبت کدام دستگاه از آواز را دارد هر چند که این قاعدهٔ
کلی نیست زیرا که هر شعری را بهر آواز توان خواند الا ببعضی
از نغمات که ناچار است از وزنی خاص —

مثلاً از قبیل مثنویها و ساقی نامه ها و غیره ذلک چنانکه انشاء الله تفصیلش
بیاید بلی میتوان گفت که فلان بحر از بحور شعر بفلان نغمه از موسیقی
در آینه شایسته و بایسته تر است از غیر آن بر حسب ترجیعات و تغنیات
و بسیاری از حکمای اهل این فن اصرار داشته اند در اینکه شخص مغنی
حکماً باید عروضی باشد یعنی علم عروض بداند بواسطه رابطه که میان
موسیقی و عروض است (بالجمله) امتثالاً للامر العالی انگشت
قبول بر دیده هشتم و این رساله را متدرجاً در چند شب پس از
فراغ از مطالعه نوشتم و آنرا موسوم ساختم به (بحور الالحان)
الحال ناچارم از اینکه شرذمه از اصطلاحات علم موسیقی را
ذکر نمایم که چون بمقصد اصلی رسم باندک اشارتی مطلب مفهوم و معلوم
گردد اگر چه کتب مبسوطه در این فن شریف نوشته اند و دفاتر مشروحه
در این علم لطیف نگاشته اند و ذکر طویل در اینجا بی فایده است
از این گذشته الحمد لله والمنة در این اوان که عبارت از سنه
یکهزار و سیصد و بیست و دو هجری است اکثر رجال را ذوقی وافر
در خاطر بلکه بسیاری از اطفال را شوقی متکاثر در اینعلم حاصل است

که احتیاج به بیان نیست اما دقایق و حقایق و معضلات و غوامض

این فن را مقامی دیگر است که عقول از ادراک آنها قاصر نیز

قطع نظر از اینها تتبعاتی در این زمان کرده اند و تصرفاتی در آن نموده اند

که آنها را مدخل با اصطلاحات سابقه نیست هر چند که اُس اساس

و اصول همان است که بوده پس اجمالاً چند مطلب که کمتر مصطلح اهل

اینعلم است یعنی کمتر گوش زد شده است در تنبیهاتی چند نوشته میشود

وَ بِاللهِ التوفیق و علیهِ التُّکلان

تنبیه) بدانکه علم موسیقی یکی از اصول حکمت ریاضی است

که علم باحوال نغم و اختلاف آن و حال ابعاد انتقالات و ایقاع

و کیفیت تألیف الحان است و اینعلم از تألیف و وضع حکماست که

روح را از آن لذتی و فرحی است نه جسم را و موضوع آن سمع است

و نفس را بواسطه آن حرکتی و جنبشی حاصل شود و از آن لذت یا بد

تنبیه) تألیفهای ضرب و نقره و ایقاع در موسیقی انتسابی

بوزنهای شعر است و وزنهای شعر را ارکان آنرا برای موسیقی

قرار داده اند (اگرچه در غیر موسیقی معمول به باشد) این است

که اتفاق حکماء براین است که در موسیقی حاجت بعلم عروض بسیار
باشد و باید زحافات و علل عروض را شخص مغنّی بداند
(تنبیه) حکیمی فرموده الحان مرکب اند از نغمات و نغمات
مرکب از ایقاع و نقره و اصل همه اینها حرکت و سکون است
و اما شعر مرکب است از مصاریع و مصاریع مرکب از افاعیل و افاعیل
مرکب از وتد و سبب و فاصله مثلاً در الحان تَنْ و تَنَنْ و
تَنَنَنْ میگویند در عروض فَعْ و فَعَلْ و فَعَلَنْ وقس علی هذا برای
اینکه بدانی میان علم موسیقی و علم عروض چگونه رابطه و اتحادی است
میگویم (مُقدّمَةٌ) که در علم موسیقی چند قسم تصنیف است یکی را
نقش دیگری را نقشین و دیگر صوت و دیگر غزل و دیگر ترانه و دیگر
ریخته دیگر پیش رو دیگر سربند و هکذا الفاظ دیگر هست که همه از اقسام
تصنیف شمرده میشوند و در هریک شرحی بیان کرده اند مقصود ما شرح نقش
بود و آن این است که بر شعر تلحین کنند و شعر و نغم معاً اتمام یابند
مثلاً چون بیت یا مصراع در تلفظ تمام شود نغمات نیز باجزاء آن
حروف تمام شود دیگر بر آنها اضافه نکنند و من در کتاب دریای کبیر

که یکی از مؤلفات خودم میباشد اینها را شرحی مبسوط ذکر نموده‌ام
که در اینجا گنجایش ندارد

تنبیه) پیش ازاین گفتم نغمات مرکب از ایقاع میباشند -
ایقاع جماعتی نقرات هستند که میان آنها ازمنه معینه محدوده واقع
شود و نقره در اصطلاح اهل موسیقی آن است که تلفظ کنند بحرفی در وقت
خواندن یا بزند مضرابی را بر آلتی یا قرع کند جسمی را بر جسمی اما در
نزد علماء علم عروض نقره حرف است و حرف هم یا متحرک است
یا ساکن حرف اول متحرک و حرف آخر ساکن خواهد بود و چنانکه
ایقاع را ارکان است که ادوار ایقاعی از آنها مترتب میشود
اوزان اشعار را نیز ارکان است که بحور از آنها ترتیب می
یابد همان سبب و وتد و فاصله که در شعر است در ایقاع موسیقی نیز هست

تنبیه) در عروض مقرر است که هر گاه دو حرف باشد یکی
متحرک دیگری ساکن آنرا سبب خفیف خوانند مانند تَرْ و دِلْ
و اگر هردو متحرک باشند آنرا سبب ثقیل گویند مانند هَمَه و رَمَه
(هاء در آخر ملحوظ نیست فقط برای اظهار حرکت حرف قبل آنست)

وبعضی سبب متوسط را سه حرف دانند که اول متحرک و ثانی و ثالث ساکن
باشد مثل کار (خلاصه) این بود تفصیل سبب در عروض
اما وتد هرگاه کلمه سه حرفی دو حرف آن متحرک ویکی ساکن بود
آنرا وتد مجموع گویند مانند چَمَنْ و سَمَکْ واگر حرف اول وآخر
متحرّک بود و حرف وسط ساکن آنرا وتد مفروق خوانند همچون لاله
ودسته (نیز هاء آخر برای اظهار حرکت قبل است) وتدکثرت
هم دارند که دو حرف متحرک و دو حرف ساکن باشد مثل جهان واگر
کلمه چهار حرف باشد سه حرف اول آن متحرک ویک حرف آخر آن
ساکن آنرا فاصله صغری خوانند مانند صَنَما و بِنِگَر واگر کلمه پنج حرفی
باشد چهار حرفش متحرک و حرف آخر ساکن آنرا فاصله کبری نامند
مثل بِکَرَمَت و بِزَدَمَت

تنبیه سبب خفیف در عروض بر وزن فَعْ و سبب ثقیل بر وزن
فَعَ (بفتحتین) است و سبب متوسط بر وزن فَعْلْ (بسکون عین)
و وتد مجموع بر وزن فَعَلْ میباشد (بفتح فا وعین و سکون لام)
و وتد مفروق بر وزن فاعِ (بکسر عین) و همچنین هریک از اسباب

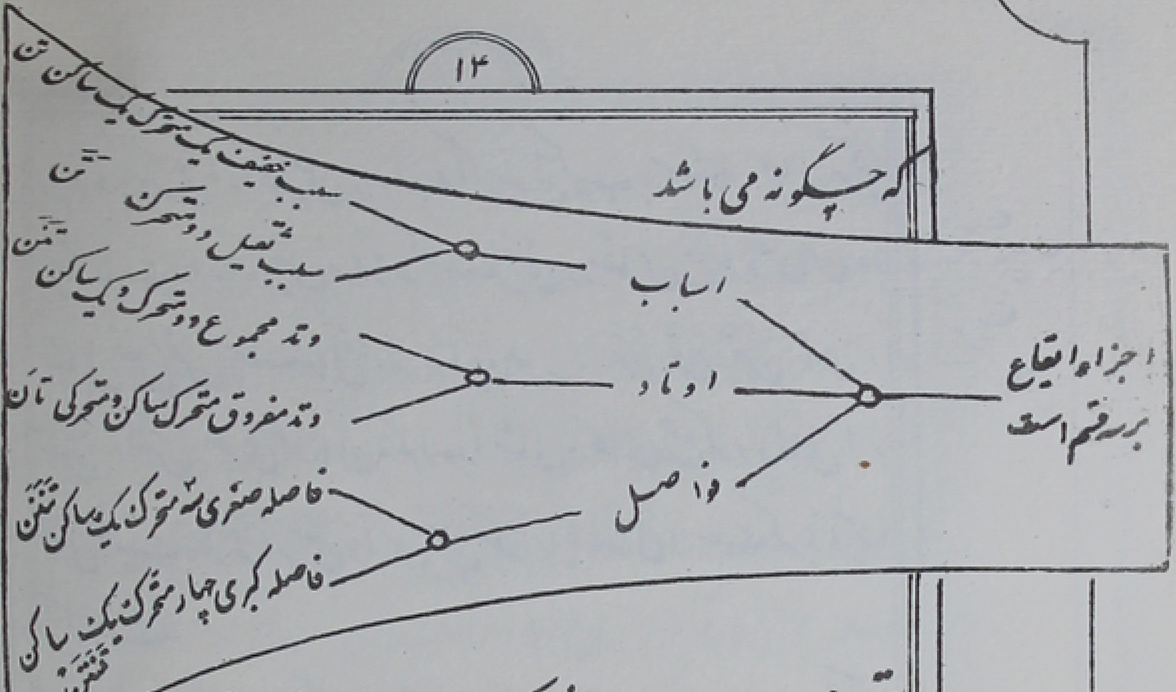
واوتا دوزنی ازا فاعیل راوارند اگرچه ترکیب باشد امادرموسیقی
ایقاعات رابه اتانین موازنه کنندیعنی درمقابل فَعْ عروضی تن ودر
مقابل فَعَلْ تَنَنْ استعمال نمانند (باین طور) تَنْ تَنَ تَنَنْ تان
تَنَنَنْ تَنَنَنَ عربی ارکان مذکوره را مثالی درکلامی جمع کرده خالی از
لطفی نیست (لَمْ اَرَ عَلیٰ رَأْسِ جَبَلٍ سَمَکَةً) باوزانی است که باتانین
مذکورشد

تنبیه) سابقاً گفتم ایقاع جماعتی از نقرات میباشندودرتقسیم
ایقاع حکماء اینطوربیان فرموده اند ومن درکتاب دریای کبیرمفصل
نوشته ام دراینجامجملی مینویسم که ازمنه بین نقرات یامتساوی اند
یاغیرمتساوی (یعنی متفاصل) اگرمساوی باشندآن را
ایقاع موصل خوانند واگرمتفاصل باشندان راایقاع مفصل
گویند بشرح وبیانی که درکتب قوم مسطوراست

فقط این جابرای تشویق ذهن مشجری سازیم ازبرای سبب ووتد
وفاصله باقسامهاکه درست معلوم گردد وهم بدانی نسبت
میان علم عروض وعلم موسیقی را وربط میان این وآن را

زبان فاعلن بجای فاعیل

که چگونه می باشد

تنبیه) چون دانستی که علم عروض را در موسیقی
مدخلیتی تام است و شخص مغنّی البتّه باید عروضی باشد تا آنکه
مزاحف را از مستوی باز داند نحوی که در عروض مذکور و مسطور است
همچنین میباید خواننده از هر شعری و هر مضمونی با خبر بوده باشد که بمقام
خود خرج دهد و من در این معنی که گفتم کتابی دیدم از حکیمی که او
خدمت خواجه نصیرالدّین را نموده بوده مینویسد «همچنانکه برای
مستمع لحنی باید تغنّی نمود که در خور و ملایم طبع او باشد همچنین مضامین
را باید بموقع بسمع مستمع رسانید از برای مردمانی که ساده دل و سست
عنصر باشند از بط و باده و بت و ساده نباید سخن گفت که بر شهوت

او افزاید و بخیالات موهومه افتد بلکه اشعاری که دال از زهد و قدس
و ورع نماید باید خواند کذلک برای اشخاصی که متهور باشند یا کینه جو
و مسئله عنادی هم در نهاد دارند نباید اشعار شاهنامه و نظیر آن که مهیج غضب
و خشم باشد تغنی نماید بلکه اشعاری که دال بر عفو و سکوت و اغماض است
باید اظهار دارد و بعکس در وقت جنگ و جدال اشعار هیجانه باید القاء
نماید۔

تنبیه) بدانکه قدماء را اعتقاد این بوده که حکمای عجم بموجب
بروج اثنا عشر دوازده مقامات اختراع کرده اند و آن بمنزله اصول
و ارکان است و اسامی آنها مرتباً در این جدول است

۱ راست	۲ اصفهان	۳ عراق	۴ کوچک
۵ بزرگ	۶ حجاز	۷ بوسلیک	۸ عشاق
۹ حسینی	۱۰ زنگوله	۱۱ نوا	۱۲ رهاوی

و این مقامات را خیالات خودشان بدوازده برج منسوب

ساخته اند بدین گونه

راست / حمل	اصفهان / ثور	عراق / جوزا	کوچک / سرطان
بزرگ / اسد	حجاز / سنبله	بوسلیک / میزان	عشاق / عقرب
حسینی / قوس	زنگوله / جدی	نوا / دلو	رهاوی / حوت

روایتی دیگر این است از قول حکیم فیثاغورث که مقامات هشت بوده بدین ترتیب عشاق بوسلیک راست عراق اصفهان رهاوی حسینی حجاز واز بعد استاد صفدی و خواجه شمس الدین محقق چهار مقامات دیگر استخراج نموده اند یعنی نوا را از عشاق وزنگوله را از راست و بزرگ را از عراق و کوچک را از اصفهان گرفته اند ـ

تنبیه) مخفی نماناد که در اسم بعض از مقامات اختلاف واقع است چنانکه کوچک را زیرافکن ورهاوی را نسبته نگار وحسینی را زیرکش وزنگوله را انهاوند× و حجاز ترک را داخل مقامات دانسته اند و او را حجاز اصل گویند و معتدل نیز نامند و برخی نسبته نگار و

× بعضی نهاوند و بعضی

زیرکش و نهاوند و حجاز ترک را که مذکور شد از ترکیبات بیست و چهار
شعبه میدانند که مذکور خواهد شد —

(تنبیه) باید دانست که قدما نیز باوهام خودشان دوازده مقام
مذکور را بیست و چهار شعبه موافق حساب ساعات شبانه روز قرار
داده اند یعنی هر مقامی را دو شعبه کرده اند و گویند این شعب را
خواجه ابراهیم و اسحق موصلی وضع نموده اند چنانچه مقام راست را دو
شعبه است یکی مبرقع دیگری پنجگاه و هر کدام را چند نغمه است همچنین باقی
مقامات را دو شعبه است بجهة سهولت در این جدول نوشته میشود با
ذکر نغمات آنها و آن این است —

راست		اصفهان		عراق	
مبرقع	پنجگاه	نیریز	نشابورک	مخالف	مغلوب
مرکب است از پنج نغمه	پنج نغمه	پنج نغمه	پنج نغمه	پنج نغمه	هشت نغمه
کوچک		**بزرگ**		**حجاز**	
رکب	بیاتی	همایون	نهفت	سه‌گاه	حصار
۶ نغمه	۵ نغمه	۲ نغمه	۱۰ نغمه	۳ نغمه	۸ نغمه
بوسلیک		**عشاق**		**حسینی**	
عشیران	صبا	زابل	اوج	دوگاه	محیّر
۱۰ نغمه	۵ نغمه	۲ نغمه	۸ نغمه	دو نغمه	۸ نغمه
زنگوله		**نوا**		**رهاوی**	
چهارگاه	عُزّال	نوروز خارا	ماهور	نوروز عرب	نوروز عجم
۴ نغمه	۵ نغمه	۵ نغمه	۶ نغمه	۶ نغمه	۶ نغمه

تنبیه) دیگر بدان که پس از انتظام مقامات و شعب حکما
از هر دو مقامی صدائی فرا گرفته اند و بآوازی موسوم ساخته اند
و آن شش است (۱) سلمک (۲) گردانیه (۳) نوروز
اصل (۴) گوشت (۵) مایه (۶) شهناز — تفصیل این
اجمال اینکه سلمک را از پستی اصفهان و بلندی زنگوله گرفته اند
و دوازده نغمه از آن حاصل شود و گردانیه از پستی عشاق و
بلندی راست خیزد و از آن نه نغمه حاصل شود و نوروز اصل
از پستی بوسلیک و بلندی حسینی خیزد و از آن چهار نغمه حاصل شود
و گوشت از پستی حجاز و بلندی نوا برخاسته و از آن نه نغمه
حاصل میشود و مایه از پستی کوچک و بلندی عراق خیزد و از آن
پنج نغمه حاصل گردد و شهناز از پستی بزرگ و از بلندی
رهاوی خیزد و از آن شش نغمه حاصل گردد

تنبیه) اهل عراق و فارس گوشه چند قرار داده اند
و میگویند سوای مبیت و چهار شعبه است و جمعی که در این علم ماهر
بوده اند از مجموع مقامات و شعب که سی و شش است

اشعاری است در شعب مبیت و چهار گانه

[illegible]

ترکیباتی استنباط کرده اند و هر ترکیبی را نامی نهاده اند چون در
این مقام مقتضی تفصیل آنها نیست بمقامات و شعب مذکوره
انحصار رفت غرض که هر چه قرار دهند از دوازده مقام و
بیست و چهار شعبه و شش آوازه مذکوره بیرون نخواهد بود

تنبیه) در بیان ترکیب آوازها بعضی از اساتید گفته اند
که اگر از نغمهٔ سه گاه آواز کنند و بر عراق و مخالف رفته باز در
سه گاه محط کند این را نوروز عرب گویند و اگر از هم دیگر جدا
کند پنجگاه شود و اگر از نغمه اول حسینی ابتدا کند با عجم و سلمک و
نیشابورک خواند باز پس آیند آنرا حسینی کبیر خوانند و از
نغمات دیگر پر سوز تر خواهد بود

دیگر اگر از نغمهٔ دوگاه ابتدا کنند و در نیریز و رهاوی
و چهارگاه گذر کنند و محط در نیریز نمایند آنرا نیریز کبیر گویند

دیگر اگر اول از نغمهٔ حجاز دحصار آغاز کند در همایون
و نهفت و اوج و زابل و گردانیه و زنگوله و غزال محط کند آنرا نوروز
خارا گویند —

دیگر اگر از نغمۀ اوّل گوشت و سلمک آغاز کند در نوروز عرب رفته آن را فرع ماهور گویند

دیگر چون از نغمۀ گردانیه آغاز کنند در مبرقع و محیّر گذر کنند باز پس آیند در نیریز و در سه گاه گذر نمایند آنرا شهناز گویند

دیگر اگر از نغمۀ اول مایه آغاز کند و در سه گاه و نهفت رود و باز بمایه آید آن را بسته نگار گویند

دیگر اگر از نغمۀ اول بوسلیک و گردانیه و سه گاه آغاز کند در نوروز خارا رود و محطّ در عشاق کنند و باز در نیریز آمده سه گاه و غزال خواند باز باوّل رود آنرا روی عراق گویند

دیگر اگر از نغمۀ اوّل همایون و نهفت آغاز کند پس آید در دوگاه و در رکب سیر کند و اوج و زابل خواند آنرا گوشت گویند

دیگر اگر از نغمۀ اول حسینی آغاز کند و به حجاز و رکب رود پس آید در سه گاه و باز در نیریز آید آنرا بیاتی صرف گویند

دیگر اگر اول از نغمۀ نوروز اصل آغاز کنند و محطّ در گوشت و دوگاه و مغلوب کنند آنرا بوسلیک گویند

دیگر اگر از نغمهٔ اوّل چهارگاه آغاز کنند و بنوا و سلمک رفته سه گاه و غزّال و شهناز و بسته نگار و اصفهان خوانند آنرا رکب گویند ـ

دیگر اگر از نغمهٔ اوّل غزّال آغاز کند در عشّاق و نوا و زنگوله محط کنند و باز بوی آیند آن را همایون گویند

دیگر چون از نغمهٔ اوّل گردانیه و محیّر و عراق و مایه و نیریز و سه گاه خوانند و باز پس آیند سیر در عشّاق نمایند آنرا کوچک گویند ـ

دیگر اگر از نغمهٔ اوّل زنگوله آغاز کند در سلمک و رهاوی و نهاوند و بوسلیک و نوروز عجم و نوروز اصل خواند محط در عراق و زابل کند آن را گوشت خوانند ـ

(تنبیه)

در بیان آنکه هر مقامی و هر آوازی چند بانگ است چه هرگاه صاحب این فن نداند که هر آهنگ پرده که حکماء مقرر کرده اند چند بانگ است فرا گرفتن این علم دشوار است ذکر آنها

در این جدول است.

راست سه بانگ	اصفهان نیم بانگ	عراق یک بانگ و نیم	کوچک نیم	بزرگ نیم	حجاز نیم
بوسلیک ۴	عشاق نیم	حسینی ۲	زنگوله ۱	نوا نیم	رهاوی ۲
مبرقع ۲ و نیم	پنجگاه ۲ و نیم	نیریز ۱ و نیم	نیشابورک ۲ و نیم	مخالف ۱ و نیم	مغلوب نیم
رکب نیم	بیاتی ۱	همایون نیم	نهفت نیم	سه گاه ۲	حصار ۲ و نیم
عشیران ۲	صبا ۱	زابل نیم	اوج ۱	دوگاه ۱ و نیم	محیّر نیم
چهارگاه ۲ و نیم	غزال ۱	نوروز خارا نیم	ماهور نیم	نوروز عرب ۲	نوروز عجم ۳
سلمک نیم	گردانیه نیم	نوروز اصل ۱ و نیم	گوشت نیم	مایه نیم	شهناز نعره

تنبیه) آنچه در این جدول نوشتیم قول حکماء سلف بود فقط
برای اطلاع والّا در این روزگار اینها متروک است طرزی تازه آورده ایم

تنبیه) در اوقات تغنّی آواز هر چند اختلاف است امّا آنچه قدماء اصح دانسته اند و تجربه ها در اینباب کرده اند بدین تفصیل است که در جدول آتیه آیست هر چند در این اوقات این قاعده را کلیّه ندانند و فی الواقع هر آوازی را که هر وقت سرایند با حسن صوتی مؤثر است الّا اینکه در مقام خود بطریقی که حکماء تعیین کرده اند خوانده شود اثر آن زیاده تر خواهد بود خاصه برای شخص مریض وغیره

از صبح صادق تا طلوع آفتاب رهاوی	از طلوع تا یکپاس از روز رفته حسینی	در نیمروز عراق	در وقت ظهر راست
بعد از ظهر کوچک	عصر بوسلیک	چون آفتاب روی بزردی آورد عشّاق	از شام تا یکپاس از شب رفته زنگوله
بعد از آن حجاز	پس از آن بزرگ	نیمه شب نوا	آخر شب صفاهان

تعیین اوقات مذکوره را در کتابی نوشته که نسبتش را با بی نصر فارابی داده - امّا در بعض از نسخ بطریقی دیگر اوقات سرائیدن هر آوازی را

ذکر کرده اند نیز از قول حکماء چنانکه در این جدول است

از صبح صادق تا طلوع آفتاب رهاوی	از اول طلوع تا پاسی از روز راست	نیمروز عراق	ظهر مخالف	بعد از ظهر بوسلیک
وقت زردی آفتاب عشاق	وقت خفتن مخالفک	بعد از آن صفاهان	پس از آن نهاوند	آخر شب حسینی

و طریق این جدول را شاعری بر رشته نظم کشیده نعم ما قال رحمه الله

ای مهت را ز غالیه زنجیر
آفتابت بزیر پردهٔ قیر

آخر شب ره حسینی ساز
صبحدم پرده رهاوی گیر

سپر زر به نیزه چون برسد
پردهٔ راست گیر بی تاخیر

چاشتگه در عراق ساز آهنگ
تا شوی بر سریر عیش امیر

راست گویم ره مخالف را
در زوال الصنم مدار حقیر

بوسلیک را نواز بعد زوال
ای ضمیر تو آفتاب منیر

روی گلگون خور چو زرد شود
ساز عشاق و پند من بپذیر

وقت خفتن مخالفک بنواز
تا نکو رفته با شدت شبگیر

درع از پرده صفاهان ساز	چون شهاب افکند زآتش تیز
ساز هنگام نیمه شب ایماه	در نهاوند از قلیل و کثیر

تنبیه) کلام در تأثیر نغمه هاست بدانکه در نفوس باختلاف هر آوازی را تأثیری هست که چون بمقام خود تلحین کنند اثر کلی از آن ظاهر شود مثلاً

عشاق و بوسلیک و نوا را تأثیر قوه و شجاعت است —

راست و اصفهان و عراق و نوروز را تأثیری باشد لطیف که فرح و نشاط فزاید —

حسینی و حجاز را تأثیر شوق و ذوق باشد —

بزرگ و کوچک و زنگوله و رهاوی را تأثیری باشد از حزن و اندوه و سستی و مخفی نماناد که هر مقامی از مقامات و هر شعبه از شعب مذکوره که بطریق مرغوب و ادای خوب تلحین کنند روح از آن لذتی حاصل کند مثلاً نوا را که تأثیر در نفوس قوه و شجاعت و بسط بود گاه باشد که تأثیر آن در نفسی حزن باشد چنانکه مشاهده میشود که اتراک در وقت ترنم در نوا رقت از برای ایشان حاصل گردد

همچنین رهاوی وزیرافکن راکه تأثیر در نفوس حزن بود گاه باشد ارباب
ذوق ازروی شوق که تلحین کنند در بعضی مزید بر طرب و شوق شود اما
بالذات آنچنان باشد که در باب تأثیر نغم مذکور شد

تنبیه) بدانکه ملایم طباع اتراک و سیاه جلدان و سکان
جبال نغمهٔ عشاق و بوسلیک و نوا است و سفید پوست را اسماع
در بم نیکوست چون مخالفک و مانند آن و هرکه سرخ روی و سرخ موی باشد
یا ازرق چشم او را اسماع مخالف و راست باید کرد و آنکه سیاه
رنگ باشد که سیاهی ان مایل بزردی باشد او را اسماع در پردهای
تیز باید کرد و آنکه گندم گون باشد آنرا نغمه ها در اشعاری که بحر خفیف
باشد سرایند زیرا که ایشان سبک روح اند

و مخفی و پوشیده نماند که آنچه ذکر شد در اسامی دوازده
مقام و نسبت هریک ببروج اثنی عشریه و ترکیب هریک از آنها از
نغمات دیگر و اوقات تلحین آنها و ذکر تأثیر هریک از آنها تماماً باصطلاح
حکمای متقدمین و جماعتی از متأخرین بود چنانچه در تمام کتب موسیقی
مذکور و مسطور است ولیکن بر ارباب دانش و بینش مخفی نیست

که در این اوان اکثر از این ها ذکر مصطلح نیست بلکه متروک است الّا قلیلی از آن ها و در آنها تغییر کلی راه یافته بلکه در دستگاه اختلال بهم رسیده چو که بعضی را باسم تغییر داده اند و بعضی را ترک کرده اند و برخی را زیاد نموده اند چنانکه بعض از آنها که زیاد شده در آنچه ذکر شد مذکور نبود مثلاً آواز ترک و بختیاری و دشتی و بیگلی و قوچانی و قرائی و قراباغی و افشار و لیلی مجنون و مسیحی و راک و شور و کرد و غیر ذلک که مشهور است بعضی از اینها که مذکور شد اسمش در دائره اصلا نیست بلکه بعضی اختراع تازه است و بعضی در دائره هست امّا باسمی دیگر مذکور است همچنین گوشه هائی هست که باسم مغایرت با گوشه های قدیم دارد و بعضی جدیدی است در اینجا چنانکه بخواهیم ایراد نمیه مطالب را نمائیم مثنوی هفتاد من کاغذ شود۔

بزعم فقیر کسی که بخواهد پیروی اصطلاحات تازه را نماید باز محتاج است ابتداءً باینکه اقتدا بطریقه متقدمین نماید و آنچه که در جمیع کتب سلف مذکور است فرا گیرد آنگاه تصرّفات تازه را ملتفت شود۔

آنچه پیش از این در این اوراق ذکر شد بطریق سلف بود نه تصرفات

تازه اگرچه تصرفات تازه کمال شیوع را دارد اما شمه‌ئی از آن تصرفات
و اصطلاح تازه نوشته میشود طالب این علم ناچار است از تحصیل آن
نزد شخصی که استاد این فن باشد بعمل پس در زمان تحصیل ملتفت آن تصرفات
و تغییرات خواهد شد.

اکنون شروع نمائیم در ذکر اصطلاحات جدیده بدانکه در این
قرن اخیر از زمان حکماء و علماء این فن دستگاه قدما را برهم زده و
و آنرا بر هفت دستگاه قرار داده اند و دو دستگاه را بهمان اسم
دستگاه قدیم میخوانند یکی دستگاه راست و دیگری دستگاه نوا است
ولی پنج دستگاه دیگر را بدیگر اسماء خوانده اند بسا که نام یکی از
فروعات و شعب قدیم را آورده نام برای یک دستگاه گذارده اند
و چه بسیار از فروعات این دستگاه هفت گانه را باسامی تازه خوانده اند
ولی پاره‌ئی از این اسماء الحانی است که در کتب لغات و غیرها نوشته اند
و انها در زمان کیان و ساسانیان مصطلح بوده و اکنون در این
دستگاه هفتگانه آورده اند و چندین آواز را که نسبت به باربد و نکیسا
میدهند که معاصر با خسرو پرویز بوده اند در این دستگاه جدید نام

میبرند اما معلوم ما نیست که رسم نقرات و نغمات حالیه بعین همان
نغمات بار بدی یا نکیسائی باشد البته در هر دوری طوری تقتضی است
بهر حال بر شخص متتبع این تغییرات و طرزهای جدیده معلوم میگردد
که با دستگاه دوازده گانهٔ قدیم که پیش از این مرقوم آمد چه قدر فرق
دارد یکی از اساتید این فن وقتی در دار الخلافهٔ طهران مرا گفت
این ترتیب جدید اولی و انسب است و اصلح و ملایم تر است
طباع را و براهینی اقامه کرد که تفصیل آن در اینجا موجب اطناب
خواهد بود ولی اجمالاً اینکه این ترتیب دستگاه هفتگانه طوریست
که اثر آن در نفوس بیشتر از پیشتر است و بسیاری از حکماء خیلی
فکر کرده اند تا ترتیب را باینطور که بعد ذکر میشود قرار داده اند -
من چندین نفر از اساتید را که در این ترتیب جدید اجتهادی میداشتند
دیدم که بعضی دارای دست و دهن میبودند و آنطوری که باید
و شاید ادلهٔ حسیهٔ آنها اثر در قلبم نباید نمود - تا اینکه از قضایای آسمانی
و اتفاقات زمانی خدمت شخصی رسیدم پس از چند سال که از
تألیف این کتاب گذشته بود که اگر فرضاً و تقدیراً اعتقاد بمذهب

تا تاریخ میداشتم (وحال آنکه باطلش میدانم) میگفتم روح ابونصر فارابی
در این وجود مقدّس حلول کرده وَهُوَ فَرِیدُ عَصْرِهِ فِی فُنُونِ الْاَدَبِ
وَالْعِلْمِ الْمَوْرُوثِ وَالْمُکْتَسَبْ میرزا مهدی خان منتظم الحکماء که در
علوم عربیّه ماهر و در فنون ادبیّه قادر است علوم ریاضی را با قسام‌ها
که عبارت از هیئات و حساب و هندسه و موسیقی باشد با علی درجات
هریک ارتقاء جسته آن حکایات که از ابونصر بیان مینمایند از آنچه
در مجلس سلطان عصر خود بخضّار نمود و زمام اختیار از کفشان
بربود اگر حکایتی باشد در این شخص فیلسوف درایت است و در
فنّ طب ثانی بوعلی است و در انفاس قدسیّه اش معجز عیسوی لطایفی که
از کسی نشنیده و در کتابی ندیده بودم فرمودند تمام با براهین و ادلّه
که در اینجا از آنها صرف نظر نمودم —

اکنون مختصری که در خور این رساله باشد از اسماء و تنگاه
هفتگانه بخیز تحریر میآید بعونه تبارک وتعالی

مقدّمة یک دو مطلب باید گفته آید یکی آنکه آموختن
این علم بنگاشتن فقط یا نام بردن اسماء اصول و فروع آن

اکتفا نخواهد شد مگر اینکه متعلّم از معلّم و استاد شفاهاً درک کند و باموزد و
لی اگر بطور (نُتّ) که در این اوقات در فرنگستان برای آوازهای
خود شان معمول داشته اند و اشکالی کشیده اند برای تعلیم و تعلّم
ما هم برای الحان خود مان از روی دقّت نظر می کشیدیم شاید متعلّم
ملتفت میشد   و من خیال دارم اگر مجالی بدست آید این طریقه
را که نُت باشد بهمان رسم خطوط و نقاط معمولهٔ اروپا بعدها در اوراقی
بنگارم و ضمیمهٔ کتاب دریای کبیر مؤلف خودم نمایم —

مطلب دیگر اینکه لفظ (درآمد) و (نغمه) بحسب لغت معلوم است
که چه معنی دارد ولی در اینجا در هر دستگاه که نامی از آنها برده میشود
نکته دارد که بیان میشود   اینکه میگویند درآمد مقصود شروع زمینه
همان دستگاه است مثل اینست که درآمد عَلَم شده باشد برای
سخنی که ابتداء در آن دستگاه شروع میشود

و این مطلب را هم باید دانست که در ابتدای هر دستگاهی که
میگویند درآمد اوّل یا درآمد دوّیم یا درآمد سیّم ممکن است که در
آن دستگاه یکی از آن درآمدها خوانده شود و دو درآمد دیگر

امکان هم دارد که دو یا سه درآمد همه خوانده شود

امّا نغمه باید دانست که باصطلاح قدماء هر آوازی یک مثنوی و یک ساقی نامه دارد باصطلاح جدید هم هر دستگاهی نغمه دارد که تغنّی میشود و آن عبارت از رنگی است که ملایم زمینه همان دستگاه است بسا که صفتی هم برای نغمه میآورند مثلاً میگویند نغمهٔ کرشمه بطور اضافه و این نغمه عبارت از رنگی است که بروزن تِنَنْ تِمَنْ تَن تِنِ تِنِ آلخ باشد و در عروض مفاعلن فعلاتن الی آخر که بحر مجتّث مثمّن مخبون است این را برای نمونه ذکر کردم و اگر بخواهم تمام نغمات و غیرها را تقطیع کنم کتابها باید و این مختصر را گنجایش نیست

مطلب دیگر اینکه در اینجا گفتم هر آوازی دارای یک مثنوی و یک ساقی نامه میباشد که میتوان بهمان زمینه خواند ولی در طرز جدید بعض از آوازها که مثنوی و ساقی نامهٔ ملایم با آن و اُخت با آن باشد میخوانند و هر کدام نباشد ترک میکنند این است که در همهٔ دستگاه هفتگانه اسم آنها برده نشده —

مطلب دیگر هر کجا در دستگاهی اسم فرود آورده میشود قصد

این است که در آنجا فرود و بازگشت بدستگاه اوّلیه شود در حقیقت
فرود متمّم همان دستگاه است

مطلب دیگر اینکه در یک دستگاه که نام چندین آواز برده
میشود ممکن است که بعض از آنها را در ضمن تغنّی ترک نمایند و بگذرند که
خوانده نشود ولیکن برخی از آوازها هست که جزء لاینفکّ آواز قبل از
خود میباشد مثلاً آوازی معیّن که خوانده شد عقب آن می باید
آن آواز معیّن دیگر خوانده شود و شاید که سه یا چهار یا پنج یا بیشتر علی التوالی
منفکّ از یکدیگر نباید باشند و ما در جداول هر دستگاهی که اسم آوازها
را میبریم آنها که منفکّ از قبل از خود نیستند با واو عطف مینویسیم
مثلا میگوئیم بیات عجم و بحر نور و فلان و همان از برای بصیرت
همین قدر کافی است بیش از این تفوّه استاد را میخواهد برای
تعلیم متعلّم که بتواند درک نماید —

فصل اسامی هفت دستگاه ترتیبی که معیّن کرده اند اینست
راست و پنجگاه چهارگاه سه‌گاه همایون نوا ماهور شور
و ما پس از ذکر هر دستگاهی آهنگهای آن دستگاه را که رنگ خوانند
در ذیل جداول مسطور میداریم

دستگاه راست و پنجگاه

(۱) چهارمضراب	(۲) درآمد اول	(۳) درآمد دویم	(۴) زنگوله	(۵) پروانه	(۶) نغمه	(۷) خسروانی	(۸) روح افزا
(۹) نیریز	(۱۰) پنجگاه	(۱۱) و سپهر	(۱۲) عشاق	(۱۳) بیات عجم	(۱۴) و بحر نور	(۱۵) و قرچه	(۱۶) و مبرقع
(۱۷) و سپهر	(۱۸) و فرود	(۱۹) نخیب	(۲۰) عراق	(۲۱) و محیر	(۲۲) و آشور	(۲۳) و صفهانک	(۲۴) و بسته نگار
(۲۵) و حزین	(۲۶) و زنگوله	(۲۷) و فرود	(۲۸) طرز	(۲۹) ابوالچپ	(۳۰) راوندی	(۳۱) و فرود موره	(۳۲) لیلی مجنون
(۳۳) نوروز عرب	(۳۴) نوروز صبا	(۳۵) نوروز خارا	(۳۶) حزین	(۳۷) نفیر	(۳۸) و فرنگ	(۳۹) راگ هندی	(۴۰) راگ عبدالله و نغمه راگ

رنگهای راست و پنجگاه	شهرآشوب	حربی

دستگاه چهارگاه

[illegible]

چهارمضراب	درآمد اول	درآمد دویم	درآمد سیم	پیش زنگوله	و زنگوله	نغمه	و کرشمه

زابل قسمت اول	زابل قسمت دویم	و فرود موبه	بسته نگار	مویه قسمت اول
مویه قسمت دویم	مویه قسمت سیم	حصار قسمت اول	حصار قسمت دویم	

حصار قسمت سیم	پس حصار	مخالف	مغلوب	نغمه مغلوب	حدی	پهلوی

رجز ۲	منصوری	گوری ۵ هم در زابل بعضی بکار میبرند و آنرا زابل گوری میگویند

رنگهای چهارگاه	شهرآشوب	حاشیه	متن	لزگی

۲ رجز را ارجوزه نیز خوانند منه ۵ گوری را عوام گبری خوانند منه

دستگاه سه گاه

چهارمضراب	درآمد اول	درآمد دویم	آواز	و فرود بگاه	کرشمه ۲ قسم	زنگ شتر ۲
رهاوی	و مسیحی	ناقوس	شاه خطائی	تخت طاقدیس	آنچه آواز درچهارگاه خوانده	

میشود درسه گاه نیز میخوانند مگر رجز و منصوری — که مخصوص سه گاه [illegible]

رنگهای سه گاه همان رنگهای چهارگاه است بعلاوه دلکش مخصوص اینجاست

دستگاه همایون [illegible]

چهارمضراب	درآمد اول	درآمد دویم	آواز اول	آواز دویم	موالیان	چکاوک
بیداد اول قدیم	بیداد دویم جدید	نی داود	باوی ۳	ابوالچپ		
راوندی و رجز و ابوالچپ	و فرود بموژ	لیلی مجنون	طرز	نوروز عرب	نوروز صبا	
نوروز خارا	نفیر	و فرنگ	حاشیهٔ فرنگ	بیات عجم	شوشتری	میگلی
بختیاری	موالف	غزال	دناصری	جامه دران درتتم همایون مطلوب است		

بیات اصفهان هم در این دستگاه بکار برده میشود همچنین سوز و گداز

رنگهای همایون	شهر آشوب	نستوری	فرح مخصوص همین دستگاه است

سوز و گداز بر وزن سه مفاعیلن باید باشد — نستوری را نستاری هم میگویند

دستگاه نوا

چهارمضراب	درآمد اول	درآمد دویم	درآمد سیم	گردانیه	نغمه	بیات راجع
عشاق	نهفت	گوشت	عشیران	نشابورک	مجلسی	خجسته
[illegible]	حسین	ملک حسینی	بوسلیک	نیریزی	[illegible]	

این چند آواز ذیل را هم در نوا بکار میبرند و تغنی با نهامی نمایند

ابول	عراق	غزال	ناصری	رهاوی	مسیحی	شاه ختائی	تخت طاقدیس
رنگهای نوا	شهرآشوب	حربی	سنتوری مخصوص این دستگاه است				

دستگاه ماهور

پیش درآمد	درآمد	آواز	داد	خسروانی	دلکش ۳ لحن	خاوران ۲ لحن
طرب انگیز ۲ لحن	نشابورک	طوسی	آذربایجانی	فیلی	زیرافکن	و ماهور صغیر
ابول	وحصار ماهور	گوشهٔ نیریز ۳ لحن	شکسته	نخیب	عراق ۴ لحن	راگ هندی
	نغمهٔ راگ	راگ عبدالله	ساقی نامه	صوفی نامه	کشته مرده	
رنگهای ماهور	شهرآشوب	خفی جلی	حربی			

دستگاه شور

درآمد	کرشمه	آواز سه قسم	نغمه قسمی بالا قسمی پائین	زیر کش سلمک ۲ قسم		
سلمک دو قسم	مقدمهٔ گلریز	گلریز	صفا	و چهار مضراب	مقدمهٔ بزرگ دو قسم	
بزرگ	دوبیتی	خارا	قجر	ملانازی	حزین ۲ قسم	فرود ۳ قسم

آوازهای متعلق بدستگاه شور در ذیل نوشته میشود

یعنی اگرچه اینها خود شور نیستند ولی در این دستگاه بکار میروند بوده است

شهناز ۳ قسم	قرچه	رضوی	عقده‌گشا ۲	بیات ترک	و گوشه دوگاه	
و مهدی ضرابی	روح الارواح	دشتی	حاجیانی	بیدکانی	بیات شیراز	
گیلکی	گوری	دستان عرب	سارنج ۳	حسینی	حجاز	چهارپاره
قطار	قرائی	گرایلی	گرایلی شصتی	رهاوی	و مسیحی	تخت طاقدیس
شاه ختائی	بیات کرد	افشاری	کوچه باغی	سلمی	غم انگیز	مهربانی این در ترک بکار است
رنگهای شور	شهرآشوب	ضرب اصول				

تمام شد هفت دستگاه بوضع جدید در اینجا چند مطلب است متعلق
باین اصطلاحات که مسطور و مرقوم میگردد ——

یکی اینکه باید دانست در این ترتیبی که در هر دستگاه نوشته شده
اختلاف کرده اند بعضی ترتیبی دیگر پیش آمده اند یعنی بتقدیم و تاخیر
اسم آوازها را ذکر نموده اند برخی دیگر چند آواز را نام نبرده اند
اگرچه آنها هم استاد بوده اند ولی آنچه تحقیقی است و از اساتید
کامل شنیده شده و اتفاقی اکثر آنها است همان ترتیبی است که در
اینجا پیش از این مرقوم افتاد بلی میتواند شخص مغنی یا نوازنده بعضی
از آنها را که ممکن است ترک نماید چنانچه پیش از این همین را گفتم

دیگر اینکه قدماء دستگاهی که شروع مینمودند بترتیبی که میداشتند
بعمل میاوردند نه از آن کم کرده نه زیاد مینمودند و توهم میداشتند
اینکه مثلاً آوازی از دستگاه دیگر داخل در این دستگاه شود ولیکن
در این طرز جدید خلط نموده بسیار از آوازهای دستگاهی بدستگاه
دیگر عبور میدهند اما اینهم قاعده دارد و سرّی باینطور که باید آوازهائیکه
بتوالی خوانده میشوند باهم ملایم باشند یعنی زمینهٔ نغمات بعد بانغمات

قبل یک نحوه اتّحادی داشته باشند و بیگانه از هم نبوده باشند و اینها
بسته بسلیقه و علم خواننده است ـ از صفحه ۲۹ از آنجاکه میگویم من
چندین نفر از اساتید را دیدم تا اینجاکه اول فصل است در سنهٔ
یکهزار و سیصد و سی و دو مزید بر کتاب نمودم

فصل

چون فارغ شدیم از ذکر مجملی از اصطلاحات علم موسیقی الحال
شروع نمائیم در ذکر مجملی از علم عروض از جهة آنچه مقصود است که سابقا
ذکر شد اینکه مناسبتی و رابطهٔ هست میان علم موسیقی و علم عروض
و گفتیم پیش از این که هر مغنّی باید عروضی باشد و مخفی نیست که اکتفا
میرود باینکه بهمینقدر نام بحور و اوزان آنها ایراد شود و پیش از
اینهم از اسباب و اوتاد و فواصل مختصری بیان نمودم ـ

اما ذکر وجه تسمیهٔ آنها و اصول و ارکان و زحافات و علل و
تقطیع و غیر ذلک را که در اینجا خالی از مناسبت است و مقصود بالذّات
نیست ترک شد اجمالاً ذکر بحور میشود ـــــــــــ

بدانکه بحرهای شعر در اصل نوزده است بدین تفصیل

طویل مدید بسیط وافر کامل هزج رجز رمل منسرح مضارع مقتضب مجتث سریع جدید قریب خفیف مشاکل متقارب متدارک پنج بحر اوّل یعنی طویل و مدید و بسیط و وافر و کامل مخصوص شعرای عرب است بزبان فارسی و ترکی وغیرها مستعمل نیست اِلّا نشنذ و ذ و ندور و سه بحر خاصّهٔ اهل عجم است و آن جدید و قریب و مشاکل است و باقی بحور یازده گانه دیگر مشترک است میان عرب و عجم و بسیار بحور دیگر ازانها مستخرج میشود بسبب تقدیم و تأخیر اسباب و اوتاد و فواصل و زحافات و علل که صورتهای دیگر حاصل میشود چنانچه بیاید باالجمله آنچه بنظر آید مثلاً نوشته میشود

بحر طویل سالم بروزن فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن

مثال از من است

بگو یت شبی خفتم چو موی تب آشفتم	ز دیده گهر سفتم غم دل بتو گفتم

بحر طویل مقبوض بروزن فعولن مفاعیلن فعولن مفاعلن

مثال از غزلی مر است

بگو یت ندانم چه خاکی بسر کنم	ز اشک دو چشم خود زمین بسکه تر کنم

بحر مدید سالم بروزن فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن

مرا باشد از غزلی

در خمارم ساقیا ساغری ده از میم
دل فگارم مطربا نغمهٔ زن از نیم

بحر بسیط سالم بروزن مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن

از من است

گر زرخ بکبوسه ات صد جان بود ایضم
در کیش ما عاشقان ارزان بود ایضم

بحر بسیط مخبون بروزن مستفعلن فعلن مستفعلن فعلن

مرا از قصیده ابیت

ای زلف دلبر من آشفته و درهمی
چون روز من سیهی چون قامتم بخمی

بحر وافر مثمن سالم بروزن مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن

مثال سیفی گوید

چه شد صنما که سوی کسی بچشم رضا نمی نگری
ز رسم جفا نمیگذری طریق وفا نمی سپری

بحر کامل مثمن مضمر بروزن متفاعلن مستفعلن متفاعلن مستفعلن

مراست

من بینوا را ناصحا بخدا که ترک پند کن
بگذار تا دیوانه ام بستقین مرا در بند کن

بحر هزج سالم بروزن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

شیخ سعدی راست

گرم باز آمدی محبوب سیم اندام سنگین دل | گل از خارم برآوردی و خار از پا و پا از گل

بحر هزج مثمن اخرب مکفوف مقصور بروزن مفعول مفاعیل مفاعیل مفاعیل

مرا از غزلی است

ما رندو خراباتی و دیوانه و مستیم | پوشیده چه گوئیم همینیم که هستیم

بحر هزج مثمن اخرب بروزن مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

روزبهان شیرازی گوید

با ما سخن ار گوئی از شعر سنائی گو | رو نظم نظامی را بر فرق فرزدق زن

بحر هزج مثمن مقبوض بروزن مفاعلن مفاعلن مفاعلن مفاعلن

قاآنی راست

نسیم خلد می وزد مگر ز جویبارها | و یا گسسته حور عین ز زلف خویش تارها

بحر هزج مثمن مکفوف بروزن مفاعیل مفاعیل مفاعیل مفاعیل

جامی گوید

تو را لعل شکرریز و مرا چشم گهربار | تو را خنده بود خوی و مرا گریه بود کار

بحر هزج مثمن اشتر بروزن فاعلن مفاعیلن فاعلن مفاعیلن

مثال رضای اصفهانی

گفتمش ازاین عالم عالمی بود خوشتر | دست زد بزلف و گفت عالم پریشانی

بحر هزج مسدس سالم بروزن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مراست

سیه روزم من از چشم سیاه تو | ولی دارم امیدی از نگاه تو

بحر هزج مسدس مقصور بروزن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیل

میرزا نصیر اصفهانی

سحرگاهان نسیم آهسته خیزد | چنان کز برگ گل شبنم نریزد

بحر هزج مسدس اخرب مقبوض مکفوف بروزن مفعول مفاعلن مفاعیل

مکتبی گوید

ای بر احدیت ز آغاز | خلق ازل و ابد هم آواز

بدانکه اوزان رباعی راکه آنرا دوبیتی و ترانه نیز گویند از همین بحر هزج اختراع کرده اند و آن بهمین بحر اختصاص دارد و ملبیت و چهار وزن برای آن در دو شجره مقرر کرده اند یکی را

شجرهٔ اخرب و دیگری را شجرهٔ اخرم نام نهاده اند و هر یکی ازان دو شجره دوازده وزن دارد و تفصیل آن در کتب عروض مسطور است ذکر آنها در اینجا موجب اطناب است وزنی معروف اجمالاً که از برای رباعی عند النّاس شایع است این است لاحَولَ ولا قوّةَ الّا باللّه

بحر رجز مثمن سالم بروزن مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

از غزلی من گویم

خواهم که در صورتگری نقش دهانش را کشم | گو در سخن آید لبش تا من نشانش را کشم

بحر رجز مثمن مطوّی بروزن مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن

شاعری گوید

زآتش دل بسکه به تاب است و به تب این تن من | نیست عجب بینی اگر سوخته پیراهن من

بحر رجز مثمن مطوّی مخبون بروزن مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن

شیخ سعدی فرموده

آنکه نبات عارضش آب حیات میخورد | در شکرش نگه کند هر که نبات میخورد

بحر رجز مثمن مخبون مطوّی بروزن مفاعلن مفتعلن مفاعلن مفتعلن

جامی گوید

فغان کنان هر سحری کوی تو میگذرم | چو نیست ره سوی تو ام ببام و در منگرم

بحر رجز مثمن مطوی مخبون مقطوع بروزن مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفعولن

نیز جامی راست

سرو نخوانمت که او نیست بدین رعنائی | ماه نگویمت که مه نیست بدین زیبائی

بحر رجز مسدس سالم بروزن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

مراست

ای مه مرا گر از برا بر بگذری | ز آه دلم ترسم تکدر بگذری

بحر رجز مسدس مطوی بروزن مفتعلن مفتعلن مفتعلن

شاعری راست

نیست تو را هیچ بسویم نظری | می نکنی هیچ بکویم گذری

بحر رمل مثمن سالم بروزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

در غزلی من گویم

بهر صیدم چند تازی خسته شد پای سمند | صبر کن تا من بپای خویشتن آیم به بند

بحر رمل مثمن مخبون بروزن فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن

اهلی شیرازی

باده گر جوش زند گل زچه روید لب جو | مست اگر شور کند مرغ خروشد زچه رو

بحر رمل مثمن مخبون مجحوف بروزن فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع

شاعری گفته

میبرد از لب شیرین کلامی دین | میکشد از سر گیسو کمندی دل

بحر رمل مثمن مسبع بروزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلیان

سلمان گوید

تا بکی گریم برازی همچو ابر نوبهاران | از سر انده و حسرت در فراق گلعذاران

بحر رمل مثمن یک رکن مشکول الکرکین سالم بروزن فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن

شیخ سعدی راست

سر آن ندارد امشب که بر آید آفتابی | چه خیالها گذر کرد و گذر نکرد خوابی

بحر رمل مخبون مشعث بروزن فعلاتن فعلاتن فعلاتن مفعولن

از شاعری است

خنک آنکس که بپای تو سر خود انداز زد | خجل آندل که بنار غم عشقت نگداز د

بحر رمل مثمن محذوف بروزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

از غزلی مراست

آنچه بر مرغ دل از زلف تو دلبر گذرد | شکل از چنگال شاهین بر کبوتر گذرد

بحر رمل مثمن مخبون مقصور بروزن فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلان

شاعری گوید

از سر کوی تو رفتن نتوانم ای ستوان | دیده از روی تو بستن بجفائی نتوان

بحر رمل مثمن مخبون بروزن فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن

دولت شاه گوید

بنما روی نکو تا فرحی رو بنماید | بگشا بند قبا تا گره از دل بگشاید

مخفی نماناد که گاهی بحر رمل مخبون را بر شانزده رکن بنا کنند بعضی را که در اینعلم وقوف نیست آن را بحر طویل خوانند

مثال بعضی گفته هر مصراعی هشت فعلاتن

دی گذشتم بسر کوی نگاری چو بهاری رخی ماه درخشان بقدی سرو خرامان
طره اش مشک تتاری خطش عود قماری دولبش حقه مرجان و گهر رشته دندان

بحر رمل مسدس سالم بروزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

ناصر الدین شاه فرماید

عید مولود امیر المؤمنین شد | بر زمین از آسمان روح الامین شد

بحر رمل مسدّس محذوف بروزن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

مولوی فرموده

هر کجا تو با منی من خوشدلم | گر بود در قعر گوری منزلم

بحر رمل مسدس مخبون مقصور بروزن فاعلاتن فعلاتن فعلان

از سبحة الابرار جامی است

هست در قرب بسی بیم زوال | نیست در بعد جز امید وصال

بحر رمل مسدّس مخبون محذوف بروزن فاعلاتن فعلاتن فعلن

شاعری گفته

سروری بر همه شاهان صنما | افسری بر سر خوبان صنما

بحر سریع مطوی موقوف بروزن مفتعلن مفتعلن فاعلان

شیخ سعدی راست

وقت ضرورت چو نماند گریز | دست بگیرد سر شمشیر تیز

بحر منسرح مثمن مطوی موقوف بروزن مفتعلن فاعلات مفتعلن فاعلات

سیفی گوید

آنکه دلم صید اواست میر شکار منست | دست بخونم نگار کرده نگار من است

بحر منسرح مثمّن مطوّی منحور بروزن مفتعلن فاعلات مفتعلن فع

اهلی شیرازی گوید

سیم تنی لیک رخ چو یاسمن استت | غنچه لبی لیک شکرین دهن استت

بحر منسرح مسدّس مطوی بروزن مفتعلن فاعلات مفتعلن

شاعری گفته

ماه فلک در حجاب پیش خدت | سرو چمن شرمسار نزد قدت

بحر خفیف مسدس مخبون بروزن فاعلاتن مفاعلن فعلاتن

اهلی شیرازی گوید

ریش کردی دلم ز خنجر آهن | شیر از عشق سر نهاد بدامن

بحر خفیف مخبون مقطوع بروزن فاعلاتن مفاعلن فعلن

شیخ نظامی فرموده

آسمان زد برسم هر روزه | قلم زر بلوح فیروزه

بحر خفیف مشعّث بروزن فاع لاتن مفاعلن مفعولن

جامی گوید

وقت گل شد هوای گلشن دارم ‌‌ ‌ ذوق جام مدام روشن دارم

بحر مضارع مثمن مکفوف مقصور بروزن مفاعیل فاعلات مفاعیل فاعلات

جامی راست

خوشا آنکه در بهار آبر طرف لاله زار ‌‌ ‌ نهد یار گلعذار بکف جام خوشگوار

بحر مضارع مثمن اخرب بروزن مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

سعدی فرماید

بگذار تا بگرییم چون ابر در بهاران ‌‌ ‌ کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران

بحر مضارع مثمن اخرب مستتبع بروزن مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتان

مثال از ملا جامی

ای لعل نوشخندت کام شکر دهانان ‌‌ ‌ سر دهانت بیرون از فهم نکته دانان

بحر مضارع مثمن اخرب محذوف بروزن مفعول فاعلاتن مفعول فاعلن

شیخ سعدی فرموده

دیدار می‌نمائی و پرهیز میکنی ‌‌ ‌ بازار خویش و آتش ما تیز میکنی

بحر مضارع مثمن اخرب مکفوف بروزن مفعول فاعلات مفاعیل فاعلات

از شاعری است

گفتی بساغری شکنم امشبت خمار | ساغر کفاف کی دهدم ساقیا خم آر

بحر مقتضب مثمّن مطوی بروزن فاعلات مفتعلن فاعلات مفتعلن

سلمان ساوجی گوید

تا بدید طرف چمن عکس روی یاسمنش | از حیای عارض او شد زلاله یاس منش

بحر مقتضب مثمّن مطوی مقطوع بروزن فاعلات مفعولن فاعلات مفعولن

خواجه حافظ راست

وقت را غنیمت دان انقدر که بتوانی | حاصل از حیات ایجان یکدم است تا دانی

بحر مجتث مثمّن مخبون بروزن مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

شیخ سعدی راست

هزار جهد بکردم که سرّ عشق بپوشم | نبود بر سر آتش میسّرم که نجوشم

بحر مجتث مثمّن مخبون ابتر بروزن مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

اهلی فرموده

زجان کلام تو دلجو تر است و نیکوتر | دم تو از نفس باد صبح دلجوتر

بحر متقارب مثمّن سالم بروزن فعولن فعولن فعولن فعولن

مثال اهلی شیرازی گفته

خیالت چو بر جانم آرد شبیخون	شبی آبم از دیده آید شبی خون

بحر متقارب مثمن مقصور بروزن فعولن فعولن فعولن فعول

حکیم فردوسی فرماید

یکی دختری داشت خاقان چو ماه	کجا ماه دارد دو زلف سیاه

بحر متقارب مثمن اثلم بروزن فَعْلن فعولن فَعْلُن فعولن

خواجه حافظ فرماید

گر تیغ بارد از کوی آن ماه	گردن نهادیم الحکم لله

بحر متقارب مثمن مقبوض اثلم بروزن فعول فَعْلن فعول فعلن

مراست

صبا پیامی ز مهربانی	بگو تو از من بآنکه دانی

بحر متقارب مسدس سالم بروزن فعولن فعولن فعولن

بعضی این بحر را شانزده رکن قرار داده‌اند منه دام افضاله

شاعری گفته

چو اکنون چمن شد بهشتی	بزن جام بر طرف کشتی

بحر متدارک مثمن سالم بروزن فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن

اهلی شیرازی راست

چون رخت ماه من بفلک مه تافت | بر درت شاه من خبر ملک ره نیافت

بحر متدارک مثمن مخبون بروزن فَعِلُن فَعِلُن فَعِلُن فَعِلُن

شاعری گوید

چو رخت نبود گل باغ ارم | چو قدت نبود قد سرو چمن

بحر متدارک مثمن مقطوع بروزن فِعْلُن فِعْلُن فِعْلُن فِعْلُن

مثال جامی راست

تاکی ما را در غم داری | تاکی آرے بر من خواری

بحر متدارک مثمن مخبون مقطوع بروزن فاعلن فعل فاعلن فعل

جامی راست ایضا

سنبل سیه بر سمن مزن | شکر حبش بر ختن مزن

بحر قریب مسدس مکفوف بروزن مفاعیل مفاعیل فاعلات

سلمان ساوجی گوید

نهان کرد بیاقوت لب دهان | عیان کرد بعقد کمر میان

بحر قریب مسدس اخرب مکفوف بروزن مفعول مفاعیل فاعلاتن

سیفی گوید

تا طبع رهی برقرار باشد	مدّاح در شهریار باشد

بحر جدید مخبون بروزن فعلاتن فعلاتن مفاعلن

سلمان ساوجی گوید

اجل ار از گل من گُل برآورد	گُل من بار هوا هیت برآورد

بحر مشاکل مثمّن مکفوف مقصور بروزن فاعلات مفاعیل فاعلات مفاعیل

مثال جامی راست

خیز و طرف چمن گیر با حریف سمن بوی	گاه سنبل تر چین گاه شاخ سمن بوی

تمام شد مختصری از آنچه ایراد آن مقصود بود الحال شروع نمائیم در ایراد اشعاری که سابقاً وعده رفت از بعض شعراء عالی مقدار و بر صدر هر غزلی اجمالاً اشاره شود بانیکه آن را در چه مقام تغنّی لایق تر و بچه لحنی سزاوار تر خواهد بود -

امّا اشاره بانیکه آنها را در عروض چه بحری از بحور خوانند لازم نیست چو که هر شعری که نوشته میشود خارج از بحور مسطوره نخواهد بود علاوه بر اینکه بحور سابق الذکر را تقطیع نموده ایم مع مثالی از شعری چنانچه خواهند بدانند بحر هر غزلی را مراجعه با مثله بحور مذکوره نمایند

دریافت خواهد شد —

مخفی نیست که آنچه بر صدر هر غزلی از نام آوازها نوشته شده است بتجویز و تصدیق شش نفر از اهل این فن است که بدقت نظر و ملاحظات دیگر اینطور رای داد ند — ولی این نکته را باید دانست که مقصود این نیست که از اوّل آن غزل الی آخره بآن آواز خوانده شود بدون اینکه دیگر آوازی را در آن مدخلیت باشد یا بدون گوشه ها که معمول است بوده باشد بلکه مراد اینست که در آن زمینه بخوانند با متفرعات —

باز توضیحاً میگویم مراد اینست که کسی اعتراض نکند که چرا مثلاً بر صدر فلان غزل نوشته شده این غزل را بچهارگاه و همایون توان خواند دستگاه چهارگاه با دستگاه همایون چه ربطی بهم دارد یا مثلاً میگوئی فلان غزل با آواز حدی خوانده شود دیگر حدی دستگاه است منتهی گوشهٔ باشد پس غزل را چگونه توان بتمامه بحدی خواند

جواب میگویم آنچه بر صدر غزل نام دو دستگاه مرقوم شده یا بیشتر قصد اینست که مغنّی مخیّر است میان هر کدام آن دو یا

سه دستگاه واما هرگاه نوشته شده بفلان گوشه غزل را بخوانند مقصود
امینست که آوازی را اختیار کند که آن گوشه در آن آواز است
نهایت آن گوشه کاملاً و مکرراً در آن غزل بکار رود مثلاً نوشته
فلان غزل را بآواز مویه باید خواند قصد این است که آنچه مقرراست
قبل از مویه خوانده شود تا بمویه رسد و آنچه پس از مویه معین است
نیز خوانده گردد ولی همین قدر باید مویه را در آن غزل بوجه اتم واکمل
ادا نماید بلکه در اکثر اشعار آن غزل مویه را اعاده کند این را بر سبیل
مثال گفتم باقی را قیاس بر این باید نمود واگر بگوئی در غزلی آوازی
را تجویز نمودی و در غزل دیگر که بهمان وزن و بحر است چرا دیگر
آوازی را اجازه دادی میگویم در اینجاها ملاحظه و مراعات مضامین
اشعار را اهم کرده ام که سزاوار و درخور کدام آواز است

تنبیه در آخر کتاب فهرستی نوشته خواهد شد که هر غزلی را که
خواهند بدانند درچه موقع خوانده شود بسهولت یافت گردد مثلاً
غزلهائی را که در بزم و مجالس باید خوانده شود یا غزلهائی که در صحرا
و بساتین باید تغنی شود یا غزلهائی که مخصوص شب است یا متعلق بروز است

یا آنچه شایستهٔ بزم عرفاست یا بائستهٔ مجلس ندماء در آن فهرست اشاره
خواهد شد و از برای رباعیات و مثنویات و غیر ذلک نیز فهرستی است
تمام از روی اعداد صفحات نوشته میشود و بالله التوفیق

اکنون ابتدا کنیم باشعار افصح المتکلمین شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی قدس سره

این غزل اکثر آوازها را در خور است خاصه چهارگاه را

آن روی بین که حسن بپوشیده ماه را — وان دام زلف و دانهٔ خال سیاه را
من سرو را قبا نشنیدم مگر که بست — بر فرق آفتاب ندیدم کلاه را
گر صورتی چنین بقیامت درآورند — عاشق هزار عذر بخواهد گناه را
یوسف شنیده ام که بچاهی اسیر بود — این یوسفی است در زنخ آورده چاه را
با دوستان خویش نظر میکند چنانک — سلطان نظر کند بتکبر سپاه را
در هر قدم که می نهد آن سرو راستین — حیف است اگر بدیده نروبند راه را
ای نور دیده پای که بر خاک می نهی — آخر نه بر دو دیدهٔ من به که راه را
من صبر بیش ازین نتوانم ز روی او — چند احتمال کوه توان بود کاه را
ای خفته گاه سینه بیدار بشنوی — عیبش مکن که درد دلی باشد آه را

سعدی حدیث مستی و فریاد عاشقی
دیگر مکن که عیب بود خانقاه را

این غزل را بهر لحن که خواهند توان خواند خصوصاً با آواز شور

امشب سبکتر میزنند این طبل بی هنگام را
یا وقت بیداری غلط بوده است مرغ بام را
یکلحظه بود آن یا شبی کز عمر ما تاراج شد
ما همچنان لب از لبی ناگرفته کام را
هم تازه رویم هم خجل هم شادمان هم تنگدل
کز عهده بیرون آمدن نتوانم این انعام را
گرپای بر فرقم نهی تشریف قربم میدهی
جز سر نمیدانم نهادن عذر این اقدام را
چون بخت نیک انجام را با ما بکلی صلح شد
بگذار تا جان میدهد بدگوی بدفرجام را

سعدی علم شد در جهان صوفی و عامی گو بدان
ما بت پرستی میکنیم آنگه چنین اصنام را

این غزل را با آواز راست و پنجگاه و کار عمل آن بخوانند

ای نفس خرم باد صبا
از بر یار آمدهٔ مرحبا
قافله شب چه شنیدی ز صبح
مرغ سلیمان چه خبر از سبا
از در صلح آمدهٔ یا خلاف
با قدم خوف روم یا رجا
بار دگر گر بسر کوی دوست
بگذری ای پیک نسیم صبا

گو رمقی بیش نماند از ضعیف — چند کند صورت بیجان بقا

لیکن اگر دور وصالی بود — صلح فراموش کند ماجرا

تا بگریبان نرسد دست مرگ — دست ز دامن نکنیمت رها

دوست نباشد بحقیقت که او — دوست فراموش کند در بلا

خستگی اندر طلبش راحت است — درد کشیدن بامید دوا

سر نتوانم که برآرم چو چنگ — ور چو دفم پوست بدرد قفا

هر سحر از عشق دمی میزنم — روز دگر میشنوم بر ملا

بر سر خشم است هنوز آن حریف — یا سخنی میرود اندر رضا

قصه دردم همه عالم گرفت — در تو نگیرد سخن آشنا

گر برسد ناله سعدی بکوه
کوه بنالد بزبان صدا

اینغزل را بآواز چهارگاه یا راست و پنجگاه تغنی نمایند

چکند بنده که گردن ننهد فرمان را — چکند گوی که عاجز نشود چوگان را

سرو بالای کمان ابرو اگر تیر زند — عاشق آنست که بر دیده نهد پیکان را

دست من گیر که بیچارگی از حد بگذشت — سر من دار که در پای تو ریزم جان را

کاشکی پرده برافتادی از آن منظر حسن
تا همه خلق ببینند نگارستان را

همه را دیده در اوصاف تو حیران ماند
تا دگر عیب نگویند من حیران را

لیکن آن نقش که در روی تو من می‌بینم
همه را دیده نباشد که ببینند آن را

چشم گریان[۱] مرا حال بگفتم بطبیب
گفت یکبار ببوس آن دهن خندان را

گفتم آوخ که از این درد بخواهم فرسود
که محال است که حاصل کنم این درمان را

پنجه با ساعد سیمین نه بعقل افکندم
غایت جهل بود مشت زدن سندان را

سعدی از سرزنش خلق نترسد هیهات
غرقه در بحر چه اندیشه کند طوفان را

[۱] در بعض نسخ نوشته چشم گریان تو را یعنی چشم کسی که گریان تست و در نسخه چشم بیمار تو را نوشته یعنی چشم شخصی که بیمار تو باشد نسخه

این غزل باواز شور با اثرتر از سایر نغمات است

دوست میدارم من این نالیدن جانسوز را
تا بهر نوعی که باشد بگذرانم روز را

شب همه شب انتظار ماهرویی[۲] میبرم
کان صباحت نیست این صبح جهان افروز را

وه که گر من باز بینم چهر مهرافزای او
تا قیامت شکر گویم طالع فیروز را

گر من از سنگ ملامت روی برگردانمی
جان سپر کردند مردان ناوک دلدوز را

کامجویان را ز ناکامی کشیدن چاره نیست
بر زمستان صبر باید طالب نوروز را

عاقلان خوشه‌چین از سر لیلی غافلند
کاین کرامت نیست جز مجنون خرمن سوز را

[۲] نسخه صبح رویی و این اولی است

عاشقان دین و دنیا باز را خاصیتی است
کان نباشد زاهدان جاه و مال اندوز را

دیگری را در کمند آور که ما خود بنده‌ایم
ریسمان در پا چه حاجت مرغ دست آموز را

سعدیا دی رفت و فردا همچنان موجود نیست
در میان این و آن فرصت شمار امروز را

این غزل را با آواز چهارگاه یا شور خوانند بسی نکوست

زاندازه بیرون تشنه‌ام ساقی بیار آن آب را
اول مرا سیراب کن آنگه بده اصحاب را

من نیز چشم از خواب خوش بر می نکردم پیش از این
روز فراق دوستان شب خوش بگفتم خواب را

هر پارسا را کان صنم از پیش خاطر بگذرد
چشمش برابر وافکند باطل کند محراب را

من صید وحشی نیستم در بند جان خویشتن
گر وی به تیرم میزند استاده‌ام پرتاب را

مقدار یار همنفس چون من نداند هیچکس
ماهی که بر خشک اوفتد قیمت بداند آب را

وقتی در آبی تا میان دستی و پائی میزدم
اکنون همان پنداشتم دریای بی پایاب را

امروز حالی غرقه‌ام تا بر کناری اوفتم
آنگه حکایت میکنم گر زنده‌ام غرقاب را

گر بیوفائی کردمی یرغو بقاآن بردمی
کان کافر اعدا میکشد وین سنگدل احباب را

فریاد میدارد رقیب از پیش مشتاقان او
آواز مطرب در سرا زحمت بود بواب را

سعدی چو جورش میبری نزدیک او دیگر مرو
ای بی بصر من میروم او میکشد قلاب را

این غزل را با نغمه چهارگاه یار است و پنجگاه بخوانند

شب فراق نخواهم دواج دیبا را — که شب دراز بود خوابگاه تنها را
ز دست رفتن دیوانه عاقلان دانند — که احتمال نمانده است ناشکیبا را
گرش ببینی و دست از ترنج بشناسی — روا بود که ملامت کنی زلیخا را
چنین جوان که تویی برقعی فروآویز — وگرنه دل ببری پیر پای کجا را
تو آن درخت گلی کاعتدال قامت تو — شکست قیمت سرو بلند بالا را
وگر هرچه تو گویی مخالفت نکنم — که بی تو عیش میسر نمیشود ما را
دو چشم باز نهاده نشسته ام همه شب — چو فرقدین و نظر میکنم ثریا را
شبی و شمعی و جمعی چه خوش بود تا روز — نظر بروی تو کوری چشم اعدا را
من از تو پیش که نالم که در طریقت عشق — معاف دوست بدارند قتل عمدا را
تو همچنان دل خلقی بغمزه ببری — که بندگان بنی سعد خوان یغما را

بدین روش که تویی بر هزار چون سعدی
جفا و جور توانی ولی مکن یارا

این غزل را باواز راست و پنجگاه و عراق با آواز شور بخوانند

وقت طرب خوش یافتم آن دلبر طناز را — ساقی بیار آن جام می مطرب بساز آن ساز را

امشب که بزم عارفان از شمع رویت روشن است ... آهسته تا نبود خبر رندان شاهد باز را

دوش ای پسر می خورده چشمت گواهی میدهد ... باری حریفی جو که او مستور دارد راز را

روی خوش و آواز خوش دارند هر یک لذتی ... بنگر که لذت چون بود محبوب خوش آواز را

چشمان ترک و ابروان جان را بناوک میزنند ... یا رب که داده است این کمان آن ترک تیرانداز را

من مرغکی پر بسته ام زان در قفس بنشسته ام ... گر زانکه بشکستی قفس بنمودمی پرواز را

سعدی تو مرغ زیرکی خوبت بدام آورده ام
مشکل بدست آرد کسی مانند تو شهباز را

این غزل با آواز راست و پنجگاه و متعلقات آن آشنایسته تر است

کمان سخت که داد آن لطیف بازو را ... که تیر غمزه تمام است صید آهو را

هزار صید چو دل پیش تیر باز آید ... بدین صفت که تو داری کمان ابرو را

تو خود بجوشن و برگستوان نه محتاجی ... که روز معرکه بر تن زره کنی مو را

دیار هند و اقالیم ترک بسپارند ... چو چشم ترک تو بینند و زلف هندو را

مغان که خدمت بت میکنند در فرخار ... ندیده اند مگر دلبران بت رو را

حصار قلعهٔ باغی بمنجنیق مده ... ببام قصر بر افکن کمند گیسو را

لبت بدیدم و لعلم بیوفتاد از یاد ... سخن بگفتی و قیمت شکست لؤلؤ را

مرا که غزلت عنقا گرفتمی همه عمر
چنان اسیر گرفتی که باز تیهو را

شعاع روی تو بازار ماه و خور بشکست
چنانکه معجز موسی طلسم جادو را

برنج بیهده اید وست گنج نتوان برد
که بخت راست فضیلت نه زور بازو را

بعشق روی نکو دل کسی دهد سعدی
که احتمال کند خوی زشت و نیکو را

این غزل آواز چهارگاه یار است و پنجگاه نیکوتر باشد از دیگر آوازها

آن نه زلف است و بناگوش که روز است و شب است
وان نه بالای صنوبر که درخت رطب است

آن دهان نیست که در وصف سخندان آید
مگر اندر سخن آئی و بدانم که لب است

آتش روی تو زینگونه که در خلق گرفت
عجب از سوختگی نیست که خامی عجب است

آدمی نیست که عاشق نشود فصل بهار
هر گیاهی که بنوروز نجنبد حطب است

در نسخهٔ کهنه حصب است نوشته بصاد مهمله یعنی خس و علف خشک و این اولی است منه

جنبش سرو تو پنداری کز باد صباست
نه که از نالهٔ مرغان چمن در طرب است

همه کس را بتو این میل نباشد که مراست
آفتابی تو و کوتاه نظر مرغ شب است

خواهم اندر طلبت عمر بپایان آورد
گرچه پایم نه باندازهٔ راه طلب است

هر قضائی سببی دارد و من در غم دوست
اجلم میکشد و درد فراقم سبب است

سخن خویش به بیگانه نمی آرم گفت
گله از دوست بدشمن نه طریق ادب است

لیکن این حال محال است که پنهان ماند
تو زره میدری و پرده سعدی قصب است

این غزل باواز چهارگاه بسی دلگشا و فرح افزاست

از هر چه میرود سخن دوست خوشتر است
پیغام آشنا نفس روح پرور است

هرگز وجود حاضر و غایب شنیده
من در میان جمع و دلم جای دیگر است

شاهد که در میانه بود شمع گو مباش
خورهست اگر چراغ نباشد منور است

ابنای روزگار بصحرا روند و باغ
صحرا و باغ زنده دلان کوی دلبر است

کاش آن بخشم رفته ما آشتی کنان
باز آمدی که دیده مشتاق بردر است

جانا دلم چو عود بر آتش بسوختی
وین دم که میزنم زغمت دود مجمر است

شبها که بیتوام شب گور است در خیال
ور بیتو بامداد کنم روز محشر است

گیسوت عنبرینه گردن تمام بود
معشوق خوبروی چه محتاج زیور است

سعدی خیال بیهده بستی امید وصل
هجرت بکشت و وصل هنوزت مصور است

زنهار از این امید درازت که در دل است
هیهات از این خیال محالت که در سر است

این غزل باواز چهارگاه یار است و پنجگاه نیکوست

امشب براستی شب ما روز روشن است
عید وصال دوست علی رغم دشمن است

بوی بهشت میگذرد یا نسیم صبح
یا نکهت دهان تو یا بوی لادن است

هرگز نباشد از تن و جانت عزیزتر
چشمم که در سر است و روانم که در تن است

گردن نهم بخدمت و گوشت دهم بقول
تا خاطرم مقیّد آن گوش و گردن است

ای پادشاه سایه ز درویش وا مگیر
ناچار خوشه‌چین بود آنجا که خرمن است

دور از تو در جهان فراخم مجال نیست
دنیا بچشم تنگدلان چشم سوزن است

عاشق گریختن نتواند که دست شوق
هر جا که میرود متعلق بدامن است

شیرین بدر نمیرود از خانه بی رقیب
داند شکر که دفع مگس بادبیزن است

جور رقیب و سرزنش اهل روزگار
با من همان حکایت گاو دهل زن است

باز آن شاه را حسد آید بدین شکار
کاین شاهباز را دل سعدی نشیمن است

قلب رقیق چند بپوشد حدیث عشق
هر چه آن نه آبگینه بپوشی معیّن است

این غزل با آواز چارگاه یا هر بیات مطلوب است

اینکه تو داری قیامت است نه قامت
وین نه تبسم که معجز است و کرامت

هر که تماشای روی چون قمرت کرد
سینه سپر کرد پیش تیر ملامت

هر شب و روزی که بی‌تو میرود از عمر — هر نفسی میرود بهزار ندامت

سرو خرامان چو قد معتدلت نیست — اینهمه وصفش که میکنند بقامت

عمر نبود آنچه غافل از تو نشستم — باقی عمر ایستاده ام بغرامت

چشم مسافر که بر جمال تو افتد — عزم رحیلش بدل شود باقامت

اهل فریقین در تو خیره بمانند — گر بروی در حسابگاه قیامت

اینهمه سختی و نامرادی سعدی — چون تو پسندی سعادتست و سلامت

این غزل اگر آوازها خاصه آواز راست و پنجگاه را مناسبست

خبرت هست که بی روی تو آرامم نیست — طاقت بار فراق اینهمه ایامم نیست

خالی از ذکر تو عضوی چه حکایت باشد — سر موئی بغلط در همه اندامم نیست

میل آن دانهٔ خالم نظری بیش نبود — چون بدیدم ره بیرون شدن از دامم نیست

شب بر آنم که مگر روز نخواهد بودن — بامدادت که ببینم طمع شامم نیست

چشم از آن روز که برکردم و رویت دیدم — بهمین دیده سر دیدن اقوامم نیست

گر همه شهر بجنگم بدرآیند و خلاف — من که در خلوت خاصم خبر از عامم نیست

نه بزرق آمده ام تا بملامت بروم — بندگی لازم اگر عزت و اکرامم نیست

سجدا و برا پای تو کز دوستیت / خبر از دشمن و اندیشه ز دشنامم نیست

نازنینا مکن این جور که دشمن نکند / ور جهودی بکند بهره ز اسلامم نیست

دوستت دارم اگر لطف کنی ور نکنی / بدو چشم تو که چشم از تو بانعامم نیست

سعدیا نامتناسب حیوانی باشد / هر که گوید که دلم هست و دلارامم نیست

این غزل با آواز چهارگاه با شور و کرد و بیات بخوانند

این بوی روح پرور از آن کوی دلبر است / وین آب زندگانی از آن حوض کوثر است

ای باد بوستان مگرت نافه در بر است / ای مرغ آشنا مگرت نامه در بر است

بوی بهشت میگذرد یا نسیم دوست / یا کاروان صبح که گیتی معطر است

این قاصد از کدام زمین است مشکبوی / وین نامه از که داشت که عنوان معنبر است

بر راه باد عود بر آتش نهاده اند / یا خود در آن زمین که تویی خاک عنبر است

باز آی و حلقه بر در رندان شوق زن / کاصحاب را دو دیده چو مسمار بر در است

باز آ که در فراق تو چشم امیدوار / چون گوش روزه دار بر الله اکبر است

دانی که چون همی گذرانیم روزگار / روزی که بی تو میگذرد روز محشر است

گفتم که عشق را بصبوری دوا کنم / هر روز عشق بیشتر و صبر کمتر است

صورت ز چشم غایب و اخلاق در نظر / دیدار در حجاب و معانی برابر است
در نامه نیز چند بگنجد حدیث شوق / کوته کنم که قصهٔ ما کار دفتر است
همچون درخت بادیه سعدی ز برق عشق / سوزان و میوهٔ سخنش همچنان تر است

این غزل شیرین تر از قند با واز شور بسی نکو و دل پسند است

آنکه گفتی هیچ مشکل چون فراق یار نیست / گر امید وصل باشد همچنان دشوار نیست
خلق را بیدار باید بود ز آب چشم من / وین عجب کان وقت میگریم که کس بیدار نیست
نوک مژگانم بسرخی بر بیاض روی زرد / قصهٔ دل مینویسد حاجت گفتار نیست
بیدلان را عیب کردم لاجرم بیدل شدم / آن گنه را این عقوبت همچنان بسیار نیست
ای نسیم صبح اگر باز اتفاقی افتدت / آفرین گوئی بر آن حضرت که ما را بار نیست
بارها روی از پریشانی بدیوار آورم / گر غم دل با کسی گویم به از دیوار نیست
ما زبان اندر کشیدیم از حدیث خلق و روی / گر حدیثی هست با یار است با اغیار نیست
قادری بر هر چه میخواهی بجز آزار من / زانکه گر شمشیر بر فرقم نهی آزار نیست
احتمال نیش کردن واجب است از بهر نوش / حمل کوه بیستون از بهر شیرین بار نیست
ماه را مانی ولیکن ماه را گفتار نه / سرو را مانی ولیکن سرو را رفتار نیست

گر دلم در عشق تو دیوانه شد عیبش مکن | بدر بی نقصان و زر بی عیب و گل بی خار نیست
وحش الله تا آن قد و بالای آن سرو سهی | زانکه مانندش بزیر گنبد دوار نیست

دوستان گویند سعدی خیمه در گلزار زن
من گلی را دوست میدارم که در گلزار نیست

این غزل را بآواز چهارگاه یا همایون خوبست بخوانند

بجهان خرم از آنم که جهان خرم از اوست | عاشقم بر همه عالم که همه عالم از اوست
بغنیمت شمر ای دوست دم عیسی صبح | تا دل مرده مگر زنده شود کاین دم از اوست
نه فلک راست مسلم نه ملک را حاصل | آنچه در سر سویدای بنی آدم از اوست
بحلاوت بخورم زهر که شاهد ساقیست | بارادت بکشم درد که درمان هم از اوست
زخم خونینم اگر به نشود به باشد | خنک آن زخم که هر لحظه مرا مرهم از اوست
غم و شادی بر عارف چه تفاوت دارد | ساقیا باده بده شادی آن کاین غم از اوست
پادشاهی و گدائی بر ما یکسانست | که بدین در همه را پشت عبادت خم از اوست

سعدیا سیل فنا گر بکند خانهٔ عمر
دل قوی دار که بنیاد بقا محکم از اوست

این غزل بنغمهٔ قرائی یا میگلی نیکوست و لیلی مجنون را اختصاص دارد

بوی گل و بانگ مرغ برخاست — ایام نشاط و روز صحراست

فراش خزان ورق بیفشاند — نقاش صبا چمن بیاراست

ما را سر باغ و بوستان نیست — هر جا که توئی تفرج آنجاست

گویند نظر بروی خوبان — نهی است نه این نظر که ما راست

در روی تو سر صنع بی چون — چون آب در آبگینه پیداست

چشم چپ خویشتن برآرم — تا دیده نه بیندت بجز راست

هر آدمئی که مهر مهرت — در دل نگرفت سنگ خاراست

روزی تر و خشک ما بسوزد — آتش که بزیر دیگ سوداست

نالیدن بیحساب سعدی — گویند خلاف رای داناست

از ورطهٔ ما خبر ندارد
آسوده که بر کنار دریاست

این غزل باهنگ حدی مناسب است و مثنوی بهار مخصوص است

پای سرو بوستانی در گل است — سرو ما را پای معنی در دل است

هر که چشمش بر چنین روی اوفتاد — طالعش میمون و بختش مقبل است

نیکخواهانم نصیحت میکنند — خشت بر دریا زدن بی حاصل است

ای برادر ما بگرداب اندریم
آنکه شنعت میزند بر ساحل است

شوق را بر صبر قوت غالب است
عقل را با عشق دعوی باطل است

نسبت عاشق بغفلت میکنند
وانکه معشوقی ندارد غافل است

دیده باشی تشنه مستعجل بآب
جان بجانان همچنان مستعجل است

بذل مال و جاه و ترک نام و ننگ
در طریق عشق اول منزل است

گر بمیرد طالبی در بند دوست
سهل باشد زندگانی مشکل است

عاشقی میگفت و خوش خوش میگریست
جان بیاساید چو جانان قاتل است

سعدیا نزدیک رای عاشقان
خلق مجنونند و مجنون عاقل است

این غزل بسیاری آوازها را درخور است و چهارگاه را نیکوتر

بخت جوان دارد آنکه با تو قرین است
پیر نگردد که در بهشت برین است

دیگر از آن جانبم نماز نباشد
گر تو اشارت کنی که قبله چنین است

آینه در پیش آفتاب نهاده است
بر در این خیمه یا شعاع جبین است

گر همه عالم ز لوح فکر بشوییم
عشق نخواهد شدن که نقش نگین است

گوشه گرفتم ز خلق و فایده نیست
گوشهٔ چشمت بلای گوشه نشین است

تا نه تصور کنی که بی‌تو صبورم / گر نفسی میزنم ز بازپسین است
حسن تو هر جا که طبل عشق فرو کوفت / بانگ برآمد که غارت دل و دین است
سیم و زرم گو مباش و ملکت و اسباب / روی تو خواهم که ملک روی زمین است
عاشق صادق بزخم دوست نمیرد / زهر مذابم بده که ماء معین است

سعدی از آن پس که راه پیش تو دانست / گر ره دیگر رود ضلال مبین است

این غزل باواز راست و پنجگاه یا همایون جان فزاست

چشمت خوش است و بر اثر خواب خوشتر است / طعم دهانت از شکر ناب خوشتر است
زنهار از آن تبسم شیرین که میکنی / کز خنده شکوفه سیراب خوشتر است
شمعی به پیش روی تو گفتم که برکنم / حاجت بشمع نیست که مهتاب خوشتر است
دوش آرزوی خواب خوشم بود یکزمان / امشب نظر بروی تو از خواب خوشتر است
در خوابگاه عاشق سر بر کنار دوست / کیمخت خار پشت ز سنجاب خوشتر است
زانسوی بحر آتش اگر خوانیم ز لطف / رفتن بروی آتشم از آب خوشتر است
ز آب روان و سبزه صحرا و لاله زار / با من مگو که چشم بر احباب خوشتر است
زهرم مده ز دست رقیبان تندخوی / از دست خود بده که ز جلاب خوشتر است

هر باب از این کتاب نگارین که بر کنی | همچون بهشت گوئی از آن باب خوشتر است

سعدی دگر بگوشهٔ خلوت نمیرود
صحبت خوش است و خدمت اصحاب خوشتر است

این غزل را چون با زشور و متعلقات آن بخوانند طرب انگیز است

خوش میروی بتنها تنها فدای جانت | مدهوش میگذاری یاران مهربانت

در آینه نظر کن تا خویشتن ببینی | کز حسن خود بماند انگشت در دهانت

قصد شکار داری یا اتفاق بستان | عزمی درست باید تا میکشد عنانت

ای گلبن خرامان با دوستان نگه کن | تا بگذرد نسیمی بر ما ز بوستانت

رخت سرای عقلم تاراج شوق کردی | ای دزد آشکارا می بینم از نهانت

هر دم کمند زلفت صیدی دگر بگیرد | پیکان غمزه در دل زابروی چون کمانت

دانی چرا نخفتم تو پادشاه حسنی | خفتن حرام باشد بر چشم پاسبانت

یارا نمی برازد با وصلت آشنائی | زانرو که شاهبازی باید هم آشیانت

من آب زندگانی بعد از تو می نخواهم | بگذار تا بمیرم بر خاک آستانت

من فتنهٔ زمانم وان دوستان که داری | بی شک نگاه دارند از فتنهٔ زمانت

سعدی چو دوست داری آزاد باش و فارغ | ور دشمنی نباشد از هر که در جهانت

این غزل باواز چهارگاه یا سه گاه و رهاوی و متعلقات آن نیکواست

دوست دارم که بپوشی رخ همچون قمرت
تا چو خورشید نبینند بهر بام و درت

جرم بیگانه نباشد که تو خود صورت خویش
گر در آئینه ببینی برود دل ز برت

جای خنده است سخن گفتن شیرین پیشت
کاب حیوان چو بخندی برود از شکرت

راه آه سحر از شوق نمی یارم داد
تا مبادا که بسوزاند آه سحرت

هیچ پیرایه زیادت نکند حسن تورا
هیچ مشاطه نیاراید از این خوبترت

بارها گفته ام این روی بهر کس منمای
تا تأمل نکند دیدهٔ هر بی بصرت

باز گویم که نه اینصورت و معنی که تراست
نتواند که ببیند مگر اهل نظرت

ره بهر دشمنم از بهر تو می باید داد
تا یکی دست بیابم که بگیرم خبرت

آنچنان سخت نیاید سر من گر برود
نازنینا که پریشانی موئی ز سرت

غم آن نیست که بر خاک نشیند سعدی
زحمت خویش نمیخواهد بر رهگذرت

این غزل باواز راست و پنجگاه یا کُرد جان فراست

ز من مپرس که از دست او دلت چون است
از او بپرس که انگشتهاش در خون است

و گر حدیث کنم تندرست را چه خبر
که اندرون جراحت رسیدگان چون است

بچشم طلعت لیلی نگاه می نکنند | فتاده اند بدنبال آنکه مجنون است
خیال روی کسی در سر است هر کس را | مرا خیال کسی کز خیال بیرون است
خجسته روز کسی کز درش تو باز آئی | که بامداد بروی تو فال میمون است
چنین شمایل موزون و قد خوش که تو راست | بترک عشق تو گفتن نه طبع موزون است
اگر کسی بملامت ز عشق برگردد | مرا بهر چه تو گوئی ارادت افزون است
نه پادشاه منادی زده که می نخورید | بیا که چشم و دهان تو مست و میگون است

کنار سعدی از آن روز کز تو دور افتاد
ز آب دیده تو گوئی که رود جیحون است

اینغزل نوروز خارا یا دشتی بختیاری یا بیات راجه و چوپانی را خصوصا شهناز وار است

شراب از دست خوبان سلسبیل است | وگرنه خون میخواران سبیل است
نمیدانم رطب را چاشنی چیست | همی دانم که خرما بر نخیل است
سر انگشتان صاحبدل فریبش | نه در حنا که در خون قتیل است
الا ای کاروان محمل برانید | که ما را بند بر پای رحیل است
هر آن شب کز فراق روی لیلی | بمجنون بگذرد لیلی طویل است
ببندش گر در آید پای مشتاق | بیا باز آ نپرسد چند میل است

خضیب ۲

نه وسمه است آن به دلبندی خضاب است ۲ — نه سرمه است آنکه جادوئی کحیل است
چو موران افتان و خیزان رفت باید — و گر خود ره به زیر پای پیل است
حبیب آنجا که دستی بر فشاند — محب ار سر نیفشاند بخیل است
اگر چه ما بطاعت شرمساریم — از ایشان گر قبیح آید جمیل است
بدیل دوستان گیرند یاران — ولیکن شاه ما بی بدیل است

سخن بیرون مگو از عشق سعدی
سخن عشق است و باقی قال و قیل است

این غزل با آواز راست و پنجگاه یا کرد و بیات نیکوست

شب فراق که داند که تا سحر چند است — مگر کسی که به زندان عشق دربند است
گرفتم از غم دل راه بوستان گیرم — کدام سرو به بالای دوست مانند است
پیام من که رساند به یار مهرگسل — که بر شکستی و ما را هنوز پیوند است
قسم بجان تو گفتن طریق عزت نیست — بخاک پای تو کان هم عظیم سوگند است
که با شکستن پیمان و برگرفتن دل — هنوز دیده بدیدارت آرزومند است
بیا که بر سر کویت بساط چهره ماست — بجای خاک که در زیر پایت افکنده است
خیال روی تو بیخ امید بنشانده است — بلای عشق تو بنیاد صبر برکنده است

عجب از آنکه تو مجموع اگر قیاس کنی / بزیر هر بن موئی دلی پراگنده است

اگر برهنه نباشی که شخص بنمائی / گمان برند که پیراهنت گل آگنده است

ز دست رفته نه تنها منم در این سودا / چه دستها که ز دست تو بر خداوند است

فراق یار که پیش تو برگ کاهی نیست / بیا و بر دل ما بین که کوه الوند است

برگ
نسخه

ز ضعف طاقت آهم نماند و ترسم خلق
گمان برند که سعدی ز دوست خرسند است

این غزل با آواز نشابور مطلوب است و شور را نیز درخور

کیست آن لعبت خندان که پری وار برفت / که قرار از دل دیوانه بیکبار برفت

باد بوی گل وصلش بگلستان آورد / آب گلزار بشد رونق عطار برفت

صورت یوسف نادیده صفت میکردند / چون بدیدند زبان همه از کار برفت

بعد از این عیب و ملامت نکنم مستان را / که مرا در حق این طایفه انکار برفت

در سرم بود که هرگز ندهم دل بخیال / بسرت کز سر من آنهمه پندار برفت

آخر این مور میان بسته افغان خبران / چه خطا داشت که سر کوفته چون مار برفت

بخرابات چه حاجت که کسی مست شود / که بدیدار تو عقل از سر هشیار برفت

بنماز آمده محراب دو ابروی تو دید / دلش از دست بروند و بزنار برفت

پیش تو مردن از آن به که پس از من گویند | نه بصدق آمده بود آنکه بآزار برفت

تو نه مرد گلستان وصالی سعدی
که به پهلو نتوانی بسر خار برفت

این غزل آیا واز همایون یا راست و پنجگاه یا شور و کاعمل آن بس مناسبست

کهن شود همه کس را بروزگار ارادت | مگر مرا که همان مهر اول است و زیادت

گرم جواز نباشد ببارگاه قبولت | کجا روم که بمیرم بر آستان عبادت

مرا بروز قیامت مگر حساب نباشد | چو هجر و وصل تو دیدم چه جای موت و معاد

شنیدست که نظر میکنی بحال ضعیفان | تبم گرفت و دلم خوش بانتظار عیادت

گرم بگوشهٔ چشمی شکسته وار ببینی | فلک شوم ببزرگی و مشتری بسعادت

بیا همیت که ببینم کدام زهره و یارا | روم که بی تو نشینم کدام صبر و جلادت

مرا هر آینه روزی قتیل عشق ببینی | گرفته دامن قاتل بهر دو دست ارادت

اگر جنازهٔ سعدی بکوی دوست درآرند
زهی حیات نکونام و مردنی بشهادت

این غزل آیا واز نوا یا چهارگاه یا راست و پنجگاه نیکوست

نشنوا یدوست که غیر از تو مرا یاری هست | یا شب و روز بجز فکر توام کاری هست

کمند سر زلفت نه من افتادم و بس
که بهر حلقهٔ زلف تو گرفتاری هست

گر بگویم که مرا با تو سر و کاری نیست
در و دیوار گواهی بدهد کاری هست

هر که عیبم کند از عشق و ملامت گوید
تا ندیده است ترا بر منش انکاری هست

صبر بر جور رقیبت چه کنم گر نکنم
همه دانند که در صحبت گل خاری هست

نه من خام طمع عشق تو میورزم و بس
که چو من سوخته در خیل تو بسیاری هست

باد خاکی ز مقام تو بیاورد و ببرد
آب هر طیب که در طبلهٔ عطاری هست

من چه در پای تو ریزم که پسند تو بود
سر و جان را نتوان گفت که مقداری هست

من از این دلق مرقع بدر آیم روزی
تا همه خلق بدانند که زناری هست

عشق سعدی نه حدیثی است که پنهان ماند
داستانی است که در هر سر بازاری هست

این غزل با آواز بیات عجم یا بختیاری یا دشتی همه نیکوست

مرا خود با تو سری در میان هست
وگر نه روی زیبا در جهان هست

وجودی دارم از مهرت گدازان
وجودم رفت و مهرت همچنان هست

مبر ظن کز سرم سودای عشقت
رود تا در وجودم استخوان هست

اگر پیشم نشینی دل نشانی
وگر غایب شوی در دل نشان هست

بگفتن در نیاید شرح عشقت — ولیکن گفت خواهم تا زبان هست
ندانم قامت است آن یا قیامت — که میگوید چنین سروی روان هست
توان گفتن به ماه مانی ولی ماه — نپندارم چنین شیرین دهان هست
بجز کویت نخواهم سر نهادن — وگر بالین نباشد آستان هست

برو سعدی که کوی وصل جانان
نه بازاری است کانجا قدر جان هست

این غزل نغمهٔ چهارگاه با نوا و کار عمل آن سزاوارتر خواهد بود

آب حیات من است خاک سر کوی دوست — گر دو جهان خرمی است ما و غم روی دوست
ولوله در شهر نیست جز شکن زلف یار — فتنه در آفاق نیست جز خم ابروی دوست
داروی مشتاق چیست زهر ز دست نگار — مرهم عشاق چیست زخم ز بازوی دوست
گر بکند زلف او هندوی خویشم لقب — گوش من و تا بحشر حلقهٔ گیسوی دوست
گر متفرق شود خاک من اندر جهان — باد نیارد ربود گرد من از کوی دوست
گر شب هجران مرا تاختن آرد اجل — روز قیامت زنم خیمه بپهلوی دوست
هر غزلم نامه‌ایست صورت حالی در او — نامه نوشتن چه سود چون نرود سوی دوست
لاف مزن سعدیا شعر تو خود سحر گیر — سحر نخواهد خرید غمزهٔ جادوی دوست

این غزل ایضا بچهارگاه یا نوا و کار عملش بسی نیکوست

سلسلهٔ موی دوست حلقهٔ دام بلاست — هر که در این حلقه نیست فارغ از این ماجراست

گر بزنندم بتیغ در نظرش بیدریغ — دیدن و یکنظر صد چو منش خونبهاست

گر برود جان ما در طلب وصل دوست — حیف نباشد که دوست دوستتر از جان ماست

دعوی عشاق را شرع نخواهد بیان — گونه زردش دلیل نالهٔ زارش گواست

مایه پرهیزگار قوت عقل است و صبر — عقل گرفتار عشق صبر زبون هواست

دل شدهٔ پای بند گردن جان در کمند — زهرهٔ گفتار نه کاین چه سبب وان چراست

مالک ملک وجود حاکم رد و قبول — هر چه کند جور نیست چون تو بنالی جفاست

تیغ برآر از نیام زهر درافکن بجام — کز قبل ما قبول وز طرف تو عطاست

گر بنوازی بلطف ور بگدازی بقهر — حکم تو بر من روان زجر تو بر من رواست

هر که بجور رقیب یا بجفای حبیب — عهد فراموش کرد مدعی بی وفاست

سعدی از اخلاق دوست هر چه برآید نکوست
گو همه دشنام گو کز لب شیرین رواست

این غزل را باواز نوا یا همایون بخوانند روا است

با فراقت چند سازم برگ تنهائیم نیست — دستگاه صبر و پایاب شکیبائیم نیست

ترسم از تنهائی احوالم برسوائی کشد — ترس تنهائی است ورنه بیم رسوائیم نیست

مرد گستاخی نیم تا خوش در آغوشت کشم — بوسه بر پایت دهم چون دست بالائیم نیست

بر گلت آشفته ام بگذار تا در باغ وصل — زاغ بانگی میکنم چون بلبل آوائیم نیست

تا مصور گشت در چشمم جمال روی دوست — چشم خود بینی ندارم رای خودرائیم نیست

درد دوری میکشم گرچه خراب افتاده ام — بار جورت میبرم گرچه توانائیم نیست

طبع تو سیر آمد از من جای دیگر دل نهاد — من که را جویم که چون طبع تو هرجائیم نیست

سعدی آتش زبانم در غمت سوزان چو شمع — با همه آتش زبانی در تو گیرائیم نیست

این غزل باواز شور و باواز ترک جانفزا خواهد بود

اینجا شکری هست که چندین مگسانند — یا بوالعجبی کاینهمه صاحب هوسانند

بس در طلبت سعی نمودیم و نگفتی — کاین هیچ کسان در طلب ما چه کسانند

ای قافله سالار چنین گرم چه رانی — آهسته که در کوه و کمر باز پسانند

صد مشعله افروخته گردد بچراغی — آن نور تو داری و دگر مقتبسانند

من قلب و لسانم بوفاداری و صحبت — وینان همه قلبند که پیش تو لسانند

آنان که شب آرام نگیرند ز فکرت — چون صبح پدید است که صاحب نفسانند

وینان که بدیدار چنان میل ندارند | سوگند توان خورد که بی عقل خسانند
دانی چه جفا میرود از دست رقیبت | حیف است که طوطی و زغن همقفسانند

در طالع من نیست که نزدیک تو باشم
میگویمت از دور دعا گر برسانند

این غزل باواز بیگلی یا قرائی و لیلی مجنون را مخصوصاً سزاوار است

باد آمد و بوی عنبر آورد | بادام شکوفه بر سر آورد
شاخ گل از اضطراب بلبل | با آنهمه خار سر برآورد
تا پای مبارکش ببوسم | قاصد که پیام دلبر آورد
ما نامه بوی سپرده بودیم | او نافهٔ مشک اذفر آورد
هرگز نشنیده‌ام که بادی | بوی گلی از تو خوشتر آورد
کس مثل تو خوبروی فرزند | نشنیده که هیچ مادر آورد
شاید که کنند زنده در گور | در عهد تو هر که دختر آورد
بیچاره کسی که در فراقت | روزی بنماز دیگر آورد
سعدی دل روشنت صدف وار | هر قطره که خورد گوهر آورد
شیرینی دختران طبعت | شور از متمیزان برآورد

این غزل با آواز راست و پنجگاه و متعلقات آن مطلوب است

درخت غنچه برآورد و بلبلان مستند / جهان جوان شد و یاران بعیش بنشستند

حریف مجلس ما خود همیشه دل میبرد / علی الخصوص که پیرایه برو بستند

کسان که در رمضان چنگ و نی شکستندی / نسیم گل بشنیدند و توبه بشکستند

بساط سبزه لگدکوب شد بپای نشاط / ز بس که عارف و عامی برقص برجستند

دو دوست قدر شناسند حق صحبت را / که مدتی ببریدند و باز پیوستند

برون نمیرود از خانقه یکی هشیار / که پیش شحنه بگوید که صوفیان مستند

یکی درخت گل اندر میان خانه ماست / که سروهای چمن پیش قامتش پستند

بسرو گفت کسی میوه نمی آری / جواب داد که آزادگان تهی دستند

اگر جهان همه دشمن شود بهمت دوست / خبر ندارم از ایشان که در جهان هستند

براه عقل برفتند سعدیا بسیار
که ره بمنزل دیوانگان ندانستند

این غزل را با آواز راست و پنجگاه بخوانند خوب است

توانگران که بجنب سرای درویشند / ضرورت است که وقتی از او بیندیشند

تو ای توانگر حسن از غنای درویشان / خبر نداری اگر خسته اند اگر ریشند

تو را چه غم که یکی در غمت بجان آید | که دوستان تو چندانکه میکشی بیشند
مرا بعلّت بیگانگی زخویش مران | که دوستان وفادار بهتر از خویشند
غلام همّت رندان و پاکبازانم | که از محبّت با دوست دشمن خویشند
هر آینه لب شیرین جواب تلخ دهد | چنانکه صاحب نوشند ضارب نیشند
تو عاشقان مسلّم ندیدهٔ سعدی | که تیغ بر سر و سر بنده وار در پیشند

نه چون خند و تو مسکین حریص و کوته دست
که ترک هر دو جهان گفته‌اند و درویشند

این غزل را باواز شور یا نوا یا نشابور بخوانند

دنیی آنقدر ندارد که براو رشک برند | یا وجود و عدمش را غم بیهوده خورند
نظر آنان که نکردند بدین مشتی خاک | الحق انصاف توان داد که صاحب نظرند
عارفان هرچه بقائی و ثباتی نکند | گر همه ملک جهانست بهیچش نخرند
تا تطاول نپسندی و تکبّر نکنی | که خدا را چو تو در ملک بسی جانورند
این سرائی است که البته خلل خواهد یافت | خنک آنقوم که در بند سرای دگرند
دوستی با که شنیدی که بسر برد جهان | حق عیانست ولی طایفهٔ بی‌بصرند
گوسفندی برد این گرگ دغا از گله | گوسفندان دگر خیره درو مینگرند

٢ گوسفندی برد این گرگ مزوّر همه روز
نسخه

آنکه پای از سر نخوت نزمین ننهادی — عاقبت خاک شد و خلق برو میگذرند

کاشکی قیمت انفاس بدانندی خلق — تا دمی چند که مانده است غنیمت شمرند

گل بنجار میسر نشود در بستان — گل بنجار جهان مردم نیکو سیرند

سعدیا مرد نکونام نمیرد هرگز
مرده آنست که نامش بنکوئی نبرند

این غزل با آواز شور و بیات بسیار ممدوح و مطلوب است

شرف مرد بجود است و کرامت بسجود — هر که این هر دو ندارد عدمش به ز وجود

ای که در نعمت و نازی بجهان غره مشو — که محال است در این مرحله امکان خلود

وی که در شدت فقری و پریشانی حال — صبر کن تا دو سه روزی بسر آید معدود

خاک راهی که بر او میگذری ساکن[2] باش — که عیون است و جفون است و خد است و قدود

این همان چشمه خورشید جهان افروز است — که همی تافت بر آرامگه عاد و ثمود

خاک مصر طرب انگیز نبینی که همان — خاک مصر است ولی بر سر فرعون و جنود

دنیی آنقدر ندارد که بر او رشک برند — ای برادر که نه محسود بماند نه حسود

دست حاجت چو بری پیش خداوندی بر — که کریم است و رحیم است و غفور است و ودود

از ثری تا بثریا بعبودیت او — همه در ذکر و مناجات و قیام اند و قعود

[2] واقف باش

گرش نامتناهی نعمش بی پایان | هیچ خواهنده ازاین در نرود بی مقصود
قیمت خود بمناهی و ملاهی مشکن | گرت ایمان درست است بروز موعود

پند سعدی که کلید در گنج سعد است
نتواند که بجای آورد الا مسعود

این غزل را با آواز راست و پنجگاه یا چهارگاه بخوانند بسی ممتاز است

آن شکرخنده که پرنوش دهانی دارد | نه دل من که دل خلق جهانی دارد
بتماشای درخت چمنش حاجت نیست | هر که در خانه چو تو سرو روانی دارد
کافران از بت بیجان چه تمتع دارند | باری آن بت بپرستید که جانی دارد
ابرویش خم بکمان ماند و قدش بتیر | کس ندیدم که چنین تیر و کمانی دارد
علت آنست که وقتی سخنی میگوید | ورنه معلوم نگشتی که دهانی دارد
حجت آنست که گاهی کمری می بندد | ورنه مفهوم نگشتی که میانی دارد
ای که گفتی مرو اندر پی خونخواره خویش | با کسی گوی که در دست عنانی دارد
عشق داغی است که تا مرگ نیاید نرود | هر که بر چهره ازاین داغ نشانی دارد

سعدیا کشتی ازاین موج بدر نتوان برد
که نه بحری است محبت که کرانی دارد

این غزل باآواز نشابور بسی جان فزاست

بخت باز آمد از آن در که یکی چو تو درآید | روی زیبای تو دیدن در دولت بگشاید
صبر بسیار بباید پدر پیر فلک را | تا دگر مادر گیتی چو تو فرزند بزاید
این لطافت که تو داری همه دلها بفریبی | وین ملاحت که تو داری همه غمها بزداید
رشکم از پیرهن آید که در آغوش تو خسبد | شرمم از غالیه آید که بر اندام تو ساید
نیشکر با همه شیرینی اگر لب بگشائی | پیش لعل شکرینت سر انگشت بخاید
گر مرا هیچ نباشد نه بدنیا نه بعقبا | چون تو دارم همه دارم دگرم هیچ نباید
دل بسختی بنهادم پس از آن دل بتو دادم | هر که از دوست تحمل نکند عهد نپاید
همه کس بنمودم خم ابرو که داری | ماه نو هر که ببیند بهمه کس بنماید
گر حلال است که خون همه عالم تو بریزی | آنکه روی از همه عالم بتو آورد نشاید
چشم عاشق نتوان دوخت که معشوق نبیند | پای بلبل نتوان بست که بر گل نسراید

سعدیا دیدن خوبان حلال است ولیکن
نظری گر بنمائی دلت از کف برباید

این غزل باواز چهارگاه یار است و پنجگاه یا ماهور بسی مستحسن است

دوش بی روی تو آتش بسرم بر میشد | آبم از چشم همی رفت و زمین تر میشد

تا بافسوس بپایان نرود عمر عزیز / همه شب ذکر تو میرفت و مکرر میشد

چون شب آمد همه را دیده بیارامد و من / گوئی اندر بن مویم سر نشتر میشد

آن نه می بود که دور از نظرت میخوردم / خون دل بود که از دیده بساغر میشد

از خیال تو بهر سو که نظر میکردم / پیش چشمم در و دیوار مصور میشد

چشم مجنون چو بخفتی همه لیلی دیدی / مدعی بود اگرش خواب میسر میشد

هوشش میآمد و میرفت نه دیدار ترا / می بدیدم نه خیالم ز برابر میشد

گاه چون عود بر آتش دل تنگم میسوخت / گاه چون مجمره ام دود بسر بر میشد

یارب آن صبح کجا رفت که شبهای دگر / نفسی میزد و آفاق منور میشد

سعدیا عقد ثریا مگر امشب بگسیخت
ورنه هر شب بگریبان افق بر میشد

این غزل بآواز ترک بسی طرب انگیز است و نشاط خیز

سرمست ز کاشانه بگلزار بر آمد / افغان ز گل و لاله بیکبار بر آمد

مرغان چمن نعره زنان دیدم و گریان / زین غنچه که از طرف چمن زار بر آمد

آب از گل رخساره او عکس پذیرفت / و آتش بسر غنچه گلنار بر آمد

سجاده نشینی که مرید غم او شد / آوازه اش از خانه خمار بر آمد

زاهد چو کرامات بت عارض او دید
از خانه میان بسته بزنار بر آمد

برخاک چو من بیدل دیوانه نشاند
اندر نظر هر که پری وار بر آمد

من مفلس از آن روز شدم کز حرم غیب
دیبای جمال تو ببازار بر آمد

کام دلم آن بود که جان بر تو فشانم
آن کام میسر شد و این کار بر آمد

سعدی چمن آن روز بتاراج خزان داد
کز باغ دلش بوی گل یار بر آمد

این غزل باهنگ میگلی یا بختیاری خوشتر است از سایر آوازها

شب عاشقان بیدل چو شب دراز باشد
تو بیا کز اول شب در صبح باز باشد

عجب است اگر توانم که سفر کنم ز کویت
بکجا رود کبوتر که اسیر باز باشد

ز محبتت نخواهم که نظر کنم برویت
که محب صادق آنست که پاکباز باشد

بکرشمهٔ عنایت نظری بسوی ما کن
که دعای دردمندان ز سر نیاز باشد

سخنی که نیست طاقت که ز خویشتن بپوشم
بکدام دوست گویم که محل راز باشد

چه نماز باشد آنرا که تو در خیال باشی
تو صنم نمیگذاری که مرا نماز باشد

نه چنین قیاس کردم چو تو دوست میگرفتم
که ثنا و حمد گوئیم و جفا و ناز باشد

وگرش چو باز بینی غم دل بگوی سعدی
که شب وصال کوتاه و سخن دراز باشد

این غزل با آواز چهارگاه یار است و پنجگاه مناسب تر است

گفتمش سیر ببینم مگر از دل برود	آنچنان جای گرفته است که مشکل برود
دلی از سنگ بباید به سر راه وداع	تا تحمّل کند آن روز که محمل برود
اشک حسرت به سر انگشت فرو میگیرم	که گرش راه دهم قافله در گل برود
ره ندیدم چو برفت از نظرم صورت دوست	همچو چشمی که چراغش ز مقابل برود
موج از این بار چنان کشتی طاقت بشکست	که عجب باشد اگر تخته بساحل برود
سهل بود آنکه بشمشیر عتابم میکشت	قتل صاحب نظر آنست که قاتل برود
نه عجب گر برود قافلهٔ صبر و شکیب	پیش هر چشم که آن قد و شمایل برود
کس ندانم که در اینشهر گرفتار تو نیست	مگر آنکس که بشهر آید و غافل برود
گر همه عمر نداده است کسی دل بخیال	چون بیاید بسر راه تو بیدل برود
روی بنمای که صبر از دل صوفی ببرد	پرده بردار که هوش از سر عاقل برود
سعدی ار عشق نبازد چکند ملک وجود	حیف باشد که همه عمر بباطل برود

قیمت وصل نداند مگر آزردهٔ هجر
مانده آسوده بخسبد چو بمنزل برود

این غزل نغمهٔ چهارگاه بسی طربناک تر است از سایر الحان

مجلس ما دگر امروز به بستان ماند
عیش خلوت به تماشای گلستان ماند

می حلال است کسی را که بود خانه بهشت
خاصه از دست حریفی که به رضوان ماند

خط سبز و لب لعلت به چه ماند گوئی
به ریاحین و لب چشمه حیوان ماند

تا سر زلف پریشان تو مجبوب من است
روزگارم به سر زلف پریشان ماند

چکند کشته عشقت که نگوید غم دل
تو مپندار که خون ریزی و پنهان ماند

هر که چون موم بخورشید رخت نرم نشد
زینهار از دل سختش که به سندان ماند

نا در افتد که یکی دل بجمالت ندهد
یا کسی در بلد کفر مسلمان ماند

تو که چون برق بخندی چه غمت باشد از آنک
من چنان زار بگریم که بباران ماند

طعنه بر حیرت سعدی نه بانصاف زدی
کس چنین روی نبیند که نه حیران ماند

هر که با صورت و بالای تو اش انسی نیست
حیوانی است که بالایش بانسان ماند

این غزل با واز دو گاه یار هوی یار است خالی از لطفی نیست

مرا راحت از زندگی دوش بود
که آن ماهرویم در آغوش بود

چنان مست دیدار و حیران عشق
که دنیا و دینم فراموش بود

نگویم می لعل شیرین گوار
که زهر از کف دست او نوش بود

ندانستم از غایت لطف و حسن — که سیم و سمن یا بر و دوش بود
بدیدار و گفتار جان پرورش — سراپای من دیده و گوش بود
نمیدانم آنشب که چون روز شد — کسی باز داند که با هوش بود
مؤذن غلط گفت بانگ نماز — مگر همچو من مست و مدهوش بود
بگفتیم و دشمن بدانست و دوست — نماند آن تحمل که سرپوش بود
بخوابش مگر دیدهٔ سعدیا — زبان در کش امروز کان دوش بود

مبادا که گنجی بجوید فقیر
که نتواند از حرص خاموش بود

این غزل با آواز چهارگاه یا بیات خوبتر است از دیگر آوازها

ناچار هر که صاحب روی نکو بود — هر جا که میرود همه چشمی بر او بود
ای گل تو نیز خاطر بلبل نگاه دار — کانجا که رنگ و بوی بود گفتگو بود
نفس آرزو کند که تو لب بر لبش نهی — بعد از هزار سال که خاکش سبو بود
پاکیزه روی در همه شهری بود ولیک — نه چون تو پاکدامن و پاکیزه رو بود
ای گوی حسن برده ز خوبان روزگار — مسکین دلی که در خم چوگان چو گو بود
موئی چنین دریغ نباشد گره زدن — بگذار تا کنار و برت مشکبو بود

پندارم آنکه با تو ندارد تعلقی
نه آدمی که صورتی از سنگ و روی بود

من باز از تو بر نتوانم گرفت چشم
گم کرده دل به آینه در جستجو بود

بر می نیاید از دل تنگم نفس تمام
چون نالهٔ کسی که بجاهی فرو بود

سعدی سپاس دار جفا بین و دم مزن
کز دست نیکوان همه چیزی نکو بود

این غزل را با آواز چهارگاه بخوانند که بسی مؤثر است

مطرب مجلس بساز زمزمهٔ عود
خادم محفل بسوز مجمرهٔ عود

دوست بدنیا و آخرت نتوان داد
صحبت یوسف به از دراهم معدود

قرعهٔ همت برآمد آیت رحمت
دوست درآمد ز در بطالع مسعود

قرعه زدیم و برآمد نسخه

وه که از او جور دیدنم چه خوش آمد
چون حرکات ایاز در بر محمود

روز گلستان و نوبهار چه خسبی
خیز که تا بر کنیم دامن مقصود

باغ مزین چو بارگاه سلیمان
مرغ سحر بر کشیده نغمهٔ داود

راوی روشندل از عبارت سعدی
ریخته در بزم شاه لؤلؤی منضود

خسرو ملک عجم اتابک اعظم
سعد ابو نصر سعد زنگی مودود

این غزل باواز راست و پنجگاه یا چهارگاه شایسته تر است

موئت رها مکن که چنین درهم اوفتد | کآشوب حسن روی تو در عالم اوفتد
گر در خیال خلق پری وار بگذری | فریاد در نهاد بنی آدم اوفتد
افتاده تو شد دلم ای دوست دستگیر | از پا میفکنش که چنین دل کم اوفتد
درویش آن ضعیف که تیر نظر کشید | مانند من به تیر جفا محکم اوفتد
مشکن دلم که حقهٔ راز نهان تست | ترسم که راز در کف نامحرم اوفتد
وقت است اگر در آئی و لب بر لبم نهی | چندم بجستجوی تو دم بر دم اوفتد

سعدی صبور باش برین ریش دردناک
تا اتفاق یافتن مرهم اوفتد

این غزل آواز چهارگاه و راگ را سزاوار و در خور است

من چه در پای تو ریزم که سزای تو بود | سر نه چیزیست که شایستهٔ پای تو بود
خرم آن روی که در روی تو باشد همه عمر | وین نباشد مگر آن وقت که رای تو بود
ذره ذره همه اجزای من مسکین نیست | که نه آن ذره معلق بهوای تو بود
تا ترا جای شد ای سرو روان در دل من | هیچکس می نپسندم که بجای تو بود
بوفای تو که گر خشت زنند از گل من | همچنان در دل من مهر و وفای تو بود

غالب آن است که ما در سر کار تو رویم — مرگ ما باک نباشد چو بقای تو بود

من پروانه صفت پیش تو ای شمع چگل — گر بسوزم گنه من نه خطای تو بود

عجب است آنکه ترا دید و حدیث تو شنید — که همه عمر نه مشتاق لقای تو بود

خوش بود ناله دلسوختگان از سر درد — خاصه دردی که بامید دوای تو بود

ملک دنیا همه با همت سعدی هیچ است
پادشاهیش همین بس که گدای تو بود

این غزل را بآواز چهارگاه بخوانند یا قطار گرد

خوبرویان جفاپیشه وفا نیز کنند — بکسان درد فرستند و دوا نیز کنند

پادشاهان ملاحت چو به نخچیر روند — صید را پای ببندند و رها نیز کنند

نظری کن بمن خسته که ارباب کرم — بضعیفان نظر از بهر خدا نیز کنند

عاشقان از در خویش مران تا بر تو — سر و زر بر تو فشانند و دعا نیز کنند

گر کند میل بخوبان دل من عیب مکن — کاین گناهی است که در شهر شما نیز کنند

بوسه زان دهن تنگ بده یا بفروش — کاین متاعی است که بخشند و بها نیز کنند

تو خطائی بچه از تو خطا نیست عجب — کانکه از اهل صوابند خطا نیز کنند

گر برآید بزبان نام منت باکی نیست — پادشاهان بغلط یاد گدا نیز کنند

سعدیا گر نکند یاد تو آن ماه مرنج
ما که باشیم که اندیشهٔ ما نیز کنند

این غزل با آواز چهارگاه یاراست و پنجگاه و مناسب اوست

بفلک میرود از روی چو خورشید تو نور / قل هو الله احد چشم بد از روی تو دور
آدمی چو تو در آفاق نشان نتوان داد / بلکه در جنت فردوس نباشد چو تو حور
حور فردا که چنین روی بهشتی بیند / گرش انصاف بود معترف آید بقصور
شب ما روز نباشد مگر آنگاه که تو / از شبستان بدر آئی چو صباح از دیجور
زندگانرا نه عجب گر بتو میلی باشد / مردگان باز نشینند ز عشقت بقبور
آن بهیمه نتوان گفت که جانی دارد / که ندارد نظری با چو تو زیبا منظور
سحر چشمان تو باطل نکند چشم آویز / مست چندانکه بپوشند نباشد مستور
این حلاوت که تو داری نه عجب گر ز لبت / عسلی پوشد و زنار ببندد زنبور
آنچه در غیبت ای دوست بمن میگذرد / نتوانم که حکایت کنم الا بحضور
منم امروز و تو انگشت نمای زن و مرد / من بشیرین سخنی و تو بخوبی مشهور

سخنم آید که بهر دیده تورا می نگرند
سعدیا غیرتت آید نه عجب سعد غیور

این غزل با آواز شور و شهناز مطلوب است از دگر آوازها

فتنه‌ام بر زلف و بالای تو ای بدر منیر | قامتست این یا قیامت عنبر است آن یا عبیر

گم شدم در راه سودا رهنمایا رهنمای | صبرم از پا اندر آمد دستگیرا دستگیر

گر ز پیشم خود برانی چون سگ از مسجد مرا | سر ز حکمت برندارم چون ید از حکم پیر

ناوک فریاد من هر ساعت از مجرای دل | بگذرد از چرخ هفتم همچو سوزن از حریر

چون کنم کز دل شکیبایم ز دلبر ناشکیب | چون کنم کز جان گزیر است و ز جانان ناگزیر

بیتو گر در جنتم ناخوش شراب سلسبیل | با تو گر در دوزخم خرم هوای زمهریر

مرغ وصلت گر بپرد در هوای بخت من | وه که آنساعت ز شادی چارپر گردم چو تیر

تا روانم هست نامت بر زبان دارم روان | تا وجودم هست خواهد بود نقشت در ضمیر

گر نبارد فضل باران عنایت بر سرم | لابه بر گردون رسانم چون جهود اندر فطیر

بوالعجب شوریده‌ام سهوم بطاعت درگذار | سهمگین افتاده‌ام جرمم برحمت درپذیر

آه دردآلود سعدی گر ز گردون بگذرد
در تو کافر دل نگیرد ای مسلمانان نفیر

این غزل با آواز چهارگاه یا همایون یا ماهور و راک بسیار امتیاز دارد

ما در این شهر غریبیم و در این ملک فقیر | بکمند تو گرفتار و بدام تو اسیر

در آفاق گشاده است ولیکن بسته است / از سر زلف تو بر پای دل ما زنجیر
من نظر باز گرفتن نتوانم همه عمر / از من ای خسرو خوبان تو نظر باز مگیر
گر چه در خیل تو بسیار به از ما باشد / ما تو را در همه عالم نشناسیم نظیر
در دلم بود که جان بر تو فشانم لیکن / باز در خاطرم آمد که متاعی است حقیر
این حدیث از سر دردیست که من میگویم / تا بر آتش ننهی بوی نیاید ز عبیر
گر بگویم که مرا حال پریشانی نیست / رنگ رخساره خبر میدهد از سر ضمیر
عشق پیرانه سر از من عجبت میآید / چه جوانی تو که از دست ببردی دل پیر
من از آن هر دو کمانخانهٔ ابروی تو چشم / بر نگیرم اگرم دیده بدوزند به تیر
عجب از عقل کسانی که مرا پند دهند / برو ای خواجه که عاشق نشود پند پذیر

سعدیا پیکر مطبوع برای نظر است
گر نبینی چه بود فایدهٔ چشم بصیر

این غزل با آواز ترک و بیات موجب نشاط و انبساط است

پیوند روح میکند این باد مشک بیز / هنگام نوبت سحر است ای ندیم خیز
شاهد بخوان و شمع برافروز و می بنه / عنبر بسای و عود بسوزان و گل بریز
گر دوست دست میدهد هیچ گو مباش / خوشتر بود عروس نکو روی بی جهیز

امروز باید ار کرمی میکند سحاب | فردا که تشنه مرده بود لای گو مریز

من در وفا و عهد چنان کند نیستم | کز دامن تو دست بدارم بتیغ تیز

گر تیغ میزنی سپر اینک وجود من | عیار مدعی کند از کشتن احتریز

فردا که سر ز خاک بر آرم اگر ترا | بینم فراغتم بود از روز رستخیز

تا خود کجا رسد بقیامت نماز من | من روی در تو و همه را روی در حجیز

سعدی بدام عشق تو در پای بند ماند
قیدی نکرده که میسر شود گریز

این غزل با آواز چهارگاه یا راست و پنجگاه نیکوست

امشب مگر بوقت نمیخواند این خروس | عشاق بس نکرده هنوز از کنار و بوس

پستان یار در شکن زلف تابدار | چون گوی عاج در خم چوگان آبنوس

یکشب که چشم فتنه بخواب است زینهار | بیدار باش تا نرود عمر بر فسوس

تا نشنوی ز مسجد آدینه بانگ صبح | یا از در سرای اتابک غریو کوس

لب از لب چو چشم خروس ابلهی بود
برداشتن بگفته بیهوده خروس

اینغزل با آواز ترک و کار عمل آن یا حجاز یا مغلی یا کار عمل چهارگاه نیکوست

آنکه هلاک من همی خواهد و من سلامتش
هرچه کند بشاهدی کس نکند ملامتش

باغ تفرج است و بس میوه نمیدهد بکس
جز بنظر نمیرسد سیب درخت قامتش

داروی دل نمیکنم کانکه مریض عشق شد
هیچ دوا نیاورد باز باستقامتش

هر که فدا نمیکند دنیی و دین و مال و سر
گو غم نیکوان مخور تا نخوری ندامتش

جنگ نمیکنم اگر دست بتیغ میبرد
بلکه بخون مطالبت هم نکنم قیامتش

کاج که در قیامتش بار دگر بدیدمی
کانچه گناه او بود من بکشم غرامتش

هر که هوا گرفت و رفت از پی آرزوی دل
گوش مدار سعدیا بر خبر سلامتش

این غزل باواز همایون یا شور و کار عمل شور خوشتر است

رها نمیکند ایام در کنار منش
که داد خود بستانم ببوسه از دهنش

من آن کمند بگیرم که صید خاطر خلق
بدان همی کند و در کشم بخویشتنش

ولیک دست نیارم زدن بدان سر زلف
که مبلغی دل خلق است زیر هر شکنش

غلام قامت آن لعبتم که بر قد او
بریده اند لطافت چو جامه بر بدنش

ز رنگ و بوی تو ای سرو قد سیم اندام
برفت رونق نسرین باغ و نسترنش

یکی بحکم نظر پای در گلستان نه
که پایمال کنی ارغوان و یاسمنش

خوشا تفرج نوروز خاصه در شیراز | که برکند دل مرد مسافر از وطنش
عزیز مصر چمن شد جمال یوسف گل | صبا بشهر درآورد بوی پیرهنش
عجب مدار که از غیرت تو وقت بهار | بگرید ابر و بخندد شکوفه بر چمنش
بدین روش که توئی گر بمرده برگذری | عجب نباشد اگر نعره خیزد از کفنش

نماند فتنه در ایام شاه جز سعدی
که بر جمال تو فتنه است و خلق بر سخنش

این غزل را باواز چهارگاه یا نغمه راست و پنجگاه بخوانند

بیدل گمان مبر که نصیحت کند قبول | من گوش استماع ندارم لمن تقول
تا عقل داشتم نگرفتم طریق عشق | جائی دلم برفت که حیران شود عقول
آخر نه دل بدل رود انصاف خود بده | چون است من بوصل تو مشتاق و تو ملول
یکدم نمیرود که تو در خاطری ولیک | بسیار فرق باشد از اندیشه تا وصول
روزی سرت ببوسم و در پایت اوفتم | پروانه را چه حاجت پروانهٔ دخول
گنجشک بین که صحبت شاهینش آرزوست | بیچاره بر هلاک تن خویشتن عجول
ما را بجز تو در همه عالم عزیز نیست | گر رد کنی بضاعت مزجاة ور قبول
ای پیک نامه بر که خبر میبری بدوست | یالیت اگر بجای تو من بودمی رسول

تقضی تزول عاقبة الامر فی الهوی / یا منیتی و ذکرک فی القلب لایزول
دوران دهر عاقبتم سر سپید کرد / وز سر بدر نمیرود همچنان فضول

سعدی چو پای بند شدی بار هم بکش
عیار دست بسته نباشد مگر حمول

این غزل با آواز چهارگاه یا شور و بزرگ نغمهٔ دو بیت نیکوست

گرم باز آمدی محبوب سیم اندام سنگین دل / گل از خارم بر آوردی و خار از پا و پا از گل
ایا باد سحرگاهی گزین شب روز میخواهی / از آن خورشید خرگاهی بر افکن دامن محمل
گر او سرپنجه بگشاید که عاشق میکشم شاید / هزارش صید پیش آید بخون خویش مستعجل
گروهی همنشین من خلاف عقل و دین من / گرفته آستین من که دست از دامنش بگسل
ملامتگوی عاشق را که گوید مردم دانا / که حال غرقه در دریا نداند خفته بر ساحل
بخونم گر بیالاید دو دست نازنین شاید / که قتلم خوش همی آید ز دست و پنجهٔ قاتل
اگر عاقل بود داند که مجنون صبر نتواند / شتر جائی بخواباند که لیلی را بود منزل
ز عقل اندیشه‌ها زاید که مردم را بفرساید / گرت آسودگی باید برو مجنون شو ای عاقل
مرا تا پای می‌پوید طریق عشق میجوید / بهل تا عقل میگوید زهی سودای بیحاصل
عجایب نقشها بینی خلاف رومی و چینی / اگر با دوست بنشینی ز دنیا و آخرت غافل

در این معنی سخن باید که جز سعدی نیارد گفت
که هرچه از جان فرود آید نشیند لاجرم بر دل

این غزل با آواز چهارگاه یا همایون مناسب است

چشم بدت دور ای بدیع شمایل / ماه من و شمع جمع و میر قبایل

جلوه کنان میروی و باز پس آئی / سرو ندیدم بدین صفت متمایل

هر صفتی را دلیل معرفتی هست / روی تو بر قدرت خداست دلایل

قصه لیلی مخوان و غصه مجنون / عشق تو منسوخ کرد ذکر اوایل

پرده چه باشد میان عاشق و معشوق / سد سکندر نه مانع است و نه حایل

نام تو میرفت و عارفان بشنیدند / هر دو برقص آمدند سامع و قایل

گو همه شهرم نگه کنند و ببینند / دست در آغوش یار کرده حمایل

دور بآخر رسید و عمر بپایان / شوق تو ساکن نگشت و مهر تو زایل

گر تو برانی کسم شفیع نباشد / ره بتو دانم دگر بهیچ وسایل

با که بگویم حکایت غم عشقت / اینهمه گفتیم و حل نگشت مسائل

سعدی از این پس نه عاقل است و نه هشیار
عشق بچربید بر فنون فضایل

این غزل با آواز چهارگاه و نغمات متعلق بآن بسیار ممتاز است

اگر دستم رسد روزی که انصاف از تو بستانم — قضای عهد ماضی را شبی دستی برافشانم

چنان دوست میدارم که گر روزی فراق افتد — تو صبر از من توانی کرد و من صبر از تو نتوانم

دلم صد بار میگوید که چشم از فتنه برهم نه — دگر ره دیده می افتد بر آن بالای فتانم

تو اندر بوستان باید که پیش سرو بنشینی — وگرنه باغبان گوید که دیگر سرو بنشانم

رفیقانم سفر کردند هر یاری باقصائی — خلاف من که بگرفته است دامن در مغیلانم

بدریائی در افتادم که پایانش نمی بینم — کسی را پنجه افکندم که درمانش نمیدانم

فراقت سخت میآید ولیکن صبر میباید — که گر بگریزم از سختی رفیق سست پیمانم

مپرسم دوش چون بودی بتاریکی تنهائی — شب هجرم چه میپرسی که روز وصل حیرانم

شبان آهسته مینالم مگر رازم نهان ماند — بگوشم هر که در عالم رسید آواز پنهانم

دمی با دوست در خلوت به از صد سال در عشرت — من آزادی نمیخواهم که با یوسف بزندانم

من آن مرغ سخندانم که در خاکم رود صورت
هنوز آواز میآید که سعدی در گلستانم

این غزل با آواز همایون بسیار ممتاز است و بنغمهٔ نوا نیکوست

آمدی وه که چه مشتاق و پریشان بودم — تا برفتی ز برم صورت بی جان بودم

نه فراموشیم از ذکر تو خاموش نشاند / که در اندیشهٔ اوصاف تو حیران بودم

بی تو بر دامن گلزار نخفتم یکشب / که نه در بادیهٔ خار مغیلان بودم

زنده میکرد مرا دمبدم امید وصال / ور نه دور از نظرت کشتهٔ هجران بودم

بتولای تو در آتش محنت چو خلیل / گوئیا در چمن لاله و ریحان بودم

تا مگر یک نفسم بوی تو آرد دم صبح / همه شب منتظر مرغ سحرخوان بودم

سعدی از جور فراقت همه روز این گوید / عهد بشکستی و من بر سر پیمان بودم

این غزل را با آواز شور و بیات شیراز و قرائی بخوانند

آن دوست که من دارم و آن یار که من دانم / شیرین دهنی دارد دور از لب و دندانم

بخت آن نکند با من کان شاخ صنوبر را / بنشینم و بنشانم گل بر سرش افشانم

ای روی دلارایت مجموعهٔ زیبائی / مجموع چه غم دارد از من که پریشانم

دریاب که نقشی ماند از طرح وجود من / چون یاد تو می آرم خود هیچ نمی مانم

با وصل نمی پیچم و ز هجر نمی نالم / حکم آنچه تو فرمائی من بندهٔ فرمانم

ای خوبتر از لیلی بیم است که چون مجنون / عشق تو بگرداند در کوه و بیابانم

یک پشت زمین دشمن گر روی بمن آرند / از روی تو بیزارم گر روی بگردانم

در دام تو محبوسم و زدست تو مغلوبم	در ذوق تو مدهوشم در حسن تو حیرانم
دستی ز غمت بر دل پائی ز پیت در گل	با اینهمه صبرم هست از روی تو نتوانم
در خفیه همی نالم وین طرفه که در عالم	عشاق نمی خسبند از ناله پنهانم
بینی که چو گرم آتش در سوخته میگیرد	تو گرمتری زاتش من سوخته تر زانم

گویند مکن سعدی جان در سر این سودا
گر جان برود شاید من زنده جانانم

این غزل را با آواز چهارگاه یاراست و پنجگاه بخوانند

از در درآمدی و من از خود بدر شدم	گوئی کزین جهان بجهان دگر شدم
گوشم براه تا که خبر میدهد ز دوست	صاحب خبر بیامد و من بیخبر شدم
چون شبنم اوفتاده بدم پیش آفتاب	مهرم بجان رسید و بعیوق بر شدم
گفتم ببینمش مگرم درد اشتیاق	ساکن شود بدیدم و مشتاق تر شدم
دستم نداد قوت رفتن به پیش دوست	چندی بپای رفتم و چندی بسر شدم
تا رفتنش ببینم و گفتنش بشنوم	از پای تا بسر همه سمع و بصر شدم
من چشم از او چگونه توانم نگاه داشت	کاول نظر بدیدن او دیده ور شدم
بیزارم از وفای تو یکروز و یکزمان	مجموع اگر نشستم و خرسندتر شدم

اول خود التفات نبودش بصید من — آخر چنین اسیر کمند نظر شدم

گویند روی سرخ تو سعدی که زرد کرد
اکسیر عشق در مسم آمیخت زر شدم

این غزل را باواز چهارگاه یا بیات بخوانند نیکوست

بگذار تا مقابل روی تو بگذریم — دزدیده در شمایل خوب تو بنگریم
جور است در جدائی و شوق است در نظر — هم جور به که طاقت شوقت نیاوریم
روی ار بروی ما نکنی حکم از آن تست — باز آ که روی در قدمانت بگستریم
ما را سری است با تو که گر اهل روزگار — دشمن شوند و سر برود هم بر آن سریم
گفتی ز خاک بیشترند اهل عشق ما — از خاک بیشتر نه که از خاک کمتریم
ما با توایم و با تو نه ایم این چه حالت است — در حلقه ایم با تو و چون حلقه بر دریم
از دشمنان برند شکایت بدوستان — چون دوست دشمن است شکایت کجا بریم
نی بوی مهر می شنویم از تو ای عجب — نه رای آنکه مهر دگر کس بپروریم
ما خود نمیرویم دوان از قفای کس — او میبرد که ما بکمند وی اندریم

سعدی تو کیستی که در آن حلقه کمند
چندان فتاده اند که ما صید لاغریم

این غزل باواز راست و پنجگاه یا همایون خوب است

دو هفته میگذرد کان مه دو هفته ندیدم | بجان رسیدم از آن تا بخدمتش برسیدم

حریف عهد مودت شکست و من نشکستم | حبیب بیخ ارادت برید و من نبریدم

بکام دشمنم ای دوست عاقبت بنشاندی | سزای آنکه چرا پند دوستان نشنیدم

مرا بهیچ بدادی خلاف عهد مودت | هنوز با همه بدعهدیت بجان بخریدم

بخاکپای تو جانا که تا تو دوست گرفتم | ز دوستان مجازی چو دشمنان بریدم

قسم بروی تو جانا کز آن زمان که برفتی | که هیچ روی ندیدم که روی در نکشیدم

ترا ببینم و خواهم که خاکپای تو باشم | مرا ببینی و چون باد بگذری که ندیدم

میان شهر ندیدی که چون دویدمت از پی | زهی خجالت مردم چرا بسر ندویدم

شکر خوش است ولیکن حلاوتش تو ندانی | من این معامله دانم که طعم صبر چشیدم

مرا روا است که دعوی کنم بصدق ارادت | که هر چه در همه عالم بدوست برگزیدم

بنال مطرب مجلس بگوی گفتهٔ سعدی
شراب انس بیاور که من نه مرد نبیدم

این غزل باواز دوگاه یا همایون بخوانند مطلوب است

من خود ای ساقی از آن شوق که دارم مستم | تو بیک جرعه دیگر ببری از دستم

هرچه کوته نظرانند برایشان پا پی
که حریفان ز مُل و من ز تأمل مستم

بحق مهر و وفائی که میان من و تست
که نه مهر از تو بریدم نه بکس پیوستم

پیش از آب و گل من در دل من مهر تو بود
با خود آوردم از آنجا نه بخود بربستم

من غلام توام از روی حقیقت لیکن
با وجودت نتوان گفت که من خود هستم

همه وقتی صنمم گوشه نشینی بودی
تا تو برخاسته از طلبت ننشستم

تو ملولی و مرا طاقت تنهائی نیست
تو جفا کردی و من عهد و وفا نشکستم

سعدیا با تو نگفتم که مرو از پی دل
نروم باز گر این بار که رفتم جستم

این غزل با آواز شاپور بسیار ممتاز است

من بمایه که باشم که خریدار تو باشم
حیف باشد که تو یار من و من یار تو باشم

تو مگر سایهٔ لطفی بسر وقت من آری
که من آن مایه ندارم که بمقدار تو باشم

خویشتن بر تو نبندم که من از خود نپسندم
که تو هرگز گل من باشی و من خار تو باشم

هرگز اندیشه نکردم که کمندت بمن افتد
که من آن وقع ندارم که گرفتار تو باشم

گذر از دست رقیبان نتوان کرد بکویت
مگر آن وقت که در سایهٔ زنهار تو باشم

گر خداوند تعالی بگناهیت بگیرد
گو بیامرز که من حامل آوزار تو باشم

مردمان عاشق گفتار من ای خسرو خوبان
چون نباشند که من عاشق دیدار تو باشم

من چه شایسته آنم که ترا دانم و خوانم
مگرم هم تو ببخشی که سزاوار تو باشم

گرچه دانم که بوصلت نرسم باز نگردم
تا در این راه بمیرم که طلبکار تو باشم

نه در این عالم دنیا که در آن عالم عقبی
همچنان بر سر آنم که وفادار تو باشم

خاک بادا تن سعدی که تو او را نپسندی
که نشاید که تو فخر من و من عار تو باشم

این غزل را باواز چهارگاه و حصار بخوانند

ز دستم بر نمی‌خیزد که یکدم بی تو بنشینم
بجز رویت نمی‌خواهم که روی دیگری بینم

من اول روز دانستم که با شیرین درافتادم
که چون فرهاد باید شست دست از جان شیرینم

ترا من دوست میدارم خلاف هر که در عالم
اگر طعنه است بر عقلم وگر رخنه است در دینم

اگر شمشیر برگیری سپر پیشت بیندازم
که بی شمشیر خود کشتی بساعدهای سیمینم

برای ای صبح مشتاقان اگر هنگام روز آمد
که بگرفت این شب یلدا ملال از ماه و پروینم

از اول همتی آوردم قفای نیستی خوردم
کنون امید بخشایش همی دارم که مسکینم

ولی چون شمع میباید که بر جانم ببخشایند
که جز وی کس نمی‌بینم که میسوزد ببالینم

تو همچون گل ز خندیدن لبت با هم نمی‌آید
روا داری که من بلبل چو بوتیمار بنشینم

رقیب انگشت بخاید که سعدی چشم برهم نه
مترس ای باغبان از گل که می بینم نمی چینم

بیت

این غزل با آواز راست و پنجگاه خوب است و باشور نیکو

هزار جهد بکردم که سرّ عشق بپوشم
نبود بر سر آتش میسرم که نجوشم

بهوش بودم از اول که دل بکس نسپارم
شمایل تو بدیدم نه عقل ماند و نه هوشم

حکایتی ز دهانت بگوش هوش من آمد
دگر نصیحت مردم حکایتیست بگوشم

اگر تو روی بپوشی و فتنه باز نشانی
که من قرار ندارم که دیده از تو بپوشم

من رمیده دل آن به که در سماع نیایم
که گر بپای درآیم بدر برند بدوشم

بیا بصلح من امروز و در کنار من امشب
که دیده خواب نکرده است از انتظار تو دوشم

مرا به هیچ بدادی و من هنوز بر آنم
که از وجود تو موئی بعالمی نفروشم

بزخم خورده حکایت کنم ز دست جراحت
که تندرست ملامت کند چو من بخروشم

مرا مگوی که سعدی طریق عشق رها کن
سخن چه فایده گفتن چو پند می ننیوشم

براه بادیه مردن به از نشستن باطل
که گر مراد نیابم بقدر وسع بکوشم

این غزل با آواز چهارگاه یا همایون نسبی موثر است

یک امشبی که در آغوش شاهد شکرم | گرم چو عود بر آتش نهند غم نخورم
چو التماس برآید هلاک باکی نیست | کجاست تیر بلا گو بیا که من سپرم
ببند یک نفس ای آسمان دریچهٔ صبح | بر آفتاب که امشب خوش است با قمرم
ندانم این شب قدر است یا ستاره روز | تونی برابر من یا خیال در نظرم
خوشا هوای گلستان و خواب در بستان | اگر نبودی تشویش بلبل سحرم
بدین دو دیده که امشب تو را همی بینم | دریغ باشد فردا که دیگری نگرم
روان تشنه برآساید از کنار فرات | مرا فرات ز سر برگذشت و تشنه ترم
چو می ندیدمت از شوق بی خبر بودم | کنون که با تو نشستم ز ذوق بیخبرم
سخن بگوی که بیگانه پیش ما کس نیست | بغیر شمع و همین ساعتش زبان ببرم
میان ما بجز این پیرهن نخواهد ماند | اگر حجاب شود تا بدامنش بدرم

مگو که سعدی از این درد جان نخواهد برد
بگو کجا برم آن جان که از غمت ببرم

این غزل را باید از نوا یا همایون یا راک بخوانند

کاش آن دلبر طناز که من کشته اویم | بار دیگر بگذشتی که کند زنده بویم
ترک من گفت و برکش توانم که بگویم | چکنم نیست دلی چون دل او زاهن و رویم

تا قدم باشدم اندر قدمش افتم و خیزم / تا نفس باشدم اندر عقبش پرسم و پویم
لب او بر لب من این چه خیال است و تمنا / مگر آنگه که کند کوزه گر از خاک سبویم
همه بر من چه زنی زخم فراق ای شه خوبان / نه منم تنها کاندر خم چوگان تو گویم
هر کجا صاحب حسن است ثنا گفتم و وصفش / تو چنان صاحب حسنی که ندانم که چگویم
دوش میگفت که سعدی غم ما هیچ ندارد / می نداند که گرم سر برود دست نشویم

این غزل را باواز حجاز یا ترک و کار عمل چهارگاه بخوانند

بار فراق دوستان بسکه نشسته بر دلم / میروم و نمیرود ناقه بزیر محملم
بار بیفکند شتر چون برسد بمنزلی / بار دل است همچنان در بهزار منزلم
ای که مهار میکشی صبر کن و سبک بران / کز طرفی تو میکشی وز طرفی سلاسلم
بار کشیده جفا پرده دریده هوا / راه ز پیش و دل ز پس واقعه ایست مشکلم
معرفت قدیم را هجر حجاب کی شود / گرچه بشخص غایبی در نظری مقابلم
آخر قصد من توئی غایت جهد و آرزو / تا نرسد بدامنت دست امید نگسلم
ذکر تو از زبان من فکر تو از خیال من / چون برود که رفته در رگ و در مفاصلم
مشتغل توام چنان کز همه چیز غایبم / مفتکر توام چنان کز همه خلق غافلم

گر نظری کنی کند کشتهٔ صبر من ورق	ور نکنی چه بر دهد بیخ امید باطلم
سنت عشق سعدیا ترک نمیدهی همی	گر ز دلم بدر رود خوی سرشته در گلم

داروی درد شوق را با همه علم عاجزم
چاره کار عشق را با همه عقل جاهلم

این غزل باواز چهارگاه یا همایون یا شور خوانده شود

ما دگر کس نگرفتیم بجای تو ندیم	الله الله تو فراموش مکن عهد قدیم
هر یک از دایره جمع براهی رفتند	ما بماندیم و خیال تو بیکجای مقیم
باغبان گر نگشاید در درویش بباغ	آخر از باغ بیاید بر درویش نسیم
گر نسیم سحر از زلف تو بوئی آرد	جان فشانیم بسوغات نسیم تو نه سیم
بوی محبوب که بر خاک احبا گذرد	نه عجب باشد اگر زنده شود عظم رمیم
ای بحسن تو صنم چشم فلک نادیده	وی بشبه تو دلدار در ایام عقیم
حال درویش چنان است که خال تو تنگ	جسم دلریش چنان است که چشم تو سقیم
چشم جادوی تو بی واسطهٔ کحل کحیل	طاق ابروی تو بی واسطه وسمه وسیم
ای که دلداری اگر جان منت میباید	چاره‌ٔ نیست در این مسئله الا تسلیم
عشقبازی نه طریق حکما بود ولی	چشم جادوی تو دل میبرد از دست حکیم

سعدیا عشق نیامیزد و عفت باهم
نتوان کرد نهان صوت دهل زیر گلیم

این غزل را باواز شور و شهناز بخوانند بجاست

باز از شراب دوشین در سر خمار دارم
وز باغ وصل جانان گل در کنار دارم

ساقی بیار جامی کز زهد توبه کردم
مطرب بزن نوائی کز خرقه عار دارم

سیلاب نیستی را سر در وجود من نه
کز خاکدان هستی بر دل غبار دارم

شستم بآب غیرت نقش و نگار ظاهر
کاندر سراچه دل نقش و نگار دارم

آن نقطه ام که دایم گردم بسر چو پرگار
سرگشته ام ولیکن پای استوار دارم

گر مست با جمالت بازار خوبرویان
بگذر که نیم جانی بهر نثار دارم

سرمست اگر زمانی برهم زنم جهانی
عیبم مکن که در سر سودای یار دارم

موسی طور عشقم در وادی تجلی
مجروح لن ترانی چون خود هزار دارم

زان می که ریخت وصلت در کام جان سعدی
تا بامداد محشر در سر خمار دارم

این غزل باواز مویه و زنگوله بسی نیکوست

دیگر وز شیدائی در زلف تو آویزم
وز آن دو لب شیرین صد شور برانگیزم

گر قصد جفا داری اینک من و اینک سر / ور راه وفا گیری جان در قدمت ریزم

پس توبه و پرهیزم کز عشق تو باطل شد / من نیز بر آن شرطم کز توبه بپرهیزم

سیم دل مسکینم در خاک درت گم شد / خاک سر هر کوئی بی فایده می بیزم

در شهر به رسوائی دشمن به دفم برزد / تا بر دف عشق آمد تیر نظر تیزم

مجنون رخ لیلی چون قیس بنی عامر / فرهاد لب شیرین چون خسرو پرویزم

گفتی به غمم بنشین یا از سر جان برخیز / فرمان برمت جانا بنشینم و برخیزم

گر بی تو بود جنت بر کنگره ننشینم / ور با تو بود دوزخ در سلسله آویزم

با یاد تو خود سعدی در پوست نمیگنجد / چون دوست یگانه شد با غیر نیامیزم

این غزل را باواز نوا یا شور بخوانند مناسب است

تا کی ای جان اثر وصل تو نتوان دیدن / که ندارد دل من طاقت هجران دیدن

بر سر کوی تو گر حال من این خواهد بود / دل نهادم به بلاهای فراوان دیدن

عقل بی خویشتن از عشق تو دیدن تا چند / خویشتن بی دل و دل بی سر و سامان دیدن

جان به زیر قدمت خاک تو انگار ولی / گرد بر گوشهٔ نعلین تو نتوان دیدن

هر شبم زلف سیاه تو نماید به خواب / تا چه آید به من از خواب پریشان دیدن

با وجود رخ و بالای تو کوته نظری است / در گلستان شدن و سرو خرامان دیدن

گر بدین چاه زنخدان تو ره بردی خضر / بی نیاز آمدی از چشمه حیوان دیدن

هر دل سوخته کاندر خم زلف تو فتاد / گوی از آن به نتوان در خم چوگان دیدن

آنچه از نرگس مخمور تو در چشم من است / بر نشاید بگل و لاله و ریحان دیدن

سعدیا اندهٔ بیهوده مبر دانی چیست / چاره کار تو جان دادن و جانان دیدن

این غزل باواز شور و شهناز حالی از اثر نیست

خفته خبر ندارد سر در کنار جانان / کاین شب دراز باشد بر چشم پاسبانان

بر عقل من بخندی گر در غمش بگریم / کاین کارهای مشکل افتد بکاردانان

دلداده را ملامت کردن چه سود دارد / میباید این نصیحت کردن بدلستانان

دامن ز پای درگیرای خوبروی خوشخوی / تا دامنت نگیرد دست خدای خوانان

من ترک مهربانان در خود نمی شناسم / بگذار تا بیاید بر من جفای آنان

باور مکن که من دست از دامنت بدارم / شمشیر نگسلاند پیوند مهر جانان

چشم از تو بر نگیرم ور میکشد رقیبم / مشتاق گل بسازد با خوی باغبانان

من اختیار خود را تسلیم عشق کردم / همچون زمام اشتر در دست ساربانان

روشن روان عاشق در تیره شب ننالد — داند که روز گردد روزی شب شبانان

شکرفروش مصری حال مگس چه داند — این دست شوق بر سر آن آستین فشانان

شاید که آستینت بر سر زنند سعدی
تا چون مگس نگردی گرد شکر دهانان

این غزل را بنغمهٔ قرائی یا مگلی یا لیلی مجنون بخوانند خوبست

برخیز که میرود زمستان — بگشای در سرای بستان

نارنج و بنفشه بر طبق نه — منقل بگذار در شبستان

وین پرده بگوی تا دگر بار — زحمت ببرد ز پیش مستان

برخیز که باد صبح نوروز — در باغچه میکند گل افشان

خاموشی بلبلان مشتاق — در موسم گل ندارد امکان

آواز دهل نهان نماند — در زیر گلیم و عشق پنهان

بوی گل و بامداد نوروز — و آواز خوش هزاردستان

بس جامه فروخته است و دستار — بس خانه که سوخته است و دکان

ما را سر دوست بر کنار است — اینک سر دشمنان و سندان

چشمی که بدوست بر کند دوست — بر هم ننهد ز تیر باران

سعدی چو بمیوه میرسد دست
سهل است جفای بوستان بان

این غزل با آواز بیات یا قطار کرد مطلوب است

میان باغ حرام است بی‌تو گردیدن
که خار با تو مرا به که بی تو گل چیدن

وگر بجام برم بی تو دست در مجلس
حرام صرف بود بی‌تو باده نوشیدن

خم دو زلف تو بر لاله حلقه در حلقه
بسنگ خاره درآموخت عشق ورزیدن

اگر جماعت چین صورت تو بت بینند
شوند جمله پشیمان ز بت پرستیدن

گشاد نرخ شکر در جهان پدید آید
دهان چو باز گشائی بوقت خندیدن

بجای خشک بمانند سروهای چمن
چو قامت تو ببینند در خرامیدن

من گدای که باشم که دم زنم ز لبت
سعادتم چه بود خاک پات بوسیدن

بعشق و مستی و رسوائیم خوش است از آنک
نکو نباشد با عشق زهد ورزیدن

نشاط زاهد از انواع طاعت است و ورع
صفای عارف از ابروی نیکوان دیدن

غبار تو چو با جان سعدی است چه باک
بحشر غم نخورد از گناه سنجیدن

این غزل را با آواز چهارگاه و کار عمل آن با حجاز یا مگلی خوانند

وه که جدا نمیشود نقش تو از خیال من
تا چه شود بعاقبت در طلب تو حال من

ناله زیر و زار من زار تر است هر زمان
بسکه زهجر میدهد عشق تو گوشمال من

نور ستارگان ستد روی چو آفتاب تو
دست نمای خلق شد قامت چون هلال من

پرتو نور روی تو هر نفسی بهر کسی
میرسد و نمیرسد نوبت اتصال من

خاطر تو بخون من رغبت اگر چنین کند
هم برادد دل رسد خاطر بدسگال من

برگذری و ننگری باز نگر که بگذرد
فقر من و غنای تو جور تو و احتمال من

چرخ شنید ناله ام گفت منال سعدیا
کاه تو تیره میکند آینهٔ جمال من

این غزل با آواز گیلانی بسیار ممتاز است

من از دست کمانداران ابرو
نمی آرم گذر کردن بهر سو

دو چشم خیره ماند از روشنائی
ندانم قرص خورشید است یا رو

بهشت است آنکه من دیدم نه رخسار
کمند است آنکه او دارد نه گیسو

لبان لعل چون خون کبوتر
سواد زلف چون پر پرستو

نه آن سرپنجه دارد شوخ عیار
که با او بر توان آمد ببازو

همه جان خواهد از عشاق مشتاق
ندارد سنگ کوچک در ترازو

نفس را بوی خوش چندین نباشد — گر در جیب دارد نافهٔ آهو
نه مروارید ز آب شور خیزد — ورا در آب شیرین است لؤلؤ
غریبی سخت مطبوع اوفتاده است — به ترکستان رویش خال هندو
عجب گر در چمن برپای خیزد — که پیشش سرو بنشیند بزانو
لب خندان شیرین منطقش را — نشاید گفت جز ضحاک جادو
اگر بینندش اندر محفل عام — دو صد فریاد برخیزد ز هر سو
بیا در روی گل فام گل اندام — همه شب خار دارم زیر پهلو

تحمل کن جفای یار سعدی
که جور نیکوان ذنبی است معفو

این غزل را بچارگاه و راست و پنجگاه و بیات بخوانند

آن سرو نازنین که چه خوش میرود براه — وان چشم آهوانه که چون میکند نگاه
کی سرو دیده که کمر بست بر میان — یا ماه چارده که بسر بر نهد کلاه
گل با وجود او چو گیاهی است پیش گل — مه پیش روی او چو ستاره است پیش ماه
سلطان صفت همی رود و صد هزار دل — با او چنان که از پی سلطان رود سپاه
گویند از و حذر کن و راه گریز گیر — گویم کجا روم که ندارم گریزگاه

اول نظر که چاه زنخدان بدیدمش / گوئی درو فتاد دل از دست من بچاه
دل خود دریغ نیست که از دست من برفت / جان عزیز بر کف دست است گو بخواه
ای نور دیده پای که بر خاک می نهی / آخر نه بر دو دیده من نه که خاک راه
حیف است از آن دهان که تو داری جواب تلخ / وان سینه سفید که دارد دل سیاه
بیچارگان در آتش عشقت بسوختند / آه از تو سنگدل که چه نامهربانی آه
شهری بگفتگوی تو در تنگنای شوق / شب روز میکنند و تو در خواب صبحگاه
گفتم بنالم از تو بیاران و دوستان / باشد که دست ظلم بداری ز بی گناه

بازم حفاظ دامن همت گرفت و گفت
کز دوست جز بدوست مبر سعدیا پناه

این غزل آواز راست پنجگاه و چهارگاه و بیات توان خواند

ای برق اگر بگوشه آن بام بگذری / جائی که باد زهره ندارد خبر بری
ای مرغ اگر پری بسر کوی آن صنم / پیغام دوستان برسانی بآن پری
آن مشتری خصال گر از ما حکایتی / پرسد جواب ده که بجانند مشتری
گوشتگان بادیه را جان بلب رسید / تو خفته در کجاوه بخواب خوش اندری
ای ماهروی حاضر و غایب که پیش دل / یکروز نگذرد که تو صد بار نگذری

دانی چه میرود بسر ما ز دست تو — تا خود بپای خویش بیائی و بنگری
باز آی کز صبوری و دوری بسوختیم — ای غایب از نظر که بمعنی برابری
یا دل بما دهی چو دل ما بدست تست — یا مهر خویشتن ز دل ما بدر بری
تا خود درون پرده حکایت کجا رسد — چون از درون پرده چنین پرده میدری

سعدی تو کیستی که دم دوستی زنی
اقرار بندگی کن و دعوی چاکری

این غزل را با چهارگاه و راست پنجگاه و بیات بخوانند

آسوده خاطرم که تو در خاطر منی — گر تاج میفرستی و گر تیغ میزنی
ای چشم عقل خیره در اوصاف روی تو — چون مرغ شب که هیچ نبیند بروشنی
خلقی بتیغ غمزه خونخوار و لعل لب — مجروح میکنی و نمک می پراکنی
ما خوشه چین خرمن ارباب دولتیم — باری نگاهی ای که خداوند خرمنی
گیرم که برکنی دل سنگین ز مهر من — مهر از دلم چگونه توانی که برکنی
حکم آن تست گر بکشی بی گنه ولیک — عهد وفای دوست نشاید که بشکنی
این عشق را زوال نباشد بحکم آنک — ما پاک دیده ایم و تو پاکیزه دامنی
از من گمان مبر که بیاید خلاف دوست — ور متفق شوند جهانی بدشمنی

خواهی که دل بکس ندهی دیده ها بدوز
پیکان عشق را سپری باید آهنی
با مدعی بگوی که ما خود شکسته ایم
محتاج پنجه نیست که با ما درافکنی

سعدی چو زور می نتوان کرد لازم است
با سخت بازوان بضرورت فروتنی

این غزل باواز شور یا بیات یا بختیاری خوانده شود

بسم از هوا گرفتن که پری نماند و بالی
بکجا روم ز دستت که نمیدهی مجالی
نه ره گریز دارم نه طریق آشنائی
چه غم اوفتاده را که تواند احتمالی
بتو حاصلی ندارد غم روزگار گفتن
که شبی ندیده باشی بدرازنای سالی
همه عمر در فراقت بگذشت و سهل باشد
اگر احتمال دارد بقیامت اتصالی
چه خوش است در فراقت همه عمر صبر کردن
که مگر گشاده گردد در دولت وصالی
غم حال دردمندان نه عجب گرت نباشد
که چنین نرفته باشد همه عمر بر تو حالی
چه نشینی ای قیامت بنمای سرو قامت
بخلاف سروبستان که ندارد اعتدالی
سخنی بگوی با من که چنان اسیر عشقم
که بخویشتن ندارم ز وجودت اشتغالی
که نه امشب آن سماع است که دف خلاص یابد
بطپانچه و بربط برهد بگوشمالی
دگر آفتاب رویت منمای آسمان را
که قمر ز شرمساری بشکست چون هلالی

خط مشکبوی و خالت بمناسبت تو گوئی | قلم غبار میرفت و فرو چکید خالی

تو هم این مگوی سعدی که نظر گناه باشد
گنه است برگرفتن نظر از چنین جمالی

این غزل با آواز ترک یا حجاز یا مسکلی و کار عمل چهارگاه نیکوست

چشم رضا و مرحمت بر همه باز میکنی | چونکه بخت ما رسد اینهمه ناز میکنی

ایکه نیاز موده صورت حال بیدلان | عشق حقیقی است اگر حمل مجاز میکنی

ای که نصیحتم کنی کز پی او دگر مرو | در نظر سنگدلین عیب ایاز میکنی

پیش نماز بگذرد سرو روان و گویدم | قبله اهل دل منم سهو نماز میکنی

دی بامید گفتمش داعی دولت توام | گفت دعا بخود بکن گر بنیاز میکنی

گفتم اگر لبت گزم می خورم و شکر مزم | گفت اگر خوری برم قصه دراز میکنی

سعدی خویش خوانیم پس بجفا برانیم
سفره اگر نمی نهی در چه باز میکنی

این غزل را با آواز نوا یا همایون بخوانند

بخت آئینه ندارم که در او مینگری | خاک بازار نیرزم که بر او میگذری

من چنان عاشق رویت که ز خود بی خبرم | تو چنان فتنه خویشی که ز خود بی خبری

بچه مانند کنم در همه آفاق ترا / کانچه در وهم من آید تو از آن خوبتری
برقع از پیش چنین روی نشاید برداشت / که بهر گوشه چشمی دل خلقی ببری
دیده را که بدیدار تو دل می‌نزود / هیچ علت نتوان گفت بجز بی‌بصری
گفتم از دست غمت سر بجهان در بنهم / چون توانم که بهر جا بروم در نظری
بفلک میرود آه سحر از سینه من / تو همی بر نکنی دیده ز خواب سحری
خفتگان را خبر از محنت بیداران نیست / تا غمت پیش نیاید غم مردم نخوری
هرچه در وصف تو گویند بزیبائی هست / عیبت اینست که هر روز بطبع دگری
گر تو از پرده برون آئی و رخ بنمائی / پرده کار همه پرده نشینان بدری

عذر سعدی ننهد هر که ترا نشناسد
حال دیوانه نداند که ندیده است پری

این غزل با آواز نوا یا آذربایجانی بسیار نیکوست

این چه رفتار است کارام دل از من میبری / هوشم از سر میربائی جانم از تن میبری
باغ لاله ستان چه باشد آستینی بر فشان / باغبان را گو بیا گر گل بدامن میبری
روز و شب پیدا نباشد آن ساعت که همچون آفتاب / مینمائی روی و دیگر بار روزن میبری
موییت از سر تا کمر که خوشه بر خرمن است / زینهار این خوشه پنهان کن که خرمن میبری

دل بعیاری ببردی ناگهان از دست من — دزد در شب می‌زند تو روز روشن می‌بری

گر تو برگردیدی از من بی گناه و بی سبب — تا مگر من نیز برگردم غلط ظن می‌بری

چون نیاید دود از آن خرمن که آتش می‌زنی — یا نبندد خون از آن موضع که سوزن می‌بری

این طریق دشمنی باشد نه شرط دوستی — کابروی دوستان در پیش دشمن می‌بری

عیب مسکینی مکن کافتان و خیزان در پیت — گر نیاید تو بزنجیرش بگردن می‌بری

سعدیا گفتار شیرین پیش آن کام و دهان — دُر بدریا میفرستی زر بمعدن می‌بری

این غزل نغمهٔ بیات شکسته بسیار جان فزا خواهد بود

تو از هر در که باز آئی بدین خوبی و رعنائی — دری باشد که از رحمت بروی خلق بگشائی

ملامتگوی بیحاصل ترنج از دست نشناسد — در آن معرض که چون یوسف جمال خویش بنمائی

بزیورها بیارایند وقتی خوبرویان را — تو سیمین تن چنان خوبی که زیورها بیارائی

چو بلبل روی گل بیند زبانش در حدیث آید — مرا در رویت از حیرت فرو بسته است گویائی

تو با این حسن نتوانی که روی از خلق درپوشی — که همچون آفتاب از جام و حور از حله پیدائی

تو صاحب منصبی ازحال درویشان نیندیشی — تو خواب آلوده بر چشم بیداران نبخشائی

گرفتم سرو آزادی و از ما همین زادی — مکن بیگانگی با ما چو میدانی که از مائی

دعائی گر نمیگوئی بدشنامی عزیزم کن ... که گر تلخست شیرین است از آن لب هر چه فرمائی

گمان از تشنگی بردم که آبم تا کمر باشد ... چو پایابم برفت از دست دانستم که دریائی

تو خواهی آستین افشان و خواهی روی در هم کش ... مگس جائی نخواهد رفت جز دکان حلوائی

قیامت میکنی سعدی بدین شیرین سخن گفتن
مسلم نیست طوطی را در ایامت شکرخائی

این غزل با آواز همایون با شور و کار عمل آن روح افزا است

تو هیچ عهد نبستی که عاقبت نشکستی ... مرا بر آتش سوزان نشاندی و نشستی

بنای مهر نمودی که پایدار نباشد ... مرا به بند ببستی خود از کمند بجستی

دلم شکستی و رفتی خلاف عهد محبت ... به احتیاط رو اکنون که آبگینه شکستی

چراغ چون تو نباشد به هیچ خانه ولیکن ... کس این سرای نبندد در اینچنین که تو بستی

اگرم عذاب نمائی بداغ و درد جدائی ... شکنج صبر ندارم بریز خونم و رستی

بیا که ما سر هستی و کبریا و رعونت ... بزیر پای نهادیم و پای بر سر هستی

گرت بگوشهٔ چشمی نظر بود باسیران ... دوای درد من اول که بیگناه بخستی

هر آن کست که ببیند روا بود که بگوید ... که من بهشت بدیدم براستی و درستی

گرت کسی بپرستد ملامتش نکنم من ... تو هم در آینه بنگر که خویشتن بپرستی

عجب مدار که سعدی بیاد دوست بنالد
که عشق موجب شوق است و خمر علت مستی

این غزل با آواز چهارگاه یا میگلی نیکوتر است از غیر آنها

تو اگر بحسن دعوی بکنی گواه داری
که کمال سرو بستان و جمال ماه داری

در کس نگشایم که بجا طمع درآید
تو درون جان آیی که جایگاه داری

ملکی نمی‌دانم بچه کنیتت بخوانم
بکدام جنس گویم که تو اشتباه داری

بر کس نمیتوانم بشکایت از تو رفتن
که قبول و قوتت هست و جلال و جاه داری

گل بوستان رویت چو شقایق است لیکن
چکنم بسرخ روئی که دل سیاه داری

چه خطا ز بنده دیدی که خلاف عهد کردی
مگر آنکه ما ضعیفیم و تو دستگاه داری

نه کمال حسن باشد ترشی روی شیرین
همه بد مکن که مردم همه نیکخواه داری

تو کنی جفا و صولت دیگران عای دولت
نه عجب بدین لطافت که تو پادشاه داری

بیکی لطیفه گفتن ببری هزار دل را
نه چنان لطیف باشد که دلی نگاه داری

بخدا که گرچه سعدی برود دولت براهی
همه شب چو او نخسبی و نظر براه داری

این غزل با آواز شور یا آذربایجانی مطلوب است

چون است حال بستان ای باد نوبهاری — کز بلبلان برآید فریاد بی قراری
ای گنج نوشدارو بر خستگان نظر کن — مرهم بدست و ما را مجروح میگذاری
یا خلوتی برآور یا برقعی فروهل — ورنه بشکل شیرین شور از جهان برآری
هر ساعت از لطیفی رویت عرق برآرد — چون بر شکوفه بارد باران نوبهاری
عود است زیر دامن یا گل در آستینت — یا مشک در گریبان بنمای تا چه داری
گل نسبتی ندارد با روی دلفریبت — تو در میان گلها چون گل میان خاری
وقتی کمند زلفت گاهی کمان ابرو — آن میکشد بزورم وین میکشد بزاری
گر قید میگشائی بندی نمیگریزد — در بند خوبرویان خوشتر که رستگاری
اول وفا نمودی چندانکه دل ربودی — چون مهر سخت کردم سست آمدی بیاری
عمری دگر بباید بعد از فراق ما را — کاین عمر صرف کردیم اندر امیدواری
ترسم نماز صوفی با صحبت خیالت — باطل شود که صورت بر قبله می نگاری

هر درد را که بینی درمان و چاره هست
درمان درد سعدی با دوست سازگاری

این غزل بآواز نشابور مستحسن است

خبر از عشق ندارد که ندارد یاری — دل نخوانند که صیدش نکند دلداری

جان بدیدار تو یکروز فدا خواهم کرد ‌‌ تا دگر بر نکنم دیده بهر دیداری
یعلم الله که من از دست غمت جان ببرم ‌‌ توبه از من بتر از من بکشی بیزاری
غم عشق آمد و غمهای دگر پاک ببرد ‌‌ سوزنی باید کز پای برآرد خاری
می حرام است ولیکن تو بدین نرگس مست ‌‌ نگذاری که ز پیشت برود هشیاری
میروی خرم و خندان و نگه می نکنی ‌‌ که نگه میکند از هر طرفت غمخواری
خبرت نیست که قومی ز غمت بیخبرند ‌‌ حال افتاده نداند که نیفتد باری
سرو آزاد ببالای تو میماند راست ‌‌ لیکنش با تو میسر نبود رفتاری
می نماید که سر عربده دارد چشمت ‌‌ مست خوابش نبرد تا نکند آزاری
سعدیا دوست نبینی و بوصلش نرسی ‌‌ مگر آنوقت که خود را ننهی مقداری

این غزل با آواز چهارگاه یار است و پنجگاه بسیار مؤثر است

خرم صباح آنکه تو بروی نظر کنی ‌‌ پیروز روز آنکه تو بروی گذر کنی
آزاد بنده‌ئه که بود در رکاب تو ‌‌ خرم ولایتی که تو آنجا سفر کنی
دیگر نبات را نخرد مشتری بهیچ ‌‌ یکبار اگر تبسم همچون شکر کنی
ای آفتاب روشن و ای سایهٔ همای ‌‌ ما را نگاهی از تو تمناست گر کنی

من با تو دوستی و وفا کم نمیکنم / چندانکه دشمنی و جفا بیشتر کنی

مقدور من سریست که در پایت افکنم / گر زانکه التفات بدین مختصر کنی

دانی که رویم از همه عالم بروی تست / زنهار اگر تو روی بروی دگر کنی

عمریست تا بیاد تو شب روز میکنم / تو خفته کی بگوش آه سحر کنی

گفتی که دیر و زود بحالت نظر کنم / آری کنی چو بر سر خاکم گذر کنی

شرطست سعدیا که بمیدان عشق دوست / خود را به پیش تیر ملامت سپر کنی

این غزل با آواز راست و پنجگاه نیک است

شب است و شاهد و شمع و شراب و شیرینی / غنیمت است دمی روی دوستان بینی

بشرط آنکه منت بنده وار در خدمت / کمر ببندم و تو شاهوار بنشینی

چو صبرم از تو میسر نمیشود چکنم / بخشم رفتم و باز آمدم بمسکینی

بحکم آنکه مرا هیچ دوست چون تو بدست / نیاید و تو به از من هزار بگزینی

برنگ و بوی بهار ای فقیر قانع شو / چه باغبان نگذارد که سیب و گل چینی

تفاوتی نکند گر ترش کنی ابرو / هزار تلخ بگوئی هنوز شیرینی

میان ما و شما عشق از ازل بوده است / هزار سال برآید همان نخستینی

لگام بر سر شیران کند صلابت عشق | چنان کشد که شتر را مهار در بینی
زنیکبختی سعدیست پای بند غمت | زهی کبوتر مقبل که صید شاهینی

مرا شکیب نمی‌باشد ای مسلمانان
ز روی خوب لکم دینکم ولی دینی

این غزل بنغمهٔ چهارگاه یا نوا و مسیحی خوب است

من ندانستم از اول که تو بی مهر و وفائی | عهد نابستن از آن به که ببندی و نپائی
دوستان عیب کنندم که چرا دل بتو دادم | باید اول بتو گفتن که چنین خوب چرائی
ای که گفتی مرو اندر پی خوبان زمانه | ما کجائیم در این بحر تفکر تو کجائی
آن نه خالست و زنخدان و سر زلف پریشان | که دل اهل نظر برده که سریست خدائی
پرده بردار که بیگانه خود آن روی نبیند | تو بزرگی و در آئینه کوچک ننمائی
حلقه بر در نتوانم زدن از بیم رقیبان | این توانم که بیایم بمحلت بگدائی
عشق و درویشی و انگشت نمائی و ملامت | همه سهلست تحمل نکنم بار جدائی
روز صحرا و سماعست و لب جوی و تماشا | در همه شهر دلی نیست که دیگر بربائی
گفته بودم چو بیائی غم دل با تو بگویم | چه بگویم که غم از دل برود چون تو بیائی
شمع را باید از این خانه برون بردن و کشتن | تا که همسایه نداند که تو در خانه مائی

سعدی آن نیست که هرگز ز کمندت بگریزد | که بدانست که در بند تو خوشتر ز رهائی

خلق گویند برو دل بهوای دگری نه
نکنم خاصه در ایام اتابک دو هوائی

این غزل باواز راست و پنجگاه یاسپات مطلوب است

مرا تو جان عزیزی و یار محترمی | بهر چه حکم کنی بر وجود من حکمی
غمت مباد و گزندت مباد و درد مباد | که راحت دل و آرام جان و دفع غمی
هزار تندی و سختی مکن که سهل بود | جفای مثل تو بردن که صاحب کرمی
ندانم از سر و پایت کدام خوبتر است | چه جای فرق که زیبا ز فرق تا قدمی
هر انگهت که زمین بوسم آسمان گوید | که پای قدر تو دارد که خاک این قدمی
اگر هزار الم دارم از تو بر دل ریش | هنوز مرهم ریشی و داروی المی
چنین که میگذری کافر و مسلمان را | نگه بتست که هم قبلهٔ و هم صنمی
چنین جمال نشاید که هر نظر بیند | مگر که نام خدا گرد خویشتن بدمی
نگویمت که گلی بر فراز سرو روان | که آفتاب جهانتاب بر سر علمی
تو مشکبوی سیه چشم را که دریابد | که همچو آهوی مشکین ز آدمی برمی
کمند سعدی اگر شیر بیشه صید کند | تو در کمند نیائی که آهوی حرمی

این غزل با آواز نوا و نشابور یا همایون بسیار ممدوح است

نه تو گفتی که بجای آرم و گفتم که نیاری — عهد و پیمان و وفاداری و دلبندی و یاری

زخم شمشیر اجل به که سر نیش فراقت — کشتن اولیتر از آن کم بجراحت بگذاری

تن آسوده نداند که دل خسته چه باشد — من گرفتار کمندم تو چه دانی که سواری

کس چنین روی ندارد تو مگر حور بهشتی — وز کس این بوی نیاید مگر آهوی تتاری

عرق بر ورق روی نگارین بچه ماند — همچو بر صفحهٔ گل قطرهٔ باران بهاری

طوطیان دیدم و خوشتر ز حدیثت نشنیدم — شکر است آن نه دهان و لب و دندان که تو داری

ای خردمند که گفتی نکنم چشم بخوبان — بچه کار آیدت آن دل که بجانان نسپاری

آرزو میکندم با تو شبی بودن و روزی — یا شبی روز کنی چون من و روزی بشب آری

هم اگر عمر بود دامن کامی بکف آید — که گل از خار همی زاید و صبح از شب تاری

سعدی آن طبع ندارد که ز خوی تو برنجد

خوش بود هر چه تو گوئی و شکر هر چه تو باری

این غزل با آهنگ نوا و نشابور یا همایون بسیار ممدوح است

همه کس را تن و اندام و جمال است و جوانی — این همه لطف ندارد تو مگر سرو روانی

نظر آوردم و بردم که وجودی بتو ماند — همه اسمند و تو جسمی همه جسمند و تو جانی

تو گر پرده بپوشی وگست روی ببینند
ور همی پرده زنی پردهٔ خلقی بدرانی

تو ندانی که چرا در تو کسی خیره بماند
تا کسی همچو تو باشد که در او خیره بمانی

نوک تیر مژه از جوشن جان میگذرانی
من تنک پوست نگفتم تو چنین سخت کمانی

هر چه در حسن تو گویند چنانی بتحقیق
عیبت اینست که با ما بارادت نه چنانی

رمقی بیش نمانده است گرفتار غمت را
چند مجروح توان داشت بکش تا برهانی

بیش از این صبر ندارم که تو هر دم بروی می
بنشینی و مرا بر سر آتش بنشانی

گر بمیرد ز غمت زار شود زنده دگر بار
هر که رانی ز در خویش و دگر بار بخوانی

سعدیا گر قدمت راه بپایان نرساند
باری اندر طلبش عمر بپایان برسانی

این غزل نغمهٔ چهارگاه یا همایون نیکو و پسندیده است

سرو قدی میان انجمنی
به که هفتاد سرو در چمنی

جهل باشد ترک صحبت دوست
بتماشای لاله و سمنی

آنکه هرگز ندیده بجمال
جز در آئینه مثل خویشتنی

تو که همتای خویشتن بینی
لاجرم ننگری بمثل منی

بدنت در میان پیراهن است
یا که روحی است رفته در بدنی

در دهانت سخن نمیگویم　　که نگنجد در آن دهان سخنی

وانکه بیند برهنه اندامت　　گوید این برگل است پیرهنی

با وجودت خطا بود که نظر　　بختائی کنند یا ختنی

باد اگر بر من اوفتد ببرد　　که نمانده است زیر جامه تنی

چاره بیچارگی بود سعدی　　چون نداند چاره و فنی

این غزل را با آواز میکلی یا بختیاری یا بیات شیراز بخوانند

سر آن ندارد امشب که برآید آفتابی　　چه خیالها گذر کرد و گذر نکرد خوابی

بچه دیر ماندی ای صبح که جان من برآمد　　بزه کردی و نکردند مؤذنان ثوابی

نفس خروس بگرفت که نوبتی بخواند　　همه بلبلان بمردند و نماند جز غرابی

نفحات صبح دانی زچه روی دوست دارم　　که بروی دوست ماند که برافکند نقابی

سرم از خدای خواهم که بپایش اندر افتد　　که در آب مرده بهتر که در آرزوی آبی

دل من نه مرد آنست که با غمش برآید　　مگسی کجا تواند که بیفکند عقابی

نه چنان گناهکارم که بدشمنم سپاری　　تو بدست خویش فرمای اگرم کنی عذابی

دل همچو سنگت ای دوست بآب چشم سعدی　　عجب است اگر نگردد که بگردد آسیابی

بروای گدای مسکین و دری دگر طلب کن
که هزار بار گفتی و نیامدت جوابی

این غزل باهنگ شور و شهناز نکوست

هرگز حسد نبردم بر منصبی و مالی
الا بر آنکه دارد با دلبری وصالی

دانی کدام دولت در وصف می‌نیاید
چشمی که باز باشد هر لحظه بر جمالی

خرم تنی که محبوب از در فرازش آید
چون رزق نیکبختان بی منت سؤالی

همچون دو مغز بادام اندر یکی خزینه
با هم گرفته انسی وز دیگران ملالی

دانی کدام جاهل بر حال ما بخندد
کو را نبوده باشد در عمر خویش حالی

بعد از حبیب بر من نگذشت جز خیالش
وز پیکر ضعیفم نگذاشت جز خیالی

اول که گوی بردی من بردمی بدانش
گر سودمند بودی بی دولت احتمالی

سالی وصال با او یکروز بود گوئی
روزی کرش نبینم باشد بقدر سالی

ایام را بماهی یکشب هلال باشد
وان ماه دلستان را هر شب بود هلالی

صوفی نظر نبازد جز با چنین حریفی
سعدی غزل نگوید جز بر چنین غزالی

این غزل باهنگ نوا یا راست و کار عمل آن مطلوبست

و این شعر بطور بیت است

خوش بود یاری و یاری در کنار مرغزاری
مهربانان روی در هم وز حسودان برکناری

راحت جان است رفتن با دلارامی بصحرا
عین درمانست گفتن درد دل با غمگساری

هر که را با دوستانی عیش می افتد زمانی
گو غنیمت دان که نادر در کمند افتد شکاری

هر که منظوری ندارد عمر ضایع میگذارد
اختیار اینست دریاب ای که داری اختیاری

عشق در عالم نبودی گر نبودی روی زیبا
ور نه گل بودی نخواندی بلبلی بر شاخساری

باری بی اندازه دارم بر دل از سودای عشقت
آخر ای بی رحم باری از دلم برگیر باری

ور تو را با خاکساری سر صحبت در نیاید
بر سر راهت بنشینم تا کنی بر من گذاری

زندگانی صرف کردن در طلب حیفی نباشد
گر دری خواهی گشودن سهل باشد انتظاری

دوستان معذور دارید از جوانمردی و حمیت
گر بنالد دردمندی ور بگرید بیقراری

ز قفش دل میبراید گفتنش جان می فزاید
با چنین حسن و لطافت چون کند پرهیزگاری

عمر سعدی گر سر آید در حدیث عشق شاید
کو نخواهد ماند مشکی وین بماند یادگاری

این غزل با آواز چهارگاه یا راست یا شور مناسب است

دیدار مینمائی و پرهیز میکنی
بازار خویش و آتش ما تیز میکنی

گر خون دل خوری فرح افزای مجمری
ور قصد جان کنی طرب انگیز میکنی

بر تلخ عیشی من اگر خنده آیدت | شاید که خنده ٔ شکر آمیز میکنی
حیران دست و خنجر زیبات مانده‌ام | کاهنگ خون من چه دلاویز میکنی

سعدی گلت شکفته همانا که صبحدم
فریاد بلبلان سحر خیز میکنی

این غزل را با چهارگاه یا بیات یا همایون بخوانند

گفتم آهن دلی کنم چندی | ندهم دل بهیچ دلبندی
وانکه را دیده بر دهان تو رفت | هرگزش گوش نشنود پندی
خاصه ما را که در ازل بوده است | با تو آمیزشی و پیوندی
بدلت کز دلت بدر نکنم | سخت‌تر زین مخواه سوگندی
یکدم آخر حجاب یکسو نه | تا برآساید آرزومندی
همچنان پیر نیست مادر دهر | که بیاورد چون تو فرزندی
ریش فرهاد بهتر که بودی | گر نه شیرین نمک پراکندی
کاشکی خاک بودمی در راه | تا مگر سایه بر من افکندی
چکند بنده ٔ که از دل وجان | نکند خدمت خداوندی
سعدیا دور نیکنامی رفت | نوبت عاشقی است یکچندی

این غزل بآواز راست و پنجگاه دلپذیر است

بیا که قصر امل سخت سست بنیاد است — بیار باده که بنیاد عمر بر باد است

غلام همت آنم که زیر چرخ کبود — ز هر چه رنگ تعلق پذیرد آزاد است

نصیحتی کنمت یاد گیر و در عمل آر — که این حدیث ز پیر طریقتم یاد است

مجو درستی عهد از جهان سست نهاد — که این عجوز عروس هزار داماد است

چه گویمت که بمیخانه دوش مست و خراب — سروش عالم غیبم چه مژدها داد است

که ای بلند نظر شاهباز سدره نشین — نشیمن تو نه این کنج محنت آباد است

ترا ز کنگره عرش میزنند صفیر — ندانمت که در این دامگه چه افتاده است

غم جهان مخور و پند من مبر از یاد — که این لطیفه نغزم ز رهروی یاد است

رضا بداده بده وز جبین گره بگشای — که بر من و تو در اختیار نگشاد است

نشان مهر و وفا نیست در تبسم گل — بنال بلبل بیدل که جای فریاد است

حسد چه میبری ای سست نظم بر حافظ — قبول خاطر و لطف سخن خداداد است

این غزل را بآواز چارگاه یا راست و پنجگاه بخوانند

منم که گوشهٔ میخانه خانقاه من است — دعای پیر مغان ورد صبحگاه من است

گرم ترانه چنگ صبوح نیست چه باک
نوای من بسحر آه عذرخواه من است

ز پادشاه و گدا فارغم بحمد الله
گدای خاک در دوست پادشاه من است

غرض ز مسجد و میخانه ام وصال شماست
جز این خیال ندارم خدا گواه من است

مرا گدای تو بودن ز سلطنت خوشتر
که ذل جور و جفای تو عز و جاه من است

مگر بتیغ اجل خیمه برکنم ورنه
رمیدن از در دولت نه رسم و راه من است

از آن زمان که بر این آستان نهادم روی
فراز مسند خورشید تکیه گاه من است

گناه اگرچه نبود اختیار ما حافظ
تو در طریق ادب کوش و گو گناه من است

این غزل بآواز چهارگاه یا پات خوانده شود

شکفته شد گل حمرا و گشت بلبل مست
صلای سرخوشی ای صوفیان باده پرست

اساس توبه که در محکمی چو سنگ نمود
ببین که جام زجاجی چگونه اش بشکست

بیار باده که در بارگاه استغنا
چه پاسبان و چه سلطان چه هوشیار و چه مست

از این رباط دو در چون ضرورتست رحیل
رواق و طاق معیشت چه سربلند و چه پست

مقام عیش میسر نمیشود بی رنج
بلی بحکم بلا بسته اند عهد الست

بهست و نیست مرنجان ضمیر و خوش میباش
که نیستی است سرانجام هر کمال که هست

شکوه آصفی و اسب باد و منطق طیر   بباد رفت و از آن خواجه هیچ طرف نبست
ببال و پر مرو از ره که تیر پرتابی   هوا گرفت زمانی ولی بخاک نشست

زبان کلک تو حافظ چه شکر آن گوید
که تحفه سخنش میبرند دست بدست

این غزل را با چهارگاه یا بیات یا همایون بخوانند نیکوست

خوشتر ز عیش صحبت باغ و بهار چیست   ساقی کجاست گو سبب انتظار چیست
معنی آب زندگی و روضهٔ ارم   جز طرف جویبار و می خوشگوار چیست
هر وقت خوش که دست دهد مغتنم شمار   کس را وقوف نیست که انجام کار چیست
پیوند عمر بسته بموییست هوش دار   غمخوار خویش باش غم روزگار چیست
راز درون پرده چه داند فلک خموش   ای مدعی نزاع تو با پرده دار چیست
مستور و مست هر دو چو از یک قبیله اند   ما دل بعشوهٔ که دهیم اختیار چیست
سهو و خطای بنده چو گیرند اعتبار   معنی عفو و رحمت پروردگار چیست

زاهد شراب کوثر و حافظ پیاله خواست
تا در میانه خواستهٔ کردگار چیست

این غزل را با آهنگ راست و پنجگاه یا چهارگاه بخوانند

ما هم این هفته شد از شهر و بچشمم سالی است — حال هجران تو چه دانی که چه مشکل حالی است
مردم دیده ز لطف رخ او در رخ او — عکس خود دید و گمان کرد که مشکین خالی است
ایکه انگشت نمائی بکرم در همه شهر — وه که در کار غریبان عجبت اهمالی است
میچکد شیر هنوز از لب همچون شکرش — گرچه در عشوه گری هر مژه اش قتالی است
بعد از اینم نبود شائبه در جوهر فرد — که دهان تو بر این نکته خوش استدلالی است
مژده دادند که بر ما گذری خواهی کرد — نیت خیر مگردان که مبارک فالی است
کوه اندوه فراقت بچه طاقت بکشد — حافظ خسته که از ناله تنش چون نالی است

این غزل را بآواز همایون یا ترک بخوانند

گل در بر و می در کف و معشوقه بکام است — سلطان جهانم بچنین روز غلام است
گو شمع میارید در این جمع که امشب — در مجلس ما ماه رخ دوست تمام است
در مذهب ما باده حلال است ولیکن — بی روی تو ای سرو گل اندام حرام است
گوشم همه بر قول نی و نغمه چنگ است — چشمم همه بر لعل لب و گردش جام است
در مجلس ما عطر میامیز که جان را — هر لحظه ز گیسوی تو خوشبوی مشام است
از چاشنی قند مگو هیچ و ز شکر — زانرو که مرا با لب شیرین تو کام است

تا گنج غمت در دل ویرانه مقیم است / پیوسته مرا کنج خرابات مقام است
از ننگ چه گوئی که مرا نام ز ننگ است / وز نام چه پرسی که مرا ننگ ز نام است
میخواره و سرگشته و رندیم و نظرباز / وانکس که چو ما نیست درین شهر کدام است
با محتسبم عیب مگوئید که او نیز / پیوسته چو ما در طلب شرب مدام است
حافظ منشین بی می و معشوقه زمانی / کایام گل و یاسمن و عید صیام است

این غزل را آواز چهارگاه با بیات بخوانند نکوست

در این زمانه رفیقی که خالی از خلل است / صراحی می ناب و سفینهٔ غزل است
جریده رو که گذرگاه عافیت تنگ است / پیاله گیر که عمر عزیز بی‌بدل است
نه من ز بی‌عملی در جهان ملولم و بس / ملالت علما هم ز علم بی‌عمل است
بچشم عقل درین رهگذار پرآشوب / جهان و کار جهان بی‌ثبات و بی‌محل است
دلم امید فراوان بوصل روی تو داشت / ولی اجل بره عمر رهزن امل است
ز قسمت ازلی چهره سیه‌بختان / بشست و شوی نگردد سفید و این مثل است
بگیر طرهٔ مه‌طلعتی و قصه مخوان / که سعد و نحس ز تاثیر زهره و زحل است
خلل پذیر بود هر بنا که می‌بینی / مگر بنای محبت که خالی از خلل است

بهیچ دور نخواهند یافت هشیارش
چنین که حافظ ما مست بادهٔ ازل است

این غزل را بآواز همایون یا چهارگاه بخوانند

ساقی بیار باده که ماه صیام رفت
درده قدح که موسم ناموس و نام رفت

وقت عزیز رفت بیا تا قضا کنیم
عمری که بی حضور صراحی و جام رفت

در تاب توبه چند توان سوخت همچو عود
می ده که عمر در سر سودای خام رفت

مستم کن آنچنان که ندانم ز بیخودی
در عرصهٔ خیال که آمد کدام رفت

بر بوی آنکه جرعهٔ جامی بما رسد
در مصطبه دعای تو هر صبح و شام رفت

دل را که مرده بود حیاتی ز نو رسید
تا بوئی از نسیم میش در مشام رفت

زاهد غرور داشت سلامت نبرد راه
رند از ره نیاز بدار السلام رفت

زاهد تو دان و خلوت تنهائی و نیاز
عشاق را حواله بعیش مدام رفت

نقد دلی که بود مرا صرف باده شد
قلب سیاه بود از آن در حرام رفت

دیگر مکن نصیحت حافظ که ره نیافت
گمگشته که بادهٔ عشقش بجام رفت

این غزل بآواز راست و پنجگاه یا کرد و بیات نیکوست

ز گریه مردم چشمم نشسته در خون است ... ببین که در طلبت حال مردمان چون است
بیاد لعل لب و چشم مست میگونت ... ز جام غم می لعلی که میخورم خون است
ز مشرق سر کوی آفتاب طلعت تو ... اگر طلوع کند طالعم همایون است
حکایت لب شیرین کلام فرهاد است ... شکنج طرّه لیلی مقام مجنون است
دلم بجو که قدت همچو سرو دلجوی است ... سخن بگو که کلامت لطیف و موزون است
ز دور باده بجان راحتی رسان ساقی ... که رنج خاطرم از جور دور گردون است
از آن زمان که ز دستم برفت یار عزیز ... کنار دیده من همچو رود جیحون است
چگونه شاد شود اندرون غمگینم ... باختیار که از اختیار بیرون است
ز بیخودی طلب یار میکند حافظ ... چو مفلسی که طلبکار گنج قارون است

این غزل با آواز راست و پنجگاه یا چهارگاه ممتاز است

رواق منظر چشم من آشیانه تست ... کرم نما و فرود آ که خانه خانه تست
بلطف خال و خط از عارفان ربودی دل ... لطیفه های عجب زیر دام و دانه تست
دلت بوصل گل ای بلبل چمن خوش باد ... که در چمن همه گلبانگ عاشقانه تست
علاج ضعف دل ما بلب حوالت کن ... که آن مفرح یاقوت در خزانه تست

بتن مقصرم از دولت ملازمتت
ولی خلاصه جان خاک آستانه تست

چه جای من که بلغزد سپهر شعبده باز
از این حیل که در انبانه بهانه تست

من آن نیم که دهم نقد دل بهر شوخی
در خزانه بمهر تو و نشانه تست

تو خود چه لعبتی ای شهسوار شیرین کار
که توسنی چو فلک رام تازیانه تست

سرود مجلست اکنون فلک برقص آورد
که شعر حافظ شیرین سخن ترانه تست

این غزل را با آواز ترک بخوانند اثرش بیشتر است

کس نیست که افتاده آن زلف دوتا نیست
در رهگذری نیست که دامی ز بلا نیست

روی تو مگر آینه لطف الهی است
حقا که چنین است و در آن روی و ریا نیست

زاهد دهم توبه ز روی تو زهی روی
هیچش ز خدا شرم و ز روی تو حیا نیست

نرگس طلبد شیوه چشم تو زهی چشم
مسکین خبرش از سر و در دیده حیا نیست

از بهر خدا زلف میارای که ما را
شب نیست که صد عربده با باد صبا نیست

باز آی که بی روی تو ای شمع دل افروز
در بزم حریفان اثر نور و ضیا نیست

دی میشد و گفتم صنما عهد بجا آر
گفتا غلط ای خواجه در این عهد وفا نیست

تیمار غریبان سبب ذکر جمیل است
جانا مگر این قاعده در شهر شما نیست

چون چشم تو دل میبرد از گوشه نشینان
دنبال تو بودن گنه از جانب ما نیست

گر پیر مغان مرشد ما شد چه تفاوت
در هیچ سری نیست که سری ز خدا نیست

گفتن بر خورشید که من چشمه نورم
دانند بزرگان که سزاوار سها نیست

عاشق چه کند گر نخورد تیر ملامت
با هیچ دلاور سپر تیر قضا نیست

در صومعه زاهد و در خلوت صوفی
جز گوشه ابروی تو محراب دعا نیست

ای چنگ فرو برده بخون دل حافظ
فکرت مگر از غیرت قرآن خدا نیست

این غزل باواز بیات یا شور خوانده شود نیکوست

کنون که میدمد از بوستان نسیم بهشت
من و شراب فرح بخش و یار حور سرشت

گدا چرا نزند لاف سلطنت امروز
که خیمه سایه ابر است و بزمگه لب کشت

چمن حکایت اردی بهشت میگوید
نه عاقل است که نسیه خرید و نقد بهشت

بی عمارت دل کن که این جهان خراب
بر آنسر است که از خاک ما بسازد خشت

وفا مجوی ز دشمن که پرتوی ندهد
چو شمع صومعه افروزی از چراغ کنشت

مکن بنامه سیاهی ملامت من مست
که آگه است که تقدیر بر سرش چه نوشت

قدم دریغ مدار از جنازه حافظ
که گرچه غرق گناه است میرود ب بهشت

این غزل را باآواز راست و پنجگاه یا نغمه چهارگاه بخوانند

دانی که چنگ و عود چه تقریر میکنند / پنهان خورید باده که تکفیر میکنند
ناموس عشق و رونق عشاق میبرند / عیب جوان و سرزنش پیر میکنند
جز قلب تیره هیچ نشد حاصل و هنوز / غافل در این خیال که اکسیر میکنند
گویند رمز عشق مگویید و مشنوید / مشکل حکایتی است که تقریر میکنند
تشویش وقت پیر مغان میدهند باز / این سالکان نگر که چه با پیر میکنند
صد ملک دل بنیم نظر میتوان خرید / خوبان در این معامله تقصیر میکنند
ما از برون در شده مغرور صد فریب / تا خود درون پرده چه تدبیر میکنند
قومی بجد و جهد نهادند وصل دوست / قومی دگر حواله بتقدیر میکنند
بالجمله اعتماد مکن بر ثبات دهر / کاین کارخانه ایست که تغییر میکنند

می خور که شیخ و حافظ و مفتی و محتسب
چون نیک بنگری همه تزویر میکنند

این غزل باآواز ترک یا نغمه کُرد و بیات مناسب است

دوش در حلقه ما قصه گیسوی تو بود / تا دل شب سخن از سلسله موی تو بود
دل که از ناوک مژگان تو در خون میگشت / باز مشتاق کمانخانه ابروی تو بود

هم عفی الله ز صبا کز تو پیامی آورد — ورنه در کس نرسیدیم که در کوی تو بود

عالم از شور و شر عشق خبر هیچ نداشت — فتنه انگیز جهان غمزه جادوی تو بود

من سرگشته هم از اهل سلامت بودم — دام راهم شکن طره هندوی تو بود

بگشا بند قبا تا بگشاید دل من — که گشادی که مرا بود ز پهلوی تو بود

بوفای تو که بر تربت حافظ بگذر — کز جهان میشد و در آرزوی روی تو بود

این غزل را با آواز همایون و متعلقات آن تغنی کنند

رسید مژده که ایام غم نخواهد ماند — چنان نماند و چنین نیز هم نخواهد ماند

من ارچه در نظر یار خاکسار شدم — رقیب نیز چنین محترم نخواهد ماند

چو پرده دار بشمشیر میزند همه را — کسی مقیم حریم حرم نخواهد ماند

توانگرا دل درویش خود بدست آور — که مخزن زر و گنج و درم نخواهد ماند

غنیمتی شمر ای شمع وصل پروانه — که این معامله تا صبحدم نخواهد ماند

سروش عالم غیبم بشارتی خوش داد — که بر در کرمش کس دژم نخواهد ماند

بر این رواق زبرجد نوشته اند بزر — که جز نکوئی اهل کرم نخواهد ماند

سرود مجلس جمشید گفته اند این بود — که جام باده بیاور که جم نخواهد ماند

چه جای شکر و شکایت ز نقش نیک و بدست | که کس همیشه گرفتار غم نخواهد ماند

زمهربانی جانان طمع مبر حافظ
که نقش مهر و نشان ستم نخواهد ماند

این غزل بآواز چهارگاه یا دوگاه مناسب است

روشنی طلعت تو ماه ندارد | پیش تو گل رونق گیاه ندارد
جانب دلها نگاهدار که سلطان | ملک نگیرد اگر سپاه ندارد
دیده ام آن چشم دل سیه که تو داری | جانب هیچ آشنا نگاه ندارد
ای شه خوبان بعاشقان نظری کن | هیچ شهی چون تو این سپاه ندارد
نی من تنها کشم تطاول زلفت | کیست بدل داغ این سیاه ندارد
شوخی نرگس نگر که پیش تو بشکفت | چشم دریده ادب نگاه ندارد
رطل گرانم ده ای مرید خرابات | شادی شیخی که خانقاه ندارد
گو برو و آستین بخون جگر شوی | هر که در این آستانه راه ندارد
تا چکند با رخ تو دود دل من | آینه دانی که تاب آه ندارد
خون خور و خامش نشین که آن دل نازک | طاقت فریاد دادخواه ندارد
گوشه ابروی تست منظر چشم | خوشتر ازاین گوشه پادشاه ندارد

حافظ اگر سجده تو کرد مکن عیب
کافر عشق ای صنم گناه ندارد

این غزل بآواز چهارگاه یار است و پنجگاه خوش است

در ازل پرتو حسنت ز تجلی دم زد
عشق پیدا شد و آتش بهمه عالم زد

جلوهٔ کرد رخش دید ملک عشق نداشت
عین آتش شد ازین غیرت و بر آدم زد

عقل میخواست کزین شعله چراغ افروزد
برق غیرت بدرخشید و جهان برهم زد

مدعی خواست که آید بتماشاگه راز
دست غیب آمد و بر سینهٔ نامحرم زد

جان علوی هوس چاه زنخدان تو داشت
دست در حلقهٔ آن زلف خم اندر خم زد

دیگران قرعهٔ قسمت همه بر عیش زدند
دل غمدیدهٔ ما بود که هم بر غم زد

حافظ آنروز طربنامهٔ عشق تو نوشت
که قلم بر سر اسباب دل خرم زد

این غزل را بآواز ترک یا کرد و بیات بخوانند

تا ز میخانه و می نام و نشان خواهد بود
سر ما در قدم پیر مغان خواهد بود

حلقهٔ پیر مغانم ز ازل در گوش است
ما همانیم که بودیم و همان خواهد بود

بر سر تربت ما چون گذری همت خواه
که زیارتگه رندان جهان خواهد بود

بر زمینی که نشان کف پای تو بود — سالها سجده صاحب‌نظران خواهد بود

برو ای زاهد خودبین که ز چشم من و تو — راز این پرده نهان است و نهان خواهد بود

ترک عاشق‌کش من مست برون رفت امروز — تا که را خون دل از دیده روان خواهد بود

عیب مستان مکن ای خواجه کزین کهنه رباط — کس ندانست که رحلت بچه سان خواهد بود

چشمم آن دم که ز شوق تو نهد سر بلحد — تا دم صبح قیامت نگران خواهد بود

بخت حافظ گر از این گونه مدد خواهد کرد — زلف معشوقه بدست دگران خواهد بود

این غزل با آواز چهارگاه یا نغمه بیات بسیار مستحسن است

بر سر آنم که گر ز دست برآید — دست بکاری زنم که غصه سر آید

خلوت دل نیست جای صحبت اغیار — دیو چو بیرون رود فرشته درآید

صحبت حکام ظلمت شب یلداست — نور ز خورشید خواه بو که برآید

بر در ارباب بیمروت دنیا — چند نشینی که خواجه کی بدرآید

بگذرد این روزگار تلخ‌تر از زهر — بار دگر روزگار چون شکر آید

بازکی ۲

صالح و طالح متاع خویش نمودند — تا که قبول افتد و چه در نظر آید

بلبل عاشق تو عمر خواه که آخر — باغ شود سبز و سرخ گل بدر آید

صبر و ظفر هر دو دوستان قدیم اند		بر اثر صبر نوبت ظفر آید

غفلت حافظ در این سراچه عجب نیست
هر که بمیخانه رفت بی خبر آید

این غزل باهنگ چهارگاه پسندیده است

دیدم بخواب خوش که بدستم پیاله بود		تعبیر رفت و کار بدولت حواله بود
چل سال رنج و غصه کشیدیم و عاقبت		تدبیر ما بدست شراب دوساله بود
آن نافه مراد که میخواستم ز غیب		در چین زلف آن بت مشکین کلاله بود
از دست برده بود وجودم خمار عشق		دولت مساعد آمد و می در پیاله بود
نالان و داد خواه بمیخانه میشدم		کانجا گشاد کار من از آه و ناله بود
خون میخورم ولیک نه جای شکایت است		روزی ما ز خوان کرم این نواله بود
بر طرف گلشنم نظر افتاد وقت صبح		آندم که کار مرغ چمن آه و ناله بود
هر کو نکاشت مهر و ز خوبان گلی نچید		در رهگذار باد نگهبان لاله بود
آتش فکند در دل مرغان نسیم باغ		زان داغ سر بمهر که در جان لاله بود
دیدیم شعر دلکش حافظ بمدح شاه		هر بیت از آن سفینه به از صد رساله بود
آنشاه تند حمله که خورشید شیرگیر		پیشش بروز معرکه کمتر غزاله بود

این غزل را بآواز راست و پنجگاه بخوانند مرغوب است

دلی که غیب نمای است و جام جم دارد / ز خاتمی که از او گم شود چه غم دارد

بخط و خال گدایان مده خزینه دل / بدست شاهوشی ده که محترم دارد

نه هر درخت تحمل کند جفای خزان / غلام همت سروم که این قدم دارد

رسید موسم آن کز طرب چو نرگس مست / نهد بپای قدح هر که شش درم دارد

زر از بهای می اکنون چو گل دریغ مدار / که عقل کل بصدت عیب متهم دارد

ز سر غیب کس آگاه نیست قصه مخوان / کدام محرم دل ره در این حرم دارد

دلم که لاف تجرد زدی کنون صد شغل / ببوی زلف تو با باد صبحدم دارد

مراد دل ز که جویم که نیست دلداری / که جلوه نظر و شیوه کرم دارد

ز جیب خرقه حافظ چه طرف بتوان بست / که ما صمد طلبیدیم او صنم دارد

این غزل را بآواز بیات بخوانند بهتر است

ساقی ار باده از این دست بجام اندازد / عارفانرا همه در شرب مدام اندازد

ور چنین زیر خم زلف نهد دانه خال / ای بسا مرغ خرد را که بدام اندازد

آن زمان وقت می صبح فروغ است که شب / گرد خرگاه افق پرده شام اندازد

روز در کسب هنر کوش که می خوردن روز
دل چون آینه در زنگ ظلام اندازد

ای خوشا حالت آن مست که در پای حریف
سر و دستار نداند که کدام اندازد

زاهدا سر بکله گوشه خورشید بر آر
بختت ار قرعه بدین ماه تمام اندازد

زاهد خام طمع بر سر انکار بماند
پخته گردد چو نظر بر می خام اندازد

باده با محتسب شهر ننوشی حافظ
که خورد باده ات و سنگ بجام اندازد

این غزل را آباد از همایون بخوانند مطلوب است

عکس روی تو چو در آینه جام افتاد
عارف از پرتو می در طمع خام افتاد

حسن روی تو بیک جلوه که در آینه کرد
اینهمه نقش در آئینهٔ اوهام افتاد

اینهمه عکس می و نقش مخالف که نمود
یکفروغ رخ ساقی است که در جام افتاد

غیرت عشق زبان همه خاصان ببرید
از کجا سر غمش در دهن عام افتاد

هر دمش با من دلسوخته لطفی دگر است
این گدا بین که چه شایستهٔ انعام افتاد

پاک بین از نظر پاک بمقصود رسید
احول از چشم دو بین در طمع خام افتاد

جلوهٔ کرد رخش روز ازل زیر نقاب
عکسی از پرتو آن بر رخ افهام افتاد

زیر شمشیر غمش رقص کنان باید رفت
کانکه شد کشتهٔ او نیک سرانجام افتاد

در خم زلف تو آویخت دل از چاه زنخ — آه کز چاه برون آمد و در دام افتاد

آن شد ای خواجه که در صومعه بازم بینی — کار ما با رخ ساقی و لب جام افتاد

من ز مسجد بخرابات نه خود افتادم — اینم از روز ازل حاصل فرجام افتاد

چکند کز پی دوران نرود چون پرگار — هر که در دایره گردش ایام افتاد

صوفیان جمله حریفند و نظرباز ولی — زین میان حافظ دلسوخته بدنام افتاد

این غزل را با آواز رهاوی یا همایون بخوانند روح افزا است

مطرب عشق عجب ساز و نوائی دارد — نقش هر پرده که زد راه بجائی دارد

عالم از پرده عشاق مبادا خالی — که خوش آهنگ و فرح بخش صدائی دارد

پیر دردی کش ما گرچه ندارد زر و زور — خوش عطابخش و خطاپوش خدائی دارد

از عدالت نبود دور گرش پرسد حال — پادشاهی که بهمسایه گدائی دارد

محترم دار دلم کاین مگس قندپرست — تا هواخواه تو شد فر همائی دارد

اشک خونین بطبیبان بنمودم گفتند — درد عشق است و جگرسوز دوائی دارد

ستم از غمزه میاموز که در مذهب عشق — هر عمل اجری و هر کرده جزائی دارد

نغز گفت آن بت ترسابچه باده فروش — شادی روی کسی خو که صفائی دارد

خسروا حافظ درگاه نشین فاتحه خواند
وز زبان تو تمنای دعائی دارد

این غزل بنغمهٔ ترک وقطار ترک یا کردوقطار کرد جان گداز است

غلام نرگس مست تو تاجدارانند
خراب بادهٔ لعل تو هوشیارانند

ترا صبا و مرا آب دیده شد غماز
وگرنه عاشق و معشوق رازدارانند

بزیر زلف دوتا چون گذر کنی بنگر
که از یمین و یسارت چه بی قرارانند

گذار کن چو صبا بر بنفشه زار و ببین
که از تطاول زلفت چه سوگوارانند

رقیب درگذر و بیش ازین مکن نخوت
که ساکنان در دوست خاکسارانند

نصیب ماست بهشت ای خداشناس برو
که مستحق کرامت گناهکارانند

نه من بر آن گل عارض غزل سرایم و بس
که عندلیب تو از هر طرف هزارانند

تو دستگیر شو ای خضر پی خجسته که من
پیاده میروم و همرهان سوارانند

بیا بمیکده و چهره ارغوانی کن
مرو بصومعه کآنجا سیاه کارانند

خلاص حافظ ازآن زلف تابدار مباد
که بستگان کمند تو رستگارانند

این غزل را با آواز چهارگاه تمام بخوانند

معاشران گره از زلف یار باز کنید / شبی خوش است بدین قصه‌اش دراز کنید

حضور مجلس انس است و دوستان جمعند / و ان یکاد بخوانید و در فراز کنید

رباب و چنگ ببانگ بلند میگویند / که گوش هوش به پیغام اهل راز کنید

هر آنکسی که در این حلقه نیست زنده بعشق / بر او چو مرده بفتوای من نماز کنید

میان عاشق و معشوق فرق بسیار است / چو یار ناز نماید شما نیاز کنید

بجان دوست که غم پردهٔ شما ندرد / گر اعتماد بر الطاف کارساز کنید

نخست موعظهٔ پیر میفروش این است / که از معاشر ناجنس احتراز کنید

وگر طلب کند انعامی از شما حافظ / حوالتش بلب یار دلنواز کنید

این غزل را بآواز آذربایجانی یار است و بیگاه بخوانند

چو بر شکست صبا زلف عنبرافشانش / بهر شکسته که پیوست تازه شد جانش

کجاست همنفسی تا که شرح غصه دهم / که دل چه میکشد از روزگار هجرانش

نسیم صبح وفا نامه که برد بدوست / ز خون دیده ما بود مهر عنوانش

زمانه از ورق گل مثال روی تو بست / ولی ز شرم تو در غنچه کرد پنهانش

بسی شدیم و نشد عشق را کرانه پدید / تبارک الله از این ره که نیست پایانش

جمال کعبه مگر عذر رهروان خواهد | که جان زنده دلان سوخت در بیابانش
دلم که مهر تو از غیر تو نهان میداشت | ببین که دیده کند فاش پیش یارانش
بدین شکسته بیت الحزن که میآرد | نشان یوسف دل از چه زنخدانش
بگیرم آن سر زلف و بدست خواجه دهم | که داد من بستاند مگر ز دستانش

سحر بطرف چمن می شنیدم از بلبل
نوای حافظ خوش لهجهٔ خوش الحانش

این غزل با آواز چهارگاه یا رهاوی و متعلقات آن ممتاز است

فکر بلبل همه آنست که گل شد یارش | گل در اندیشه که چون عشوه کند در کارش
دلربائی همه آن نیست که عاشق بکشند | خواجه آن است که باشد غم خدمتکارش
جای آن است که خون موج زند در دل لعل | زین تغابن که خزف می شکند بازارش
بلبل از فیض گل آموخت سخن ورنه نبود | اینهمه قول و غزل تعبیه در منقارش
آن سفر کرده که صد قافله دل همره اوست | هر کجا هست خدایا بسلامت دارش
اگر از وسوسهٔ نفس و هوا دور شوی | بیشکی ره ببری در حرم دیدارش
ایکه از کوچهٔ معشوقهٔ ما میگذری | با خبر باش که سر می شکند دیوارش
صحبت عافیت گرچه خوش افتاد ایدل | جانب عشق عزیز است فرو مگذارش

صوفی سرخوش از این دست که کج کرده کلاه — بدو جام دگر آشفته شود دستارش

دل حافظ که بدیدار تو خوگر شده بود
ناز پرورد وصال است مجو آزارش

این غزل نغمهٔ چهارگاه یار هاوی بسیار ممتاز و روح افزا است

مجمع خوبی و لطف است عذار چو مهش — لیکنش مهر و وفا نیست خدایا بدهش

دلبرم شاهد و طفل است و ببازی روزی — بکشد زارم و در شرع نباشد گنهش

چارده ساله بتی چابک و شیرین دارم — که بجان حلقه بگوش است مه چاردهش

من همان به که از او نیک نگهدارم دل — که بد و نیک ندیده است و ندارد نگهش

بوی شیر از لب همچون شکرش می‌آید — گرچه خون می‌چکد از شیوهٔ چشم سیهش

در پی آن گل نورسته دل ما یا رب — خود کجا شد که ندیدیم در این چند گهش

یار دلدار من ار قلب بدینسان شکند — ببرد زود بسرداری خود پادشهش

جان بشکرانه کنم صرف گر آن دانهٔ دُر
صدف دیدهٔ حافظ شود آرامگهش

این غزل را با آواز بیات یا کرد بخوانند نیکوست

مقام امن و می بی‌غش و رفیق شفیق — گرت مدام میسر شود زهی توفیق

جهان و کار جهان جمله هیچ در هیچ است — هزار بار من این نکته کرده ام تحقیق

دریغ و درد که تا این زمان ندانستم — که کیمیای سعادت رفیق بود رفیق

بمأمنی رو و فرصت شمر غنیمت وقت — که در کمینگه عمرند قاطعان طریق

کجاست اهل دلی تا کند دلالت خیر — که ما بدوست نبردیم ره بهیچ طریق

حلاوتی که ترا در چه زنخدان است — بکنه او نرسد صد هزار فکر عمیق

اگرچه موی میانت بچون منی نرسد — خوش است خاطرم از فکر این خیال دقیق

از آن برنگ عقیق است اشک من همه وقت — که مهر خاتم چشم من است همچو عقیق

بیا که توبه زلعل نگار و خندهٔ جام — تصوری است که عقلش نمیکند تصدیق

بخنده گفت که حافظ غلام طبع توام — ببین که تا بچه حدم همی کند تحمیق

این غزل را بآواز چهارگاه و متعلقات آن بخوانند نیکوست

بیا تا گل برافشانیم و می در ساغر اندازیم — فلک را سقف بشکافیم و طرح نو در اندازیم

اگر غم لشکر انگیزد که خون عاشقان ریزد — من و ساقی بهم سازیم و بنیادش براندازیم

چو در دست است رودی خوش بزن مطرب سرودی خوش — که دست افشان غزل خوانیم و پاکوبان سر اندازیم

صبا خاک وجود ما بدان عالی جناب انداز — بود کان شاه خوبان را نظر بر منظر اندازیم

یکی از عقل می لافد یکی طامات می بافد
بیا کاین داوریها را به پیش داور اندازیم

بهشت عدن اگر خواهی بیا با ما بمیخانه
که از پای خمت یکسر بحوض کوثر اندازیم

شراب ارغوانی را گلاب اندر قدح ریزیم
نسیم عطرگردان را شکر در مجمر اندازیم

سخندانی و خوشخوانی نمی ورزند در شیراز
بیا حافظ که تا خود را بملکی دیگر اندازیم

این غزل با آواز راست یا ماهور و آذربایجانی روح افزا است

حاشا که من بموسم گل ترک می کنم
من لاف عقل میزنم این کار کی کنم

مطرب کجاست تا همه محصول زهد و علم
در کار بانگ بربط و آواز نی کنم

از قال و قیل مدرسه حالی دلم گرفت
یکچند نیز خدمت معشوق و می کنم

کو پیک صبح تا گله های شب فراق
با آن خجسته طالع فرخنده پی کنم

کی بود در زمانه وفا جام می بیار
تا من حکایت جم و کاوس کی کنم

از نامهٔ سیاه نترسم که روز حشر
با فیض لطف او صد از این نامه طی کنم

خاک مرا چو در ازل از می سرشته اند
با مدعی بگو که چرا ترک وی کنم

این جان عاریت که بحافظ سپرد دوست
روزی رخش ببینم و تسلیم وی کنم

این غزل را با آواز شور بخوانند مطبوع است

تو همچو صبحی و من شمع خلوت سحرم … تبسمی کن و جان بین که چون همی سپرم

چنین که در دل من داغ زلف سرکش تست … بنفشه زار شود تربتم چو درگذرم

بر آستان امیدت گشاده‌ام در چشم … که یک نظر فکنی خود فکندی از نظرم

چه شکر گویمت ای خیل غم عفاک الله … که روز بیکسی آخر نمیروی ز برم

بهر نظر بت ما جلوه میکند لیکن … کس این کرشمه نبیند که من همی نگرم

بخاک حافظ اگر یار بگذرد چو نسیم … ز شوق در دل آن تنگنا کفن بدرم

این غزل با آواز ترک یا نغمهٔ راست و پنجگاه یا کرد ممتاز است

حجاب چهرهٔ جان میشود غبار تنم … خوشا دمی که از این چهره پرده برفکنم

چنین قفس نه سزای چو من خوش الحانی است … روم بگلشن رضوان که مرغ آن چمنم

عیان نشد که چرا آمدم کجا بودم … دریغ و درد که فارغ ز کار خویشتنم

چگونه طوف کنم در فضای عالم قدس … که در سراچهٔ ترکیب تخته بند تنم

اگر ز خون دلم بوی عشق می‌آید … عجب مدار که همدرد آهوی ختنم

مرا که منظر حور است مسکن و مأوا … چرا بکوی خراباتیان بود وطنم

طراز پیرهن زرکشم مبین چون شمع | که سوزهاست نهانی درون پیرهنم

بیا و هستی حافظ ز پیش او بردار
که با وجود تو کس نشنود ز من که منم

این غزل را آواز نوا و نشابور بخوانند نکوست

خیز تا خرقهٔ صوفی بخرابات بریم | دفتر زرق ببازار خرافات بریم
تا همه خلوتیان جام صبوحی گیرند | چنگ و سنجی بدر پیر مناجات بریم
ور نهد بر در ما خار ملامت زاهد | از گلستانش بزندان مکافات بریم
شرممان باد ز پشمینهٔ آلودهٔ خویش | گر بدین فضل و هنر نام کرامات بریم
قدر وقت ار نشناسد دل و کاری نکند | بس خجالت که از این حاصل اوقات بریم
سوی رندان قلندر بره آورد سفر | دلق شطاحی و سجاده طامات بریم
با تو آن عهد که در وادی ایمن بستیم | همچو موسی ارنی گوی بمیقات بریم
فتنه میبارد از این طاق مقرنس برخیز | که بمیخانه پناه از همه آفات بریم
در بیابان فنا گم شدن آخر تا چند | ره بپرسیم مگر پی بمهمات بریم
باده نوشیدن پنهان نشان کرم است | این میانجی بر ارباب کرامات بریم
حافظ آب رخ خود بر در هر سفله مریز | حاجت آن به که بر قاضی حاجات بریم

این غزل با آواز چهارگاه یا نوا خوب است

در نهانخانهٔ عشرت صنمی خوش دارم — کز سر زلف و رخش نعل در آتش دارم

گر نگاشانهٔ رندان قدحی خواهی زد — نقل شعر شکرین و می بیغش دارم

ور تو زین دست مرا بی سر و سامان داری — من باه سحرت زلف مشوش دارم

عاشق و رندم و میخواره باواز بلند — اینهمه منصب از آن شوخ پریوش دارم

ور چنین جلوه نماید خط زنگاری دوست — من رخ زرد بخونابه منقش دارم

ناوک غمزه بیار و زره زلف که من — جنگها با دل مجروح بلاکش دارم

یکسر موی بدست من و یکسر با دوست — سالها بر سر این رشته کشاکش دارم

حافظا چون غم و شادی جهان درگذر است — بهتر آن است که من خاطر خود خوش دارم

این غزل با آواز راست یا نوا نیکو و پسندیده است

عاشق روی جوانی خوش نوخاسته‌ام — وز خدا صحبت او را بدعا خواسته‌ام

عاشق و رند و نظربازم و میگویم فاش — تا بدانی که بچندین هنر آراسته‌ام

شرمم از خرقهٔ آلوده خود میآید — که بهر پاره دو صد شعبده پیراسته‌ام

خوش بسوز از غمش ای شمع که امشب من نیز — بهمین کار کمر بسته و برخاسته‌ام

باچنین فکرتم از دست بشد صرفه کار — بر غم افزوده ام آنچه از دل و جان کاسته ام

پاسبان حرم دل شده ام شب همه شب — بو که سیری بکند آن مه ناکاسته ام

همچو حافظ بخرابات روم جامه قبا
بو که در بر کشد آن دلبر نوخاسته ام

این غزل را باهنگ چهارگاه یا نوا بخوانند

فاش میگویم و از گفته خود دلشادم — بنده عشقم و از هر دو جهان آزادم

طایر گلشن قدسم چه دهم شرح فراق — که در این دامگه حادثه چون افتادم

من ملک بودم و فردوس برین جایم بود — آدم آورد در این دیر خراب آبادم

سایه طوبی و دلجوئی حور و لب حوض — بهوای سر کوی تو برفت از یادم

نیست بر لوح دلم جز الف قامت یار — چکنم حرف دگر یاد نداد استادم

کوکب بخت مرا هیچ منجم نشناخت — یارب از مادر گیتی بچه طالع زادم

تا شدم حلقه بگوش در میخانه عشق — هر دم آید غمی از نو بمبارکبادم

گر خورد خون دلم مردمک دیده رواست — که چرا دل بجگر گوشه مردم دادم

پاک کن چهره حافظ بسر زلف ز اشک
ورنه این سیل دمادم بکند بنیادم

این غزل بآواز نوا یا قطار کرد مطلوب است

ما بدین در نه پی حشمت و جاه آمده‌ایم	از بد حادثه اینجا به پناه آمده‌ایم
رهرو منزل عشقیم و ز سرحد عدم	تا باقلیم وجود اینهمه راه آمده‌ایم
سبزهٔ خط تو دیدیم و ز بستان بهشت	بطلبکاری این مهرگیاه آمده‌ایم
با چنین گنج که شد خازن او روح امین	بگدائی بدر خانهٔ شاه آمده‌ایم
لنگر حلم تو ای کشتی توفیق کجاست	که در این بحر کرم غرق گناه آمده‌ایم
آبرو میرود ای ابر خطاپوش ببار	که بدیوان عمل نامه سیاه آمده‌ایم

حافظ این خرقهٔ پشمینه بینداز که ما
از پی قافله با آتش و آه آمده‌ایم

این غزل آواز راست و پنجگاه یا ترک را مناسب است

سرم خوش است و ببانگ بلند میگویم	که من نسیم حیات از پیاله میجویم
عبوس زهد بوجه خمار ننشیند	مرید حلقهٔ دُردی‌کشان خوشخویم
اگرم نه پیر مغان در بروی بگشاید	کدام در بزنم چاره از کجا جویم
مکن در این چمنم سرزنش بخودروئی	چنانکه پرورشم میدهند میرویم
تو خانقاه و خرابات در میانه مبین	خدا گواست که هرجا که هست با اویم

ز شوق نرگس مست بلند بالائی
چو لاله با قدح افتاده بر لب جویم

شدم فسانه بسرگشتگی که ابروی دوست
کشیده در خم چوگان خویش چون گویم

غبار راه طلب کیمیای بهروزیست
غلام دولت آن خاک عنبرین بویم

نصیحتم چه کنی ناصحا تو میدانی
که من نه معتقد مرد عافیت جویم

بیار می که بفتوی حافظ از دل پاک
غبار زرق بفیض قدح فرو شویم

این غزل با آواز چهارگاه یا نوا و نشابور نیکوست

مزرع سبز فلک دیدم و داس مه نو
یادم از کشتهٔ خویش آمد و هنگام درو

گفتم ای بخت بخسپیدی و خورشید دمید
گفت با اینهمه از سابقه نومید مشو

تکیه بر اختر شب گرد مکن کاین عیار
تاج کاوس ربود و کمر کیخسرو

گر روی پاک و مجرد چو مسیحا بفلک
از فروغ تو بخورشید رسد صد پرتو

آسمان گو مفروش این عظمت کاندر عشق
خرمن مه بجوی خوشهٔ پروین بدو جو

گوشوار زر و لعل ارچه گران دارد گوش
دور خوبی گذرانست نصیحت بشنو

چشم بد دور ز خال تو که در عرصهٔ حسن
بیدقی راند که برد از مه و خورشید گرو

هر که در مزرع دل تخم وفا سبز نکرد
زرد روئی کشد از حاصل خود گاه درو

اندرین دایره میباش چو دف حلقه بگوش ور قفائی خوری از دایرهٔ خویش مرو

آتش زرق و ریا خرمن دین خواهد سوخت
حافظ این خرقهٔ پشمینه بینداز و برو

این غزل باواز نوا و نشابور یا باهنگ ترک و قطار ترک نیکوست

اگه با سلسلهٔ زلف دراز آمدهٔ فرصتت باد که دیوانه نواز آمدهٔ
آب و آتش بهم آمیختهٔ از لب لعل چشم بد دور که خوش شعبده باز آمدهٔ
ساعتی ناز مفرما و بگردان عادت چون بپرسیدن ارباب نیاز آمدهٔ
آفرین بر دل نرم تو که از بهر ثواب کشتهٔ غمزهٔ خود را بنماز آمدهٔ
زهد من با تو چه سنجد که بیغمای دلم مست و آشفته بخلوتگه راز آمدهٔ
پیش بالای تو میرم چه بصلح و چه بجنگ که بهر حال برازنده ناز آمدهٔ

گفت حافظ دگرت خرقه شراب آلوده است
مگر از مذهب این طایفه باز آمدهٔ

این غزل باواز قرا داسغلی یا مویه اثرها دارد

ای پادشه خوبان داد از غم تنهائی دل بی تو بجان آمد وقت است که باز آئی
ای درد توام درمان در بستر ناکامی وی یاد توام مونس در گوشهٔ تنهائی

مشتاقی و مهجوری دور از تو چنانم کرد / کز دست بخواهد شد پایان شکیبائی
دایم گل این بستان شاداب نمیماند / دریاب ضعیفان را در وقت توانائی
در دایره قسمت ما نقطهٔ پرگاریم / لطف آنچه تو اندیشی حکم آنچه تو فرمائی
فکر خود و رای خود در عالم رندی نیست / کفر است در این مذهب خودبینی و خودرائی
یارب بکه بتوان گفت این نکته که در عالم / رخساره بکس ننمود آن شاهد هرجائی
دیشب گله زلفش با باد صبا گفتم / گفتا غلطی بگذر زین فکرت سودائی
صد باد صبا آنجا با سلسله میرقصند / این است حریف ای دل تا باد نه پیمائی
ساقی چمن گل را بی روی تو رنگی نیست / شمشاد خرامان کن تا باغ بیارائی
زین دایره مینا خونین جگرم می ده / تا حل کنم این مشکل در ساغر مینائی
حافظ شب هجران شد بوی خوش صبح آمد / شادیت مبارک باد ای عاشق شیدائی

این غزل با آواز چهارگاه یا نوا و متعلقات آن اگر کرد خوبست

در همه دیر مغان نیست چو من شیدائی / خرقه جائی گرو باده و دفتر جائی
کشتی باده بیاور که مرا بی رخ دوست / گشته هر گوشه چشم از غم دل دریائی
سخن غیر مگو با من معشوقه پرست / کز وی و جام میم نیست بکس پروائی

نرگس ار لاف زد از شیوه چشم تو مرنج
نرود اهل نظر از پی نابینائی

دل که آئینه شاهی است غباری دارد
از خدا میطلبم صحبت روشن رائی

کرده ام توبه بدست صنمی باده فروش
که دگر می نخورم بی رخ بزم آرائی

جو بها بسته ام از دیده بدامان که مگر
در کنارم بنشانند سهی بالائی

سر این نکته مگر شمع برآرد بزبان
ورنه پروانه ندارد بسخن پروائی

این حدیثم چه خوش آمد که سحرگه میگفت
بر در میکده با دف و نی ترسائی

گر مسلمانی از این است که حافظ دارد
آه اگر از پی امروز بود فردائی

این غزل را باواز نوا و نشابور یا شور خوانند

ای دل آن به که خراب از می گلگون باشی
بی زر و گنج بصد حشمت قارون باشی

در مقامی که صدارت بفقیران بخشند
چشم دارم که بجاه از همه افزون باشی

تاج شاهی طلبی گوهر ذاتی بنما
ور خود از گوهر جمشید و فریدون باشی

در ره منزل لیلی که خطرهاست بجان
شرط اول قدم آن است که مجنون باشی

کاروان رفت و تو در خواب و بیابان در پیش
کی روی ره ز که پرسی چکنی چون باشی

نقطه عشق نمودم بتو هان سهو مکن
ورنه چون بنگری از دایره بیرون باشی

ساغری نوش کن و جرعه بر افلاک فشان | تا بچند از غم ایام جگرخون باشی

حافظ از فقر مکن ناله که گر شعر اینست
هیچ خوشدل نپسندد که تو محزون باشی

این غزل را با آواز چهارگاه یا نوا بخوانند مطلوب است

ایکه در کوی خرابات مقامی داری	جم وقت خودی ار دست بجامی داری
ای که با زلف و رخ یار گذاری شب و روز	فرصتت باد که خوش صبحی و شامی داری
ایصبا سوختگان بر سر ره منتظرند	اگر از یار سفر کرده پیامی داری
بوی جان از لب خندان قدح می شنوم	بشنو ای خواجه تو گر زانکه مشامی داری
کامی ار میطلبد از تو غریبی چه شود	تو ئی امروز در این شهر که نامی داری
خال سرسبز تو خوش دانه عیشی است ولی	بر کنار چمنش وه که چه دامی داری
تو بهنگام وفا گرچه ثباتیت نبود	میکنم شکر که بر جور دوامی داری
مهربان شد فلک و ترک جفاکاری کرد	تو ئی ایجان که در این شیوه خرامی داری

بس دعای سحرت حافظ جان خواهد بود
تو که چون حافظ شبخیز غلامی داری

این غزل را با آواز گیلانی یا خسرو شیرین بخوانند نیکو است

سحرگه رهروی در سرزمینی   همی گفت این معما با قرینی

که ای صوفی شراب آنگه شود صاف   که در شیشه بماند اربعینی

گر انگشت سلیمانی نباشد   چه خاصیت دهد نقش نگینی

خدا زان خرقه بیزار است صدبار   که صد بت باشدش در آستینی

درونها تیره شد باشد که از غیب   چراغی برکند خلوت نشینی

مروت گرچه نامی بی نشان است   نیازی عرضه کن بر نازنینی

ثوابت باشد ای دارای خرمن   اگر رحمی کنی بر خوشه چینی

نمی بینم نشاط عیش در کس   نه درمان دلی نه درد دینی

اگرچه رسم خوبان تندخوئی است   چه باشد گر بسازی با غمینی

در میخانه بگشا تا بپرسم   مآل حال خود از پیش بینی

نه همت را امید سربلندی است   نه دعوت را کلید آهنینی

نه حافظ را حضور درس قرآن
نه دانشمند را علم الیقینی

این غزل را با آواز راست و پنجگاه بخوانند خوب است

صبح است و ژاله میچکد از ابر بهمنی   برگ صبوح ساز و بده جام یکمنی

در بحر مائی و منی افتاده‌ام بیار / می تا خلاص بخشدم از مائی و منی

خون پیاله خور که حلال است خون او / در کار یار کوش که کاریست کردنی

گر صبحدم خمار تورا درد سر دهد / پیشانی خمار همان به که بشکنی

ساقی بهوش باش که غم در کمین ماست / مطرب نگاه دار همین ره که میزنی

می ده که سر بگوش من آورد چنگ و گفت / خوش باش و پند بشنو از این پیر منحنی

ساقی به بی نیازی یزدان که می بیار / تا بشنوی ز صوت مغنی هو الغنی

حافظ نهال قد تو در جویبار دل / خون خورد و بر نشاند تو خواهی که برکنی

این غزل را آواز دوگاه یا همایون بخوانند حسن است

عمر بگذشت به بیحاصلی و بوالهوسی / ای پسر جام میم ده که به پیری برسی

چه شکرهاست در این شهر که قانع شده‌اند / شاهبازان طریقت بمقام مگسی

کاروان رفت و تو در خواب و بیابان در پیش / وه که بس بیخبر از غلغل بانگ جرسی

دوش در خیل غلامان درش میبودم / گفت کای بیدل بیچاره تو باری چه کسی

تا چو مجمر نفسی دامن جانان گیرم / دل بر آتش بنهادم ز پی خوش نفسی

بال بگشا و صفیر از شجر طوبی زن / حیف باشد چو تو مرغی که اسیر قفسی

لمع البرق من الطور و آنست به — فلعلی لک آت بشهاب قبس
با دل خون شده چون نافه خوشش باید بود — هر که مشهور جهان گشت بمشکین نفسی

چند پوید بهوای تو ز هر سو حافظ
یسر الله طریقاً بک یا ملتمسی

این غزل با آواز راست و پنجگاه و عراق و متعلقات آن نکوست

دو یار زیرک و از باده کهن دومنی — فراغتی و کتابی و گوشه چمنی
من این مقام بدنیا و آخرت ندهم — اگرچه در پیم افتند خلق انجمنی
هر آنکه کنج قناعت بگنج دنیا داد — فروخت یوسف مصری بکمترین ثمنی
بیا که رونق این کارخانه کم نشود — ز زهد همچو توئی یا ز فسق همچو منی
ز تندباد حوادث نمیتوان دیدن — در این چمن که گلی بوده است یا سمنی
نگار خویش بدست خسان همی بینم — چنین شناخت فلک حق خدمت چو منی
بشد ز فرقت یوسف دو دیده یعقوب — بیار باد فرح بخش بوی پیرهنی
ببین در آینه جام نقشبندی غیب — که کس بیاد ندارد چنین عجب فتنی
از این سموم که بر طرف بوستان بگذشت — عجب که رنگ گلی ماند و بوی یاسمنی
بصبر کوش تو ای دل که حق رها نکند — چنین عزیز نگینی بدست اهرمنی

بگوشهٔ بنشین سرخوش و تماشا کن — زحادثات زمانی رخ شکر دهنی
بروز واقعه غم باشراب باید گفت — که اعتماد بکس نیست درچنین زمنی

مزاج دهر تبه شد دراین بلا حافظ
کجاست فکر حکیمی ورای برهمنی

این غزل را باآواز نوا و نشابور یار راست و پنجگاه بخوانند

نو بهار است درآن کوش که خوشدل باشی — که بسی گل بدمد باز و تو در گِل باشی
چنگ در پرده همی میدهد پند ولیک — وعظت آنگاه دهد سود که قابل باشی
من نگویم که کنون باکه نشین وچه بنوش — که تو خود دانی اگر زیرک و عاقل باشی
درچمن هر ورقی دفتر حالی دگراست — حیف باشد که زحال همه غافل باشی
گرچه راهی است پر از بیم زما تا بر دوست — رفتن آسان بود ار واقف منزل باشی
نقد عمرت ببرد غصهٔ دنیا بگزاف — گر شب و روز در این قصهٔ باطل باشی

حافظا گر مدد بخت ملبذت باشد
صید آنشاهد مطبوع شمایل باشی

این غزل با آواز ماهور و آذربایجانی بسیار ممتاز است

وقت را غنیمت دان انقدر که بتوانی — حاصل از حیات ای جان یکدم است تا دانی

پیش زاهد از رندی دم مزن که نتوان گفت
با طبیب نامحرم حال درد پنهانی

بادعای شبخیزان ای شکردهان مستیز
در پناه یک اسم است خاتم سلیمانی

کام بخشی دوران عمر در عوض خواهد
جهد کن که از عشرت کام خویش بستانی

یوسف عزیزم کو ای برادران رحمی
کز غمش عجب دارم حال پیر کنعانی

میروی و مژگانت خون خلق میریزد
تند میروی جانا ترسمت فرومانی

پند عاشقان بشنو از در طرب بازآ
کاینهمه نمی ارزد شغل عالم فانی

زاهد پشیمان را ذوق باده در جانست
عاقلا مکن کاری کاورد پشیمانی

خم شکن نمیداند این قدر که صوفی را
جنس خانگی باشد همچو لعل رمانی

گر تو فارغی از من ای نگار سنگین دل
حال خود بخواهم گفت پیش آصف ثانی

از درم درآ سرمست تا زنم بشادی دست
روشنی بما پیوست راستی مه مانی

باغبان چو من زانجا بگذرم حرامت باد
گر بجای من سروی غیر دوست بنشانی

دل ز ناوک چشمت گوش داشتم لیکن
ابروی کماندارت میزند به پیشانی

جمع کن باحسانی حافظ پریشان را
ای شکنج گیسویت مجمع پریشانی

این غزل را باهنگ حجاز با قسامه بخوانند جان سوز است

نفحات وصلک اوقدت جمرات شوقک فی الحشا	ز غمت بسینه کم آتشی که نزد زمانه کاتشا
تو چه مظهری که ز جلوه تو صدای صیحهٔ قدسیان ز بحر نم	گذرد ز ذروهٔ لامکان که خوشا جمال ازل خوشا
همه اهل مسجد و صومعه پی ورد صبح و دعای شب	من و ذکر طلعت و طرهٔ تو من الغداة الی العشا
بشکنج زلف تو هر شکن گرهی فتاده بکار من	بگره گشائی زلف خود که ز کار من گرهی گشا
دل من بعشق تو می نهد قدم وفا بره طلب	فلئن سعی فبه سعی و لئن مشی فبه مشی
بتو داشت خود دل گشته خون بتو بود جان مرا سکون	فهجرتنی و جعلتنی متحیرا متوحشا
چه جفا که جامی خسته دل ز جدائی تو نمیکشد	قدم از طریق وفا مکش سوی عاشقان جفاکش آ

این غزل نغمهٔ شور و شهناز مطلوب است

زبانه ۲ ح نسخه

رحمی بده خدایا آن سنگدل جوان را
یا طاقتی و صبری این پیر ناتوان را

بختم جوان و عقلم پیر است لیک عشقش
آورده زیر فرمان هم پیر و هم جوان را

گر زرد شد گیاهی در خشکسال هجران
پژمردگی مبادا آن تازه ارغوان را

خون میرود ز چشمم آن بخت کو که بینم
سروی نشسته بر لب این چشمهٔ روان را

زاهد بکنج محراب آورده روی طاعت
عاشق گرفته قبله آن طاق ابروان را

محمل مبند امروز ای ساربان جانان
گر آب چشم باشد ره بسته کاروان را

جامی ز عشق خوبان گر گفت توبه کردم
این نکته بشنو از من زنهار بشنو آن را

این غزل باواز چهارگاه و متعلقات آن خوبست

مطرب امشب ساز کن با نالهٔ من چنگ را
آتش دیگر فروز این سوزناک آهنگ را

بسکه نالیدم ز درد دوری آن سنگدل
دل بدرد آمد ز آه و نالهٔ من سنگ را

رازم آخر فاش خواهد شد چسان پوشم ز خلق
چهرهٔ زرد و سرشک ارغوانی رنگ را

هست آسیب تنت آزار جان بیدلان
اندکی آهسته تر بند آن قبای تنگ را

بهر تیرت جنگ دارد دل بجان لطفی نمای
تیر دیگر سوی جان انداز و بنشان جنگ را

جامیا طغرای دولت خواهی از سلطان عشق
خط رسوائی بکش منشور نام و ننگ را

این غزل را با راست یا بیات بخوانند نیکوست

طرف باغ و لب جوی و لب جام است اینجا
ساقیا خیز که پرهیز حرام است اینجا

شیخ در صومعه گر مست شد از ذوق سماع
من و میخانه که این حال مدام است اینجا

لب نهادی بلب جام و ندانم من مست
که لب لعل تو یا باده کدام است اینجا

بستهٔ حلقهٔ زلف تو نه تنها دل ماست
هر کجا مرغ دلی بستهٔ دام است اینجا

میکشی تیغ که سازی دل ما را بدو نیم
تیغ بگذار که یک غمزه تمام است اینجا

پیش ارباب خرد شرح مکن مشکل عشق
نکتهٔ خاص مگو مجلس عام است اینجا

جامی از بوی تو شد مست می دیده و جام
بزم عشق است چه جای می و جام است اینجا

این غزل با آواز ترک پسندیده و نیکوست

آن کیست سواره که بلای دل و دین است
صد خانه برانداخته در خانهٔ زین است

ماهی است درخشنده چو بر پشت سمند است
سرو است خرامنده چو بر روی زمین است

آشوب جهان است اگر اسب سوار است
آسایش جان است اگر بزم نشین است

در آتش و آبم ز دل و دیده چو دیدم
کافروخته رخسار و عرق کرده جبین است

برتافت ز من رو گره افکنده در ابرو
اینک سر و شمشیر اگر بر سر کین است

گر قصهٔ خود عرضه را پیش شوان کرد | صد شکر خدا کو همه دان و همه بین است

گفتم که سخن دانی جامی ز لب تبت
از پستهٔ شکر ریخت که آری سخن آنست

این غزل با هنگ حدی و مثنوی بیا بنزاد و درخور است

چیست میدانی صدای چنگ و عود | انت حسبی انت کافی یا ودود
نیست در افسردگان ذوق سماع | ورنه عالم را گرفته است این سرود
آه ازین مطرب که از یک نغمه اش | آمده در رقص ذرات وجود
جای ز اهل ساحل وهم و خیال | جان عارف غرقهٔ بحر شهود
هست بی صورت جناب قدس عشق | لیک در هر صورتی خود را نمود
در لباس حسن لیلی جلوه کرد | صبر و آرام از دل مجنون ربود
پیش روی خود ز عذرا پرده بست | صد در غم بر رخ وامق گشود
در حقیقت خود بخود می باخت عشق | وامق و عذرا بجز نامی نبود

عکس ساقی دید جامی زان فتاد
چون صراحی پیش جام اندر سجود

این غزل را با آواز پیات یا کرد بخوانند نکوست

بر من از خوی تو هر چند که بیداد رود / چون رخ خوب تو بینم همه از یاد رود

گره از طرهٔ پرچین بگشاییش صبا / عمر صد دلشده هر چند که بر باد رود

تا یکی عاشق مهجور بامید وصال / بر سر کوی تو شاد آید و ناشاد رود

نقش شیرین رود از سنگ ولی ممکن نیست / که خیال رخش از خاطر فرهاد رود

خاک بادا بسر من دره آن سرو روان / که گرفتاری من بیند و آزاد رود

جز بویرانهٔ غم جا نکند مرغ دلم / جغد از آن نیست که در منزل آباد رود

دل بآن غمزه خونریز کشد جامی را
صید را چون اجل آید سوی صیاد رود

این غزل باواز ترک یا هر کدام ازینها خوب است

آن ترک مست بین که چه مستانه میرود / شهری اسیر کرده سوی خانه میرود

هر جانبی که جلوه کنان روی می نهد / با او هزار عاشق دیوانه میرود

جانم ز تن رمید بسودای خال او / مرغ از قفس پریده سوی دانه میرود

از جان رفته پیش رخش میکنم گله / با آشنا حکایت بیگانه میرود

حاشا که شمع چهره فروزد میان جمع / گرد آنچه با دل پروانه میرود

زاهد بخنده مایل عاشق نکوی دوست / بلبل بباغ و جغد بویرانه میرود

جامی ملول شد ز رفیقان کوی زهد
پیمان شکست و بر سر پیمانه میرود

این غزل با آواز همایون ممتاز است

تنها ز کجا میرسی ای سرو قباپوش
زیرا که تو میآئی و من میروم از هوش

من لذت دیدار چه دانم که هنوزت
از دور ندیده فتم آشفته و مدهوش

هر چند برون نیستی از خاطر تنگم
پیش آی که چون جان کشمت تنگ در آغوش

در گوش تو یک نکته ز بخت سیه ما
گفتن که تواند گر آن زلف و بناگوش

گویم سخنی با تو اگر چند که گردد
از طبع لطیف تو همان لحظه فراموش

خواهی که خدا در دو جهان پاس تو دارد
زنهار تو در پاس دل خسته دلان کوش

جامی ز خرابات غرض باده عشق است
خواهی ز سبو درکش و خواهی ز قدح نوش

این غزل بدستگاه راست یا همایون خوب است

گفتم بعزم توبه نهم جام می ز کف
مطرب بزد این ترانه که می نوش لا تخف

خالی ز دوستی نبود هیچ پوستی
بر صدق این سخن دو گواهند چنگ و دف

آیا بود که صف نعالی بما رسد
چون بر بساط وصل زنند اهل قرب صف

بشناس قدر خویش که پاکیزه تر ز تو / دری نزاد پرورش این آبگون صدف

پای تو بر زمین اثر لطف و رحمت است / زانکه دیده فرش رهت شد زهی شرف

عمر تو گنج و هر نفس از وی یکی گهر / گنجی چنین نفیس مکن رایگان تلف

جامی چنین که میکشد از دل خدنگ آه / خواهد رسید عاقبة الامر بر هدف

این غزل با آواز شور با کرد پسندیده و نیکوست

دل خون و جان فگار و جگر ریش و سینه چاک / هم خود بگوی چون نکشم آه دردناک

بیمار پرسشی بکن ای بی وفا طبیب / کافتاده ام ز هجر تو بر بستر هلاک

آلوده کرد دامنم از خون دل سرشک / واحسرتا که خاصیت این داد عشق پاک

عطر کفن ز خاک درت کردم آرزو / آخر ببین که میبرم این آرزو بخاک

بوییت شنید غنچه و گل هم که میکند / این جامه پاره پاره و آن خرقه چاک چاک

گر پر شود جهان همه از ماه منظران / والله لست انظر طوعاً الی سواک

گفتم که جامی از غم عشق تو مرد گفت / گر همچو او هزار بمیرد مرا چه باک

این غزل آواز حجاز یا راک را نیز او راست

ساریست سر عشق در اعیان علی الدوام | کالبدر فی الدجیة و الشمس فی الغمام
کس را چو تاب سطوت دیدار او نماند | در پرده پیش اهل نظر میکند خرام
ممکن ز تنگنای عدم ناکشیده رخت | واجب بجلوه گاه عیان نانهاده گام
در حیرتم که اینهمه نقش غریب چیست | بر لوح صورت آمده مشهود خاص و عام
هر یک نهفته لیک ز مرآة آن دگر | برداشته ز جلوهٔ احکام خویش کام
باده نهان و جام نهان آمده پدید | در جام عکس باده و در باده عکس جام
قومی بگفتگوی که آغاز ما چه بود | جمعی بجستجوی که انجام ما کدام

جامی معاد و مبدء ما وحدتست و بس
ما در میانه کثرت موهوم و السلام

این غزل آواز همایون با نوا رانزا و اراست

صبح است و در خمار شبم مانده محکام | هات الصبوح صبحک الله یا غلام
در بزم تو بدو پیالی چه حاجت است | یک جام نیم خورد تو باشد مرا تمام
خام است هر که پخت خیال وجود غیر | خوش وقت پخته که برست از خیال خام
زاهد گرفت سبحه بکف صید عام را | از مهره کرده دانه و از رشته ساخته دام
مشهور شهر شد بکمال ورع ولی | آنرا که ردّ خاص چه سود از قبول عام

شیخی چو جام نیست مریدان عشق را — خوش آنکه داد دست ارادت بشیخ جام

جامی ز شیخ جام طلب کن دوام فیض
کز فیض اوست عشرت میخوارگان مدام

این غزل بآواز نوا و کار عمل آن مخصوص است

ای جنت هر نفس مهر دل ما فزون — وجهک شمس الضحی نحن له عابدون
ابرو و قد خوشت معنی نون والقلم — نقش خط دلکشت معنی ما یسطرون
خامه ابداع را چون الف قامتت — نامده یک حرف خوش ورق کاف و نون
کس حرکت با سکون جمع ندیده است از آن — با حرکات خوشت رفت ز جانم سکون
کوهکن ار بیستون ساخت بصنعت ز سنگ — من شدم ای سنگدل کوه بلا را ستون
حاصل بیحاصلان چیست جدا از آن دو رخ — جانی و صد گونه درد چشمی و صد قطره خون

در ز صدف دور ماند شد گهر از کان جدا
حسرت لعلت نرفت از دل جامی برون

این غزل بآهنگ نوا یا همایون درخور است

باز ترکش بسته آن چابکسوار آمد برون — ای فدایش جان که بر عزم شکار آمد برون
قصد آن دارد که سازد عالمی را صید خویش — ورنه با تیر و کمان بهر چه کار آمد برون

باکه می نوشیده یا رب دوش کامشب اینچنین ... چشم خواب آلوده و سر پر خمار آمد برون

گر نیاید بهار ای عاشق شیدا چه باک ... اینک آن گل تازه تر از صد بهار آمد برون

هر که شد روزی بکوی او ز شور عاشقان ... با دل پرخون و چشم اشکبار آمد برون

در دلش نگرفت اگرچه میکند در سنگ جای ... ناله و آهی کزین جان فگار آمد برون

دوش میکشتم بر آن در شد بپا خاری مرا ... دیده میسودم بر آن چندانکه خار آمد برون

آن تن فرسوده جامی خاک بودی کاشکی ... بر سر راهی که آن چابکسوار آمد برون

این غزل را بآواز ترک با نوا و نشابور خوانند

بوده ام آنروز در این میکده از دردکشان ... که نه از تاک نشان بود و نه از تاک نشان

از خرابات نشینان چه نشان مطلبی ... بی نشان ناشده زیشان نتوان یافت نشان

هر یک از ماه وشان مظهر شأن دگرند ... شأن آن شاهد جان جلوه گری از همه شان

جان فدایش که بدلجوئی ما دلشدگان ... میرود کوی بکو دامن اجلال کشان

در ره میکده آن به که شوی ای دل خاک ... شاید آن مست بدین سو گذرد جرعه فشان

نکته عشق بتقلید مگو ای واعظ ... بس ازین باده بچش چاشنی جان بچشان

جامی این خرقه پرهیز مینداز که یار ... همدم بی سر و پایان شود و رندوشان

این غزل بآواز راک خیلی مناسب است

چند ز آشوب می فتنه برانگیختن / مست بردن تاختن خون کسان ریختن

خون مرا ریختی دست من و دامنت / گر نه بفتراک خویش خواهیم آویختن

قاعدهٔ عشق چیست شرط محبّت کدام / از همه بگریختن با غمت آویختن

از تو برانگیختن رخش و ز باد صبا / بر سر اهل وفا گرد بلا ریختن

جامی از آن قید زلف جست ولی
قوّت مجنون نبود سلسله بگسیختن

این غزل را بار است و پنجگاه و کار عمل آن با همایون بخوانند

ای ز همه صورت خوب تو به / صورک الله علی صورته

روی تو آئینهٔ حق بینی است / در نظر مردم خود بین منه

بلکه حق آئینه و تو صورتی / وهم دوئی را بمیان ره مده

صورت از آئینه نباشد جدا / انت به متحد فانتبه

هر که سر رشتهٔ وحدت نیافت / پیش وی این نکته بود مشتبه

رشته یکی دان و گره صد هزار / کیست کزین رشته گشاید گره

هر که چو جامی بگره بند شد / گر بسر رشته رود باز به

این غزل را با چهارگاه یا کرد و قطار بخوانند

ای جان تو بصورت اعیان برآمده ‌ ‌ ‌ ‌ گاهی نموده ظاهر و گه مظهر آمده

از روی ذات ظاهر و مظهر یکیست لیک ‌ ‌ ‌ ‌ در حکم عقل آن دگر این دیگر آمده

بی صورت است عشق ولی عشق صورتش ‌ ‌ ‌ ‌ غالب شده بکسوت صورت در آمده

چون در ظهور و نیز بطون نیست غیر او ‌ ‌ ‌ ‌ هر چند گه ز ظهور و بطون برتر آمده

گاهش کشیده جاذبه عاشقی عنان ‌ ‌ ‌ ‌ با داغ عاشقان بلا پرور آمده

یکجا نشسته بر سر صدر جلال و جاه ‌ ‌ ‌ ‌ وز جمله سروران جهان بر سر آمده

هر جانبی نظاره فتاده است منتظر ‌ ‌ ‌ ‌ منظور رهم خود است که بر منظر آمده

بنموده روی بهر تماشای عاشقان ‌ ‌ ‌ ‌ وانگه گشاده چشم و تماشاگر آمده

همراه وحی گشته و روح القدس شده ‌ ‌ ‌ ‌ پیغام خود رسانده و پیغمبر آمده

بحریست متفق که ز اوصاف مختلف ‌ ‌ ‌ ‌ باران و قطره و صدف و گوهر آمده

بیرون ز عشق و عاشق و معشوق هیچ نیست ‌ ‌ ‌ ‌ این هر دو اسم مشتق و آن مصدر آمده

مشتق چو نیز درنگری عین مصدر است ‌ ‌ ‌ ‌ کاندر صفات ظاهر خود مضمر آمده

نشکفته است جز گل وحدت بباغ عشق ‌ ‌ ‌ ‌ هر چند گاه اصفر و گه احمر آمده

جامی ندیده رنگی از آن گل عجب مدار ‌ ‌ ‌ ‌ کز غم کبود خرقه چو نیلوفر آمده

این غزل را با قطار کرد بخوانند اولی است

آسوده دلا حال دل زار چه دانی
خونخواری عشاق جگرخواره چه دانی

شب تا بسحر خفته بخلوتگه نازی
بیخوابی این دیدهٔ بیدار چه دانی

هرگز نخلیده بکف پای تو خاری
آزردگی سینهٔ افگار چه دانی

ای فاخته پروازکنان بر سر سروی
درد دل مرغان گرفتار چه دانی

جامی تو و جام می و بیهوشی و مستی
راه و روش مردم هشیار چه دانی

چون از غزلیات شیخ سعدی و خواجه حافظ و مولانا جامی قدس سرهم فارغ شدم پارهٔ غزل از بعض شعرأ متفرقه می نگارم و نام شاعران را در حاشیه مرقوم میدارم

این غزل را با شور بخوانند به از دیگر آوازها بست

آمدم از خود تنگ کو سر دار فنا
نوبت منصور رفت گشت کنون دور ما

تا نکنی ترک سر پای در این ره منه
خود ره عشق است این هر قدمی صد بلا

موجه طوفان عشق کشتی ها شکند
دست ضعیفان بگیر بهر خدا ناخدا

اسرار ... حکیم حاجی ... سبزواری

خضر رهی کو که با عاجز و درمانده ام | کعبهٔ مقصود و دو رخار مغیلان بپا
از کف من برده دل آن بت پیمان گسل | رشک بتان چگل غیرت ترک ختا
کیش تو عاشق کشی مهر و وفا کار من | از لب تو حرف تلخ از لب من مرحبا
گرچه نکردی قدم رنجه ببالین من | لااقل از بعد مرگ بر سر خاکم بیا

سینه اسرار را محرم اسرار ساز
ای تو بزلف و برخ رهزن و هم رهنما

این غزل بآواز چهارگاه و راست و همایون نکوست

اختران پرتو مشکات دل انور ما | دل ما مظهر کل کل همگی مظهر ما
نه همین اهل زمین را همه باب اللهیم | نه فلک در دوران بدور سر ما
بر ما پیر خرد طفل دبیرستانی است | فلسفی مقتبس از دل دانشور ما
گرچه ما خاک نشینان مرقع پوشیم | صد چو جم خفته بدریوزه گری در ما
چشمهٔ خضر بود تشنه شراب ما را | آتش طور شراری بود از مجمر ما
ای که اندیشهٔ سرداری و سر میخواهی | کمدوئی است برابر سر و افسر ما
گو بآن خواجه هستی طلب نه فروش | نبود طالب کالای تو در کشور ما
بازوی بازی نصریم نه چون نسر بچرخ | دو جهان بیضه و فرخی است بزیر پر ما

خسرو ملک طریقت بحقیقت ماییم — کله از فقر بتارک ز فنا افسر ما
مه اگر نور ضیا کسب نمود از خورشید — خور بود مکتسب از شعشعهٔ اختر ما
عالم و آدم اگرچه همگی اسرارند — بود اسرار کمینی ز سگان در ما

این غزل را باآواز چهارگاه یا همایون بخوانند

صحبت لاری

سینه دانی ز چه شد بستر بیماری دل — تا غم اینجا بنشیند بپرستاری دل
غم یار است که دارد سر غمخواری دل — من بگردم بسر غم کاید از او یاری دل
سر کویت که قیامت بود از زاری دل — ترسم از هم نکنی ناله ز بسیاری دل
دل ز پیکان جفای تو شفائی صحبت — ناوک غمزه خوش آمد بپرستاری دل
شانه مشکل سر آن زلف بخارد که در آن — راه باد سحری نیست ز بسیاری دل
غم بسر وقت من آمد من و دمسازی غم — دل بدست تو سپردم تو و دلداری دل
چند پندم دهی ای هرزه درا کو کین — که نداری خبر از درد گرفتاری دل
درد درمان و بلا مرهم و اندوه طبیب — وای بر حال دل و حالت بیماری دل
زان دل سخت‌تر از خاره که بی رحم افتاد — چون توان کرد منتهای کم آزاری دل
صحبت از همت دل شب چو خروس عرشست — که خروسان بخروش آورد از زاری دل

وصال شیرازی

این غزل را با آواز چهارگاه یا راست و پنجگاه بخوانند

میگفت جم چو تعبیه میکرد جام را — هست آتشی بخم که کند پخته خام را

ما و طواف میکده گو می حرام باش — حرمت رواست ساحت بیت الحرام را

هر چند پیش طایفه عاشقی است ننگ — خوش آنکه زنده سازد از این ننگ نام را

سالوس و زرق در بر پیر مغان کجاست — در کوی خاص بار نبخشند عام را

می را بوقت خور که حکیمان ستوده اند — شرب مدام را نه که شرب مدام را

آن خال گوشه دهنت را گرفت خط — آخر فروخت خواجه ز تنگی غلام را

از پای تا سر تو همه جای بوسه است — دل جمله حیرت است که بوسد کدام را

از عشق زنده شو نه چو حیوان بخور و خواب — تا بنگری وصال وصال دوام را

این غزل را بدستگاه شور یا ترک بخوانند خوب است

گل خرم و می صاف و در میکده باز است — لیک این ره کوته بتو ای شیخ دراز است

ای زاهد مغرور چه شد کاین در رحمت — بر روی همه بسته و بر روی تو باز است

برخواری ما خنده مزن ای که عزیزی — کاین عشق بهر گام بسی شیب و فراز است

آن شد که دلم هر نفسی یاد کسی داشت — با دوست شد این گوشه که خلوتکه راز است

محمود کجا در صف عشاق در آید — تا گوهر گنجینه او غیر ایاز است
محراب بآن طاق دو ابروی تو ماند — دل بی سببی نیست که دایم بنماز است
پروانه بیک سوختن آزاد شد از شمع — بیچاره دل ماست که در سوز و گداز است

حاشا که وصال از تو نخواری ببرد مهر
چندانکه تو را ناز مرا با تو نیاز است

این غزل را با آواز کرد و بیات بخوانند پسندیده است

دهان تنگ تو را طبع چشمهٔ جان گفت — ندیده را به ازین هیچ وصف نتوان گفت
خضر اشاره بزلف تو کرد و آن لب نوش — نشانهٔ که ز ظلمات و آب حیوان گفت
بتان چو جان و تو جان بتانی از خوبی — درست گفت تو را هر که جان جانان گفت
بخواب زلف تو دیدم ببند عشق شدم — برغم عقل که آن خواب را پریشان گفت
نیازمندی خود بود و بیوفائی گل — حکایتی که سحر بلبل خوش الحان گفت
طبیب شهر که هر درد را دوائی جست — بدرد عشق نداند کسی چه درمان گفت
نگوییم از بد صوفی وگرچه راست بود — اگرچه در حق رندان هزار بهتان گفت

وصال را سخن امشب دراز گشت اگر
ز شام هجر تو روزگار هجران گفت

این غزل را با آواز گیلانی یا قوچانی بخوانند

مرا از مهر کن دستی بگردن — گناهی گر بود در گردن من
با این خال و با این عارض که داری — سپندی خیز و در آتش فکن من
بسوزن رشته کردم ندانم — که چاک دل بدوزم یا که دامن
دل از دلدار نسپارم باغیار — سرای دوست نگذارم بدشمن
مجو از ما نشان آنجا که یار است — که وصل دوستان برق است و خرمن
خیالش در دل صدچاکم آمد — بدانسان کافتاب از راه روزن
دلم شهباز قدسی آشیان بود — دریغا شد فراموش نشیمن
دریغ این پر دانشمند افتاد — بدست کودکان کوی و برزن

وصال این نکته سنجی از که آموخت — که خاموشند از او مرغان گلشن

این غزل را با چهارگاه یا شور بخوانند نیکوست

خیز ای غلام آن چنگ را پیش آر و بر روی چنگ زن — ترتیب سنگ انداز کن و تیر بر آهنگ زن
رو بزم عشرت ساز کن احباب را آواز کن — تدبیر این دلتنگ را آهی و بر آهنگ زن
تا گل ز ما دور است و خواهی که نزدیکت شود — رو باده گلرنگ جو با ساده گلرنگ زن

عیش فراخ او بایدت بگشا صراحی را دهان / وانگه ببستی توبه را باران دهان تنگ زن

ای خواجه ننگ و نام تو شد سد راه بیخودی / خواهی حریف ما شوی آتش بنام و ننگ زن

این خم که صد رنگ آورد رنگش همه حب آورد / گر صلح جوئی رخت را بر آن سر بیرنگ زن

ور جنگ و صلح افسوس را آگاه نهاد هر دو رنگ / هم خنده بر صلح کن هم طعنه بر جنگ زن

گر جنگ مردان بایدت همچون وصال از خود برآ / وانگه ببستی پشت پا بر عقل و بر فرهنگ زن

این غزل با آواز گیلانی بسیار ممتاز است

بزیر پرده چون مه در سحابی / سخن بی پرده گویم آفتابی

جهانی در گمانند از دهانت / بگو باری حدیثی را جوابی

نه چشمم را ز خالت سرمه‌ئی به / نه دستت را ز خون من خضابی

بمشتاقان رویت دیده بگشای / گزین خوشتر نمی‌بینم ثوابی

بود جز عشق اگر باریش بر دوش / چه فرق است آدمی را با دوابی

سرای سینه روشان باد معمور / که هست آنجا پناه هر خرابی

بهم چندان نزیبد ماه و خورشید / که از دست بتی جام شرابی

قمر چندان نبخشد روشنائی / که بر گرد پریروئی نقابی

کتابی پر شد از سودای عشقت — همان نوشته حرفی از کتابی
بدل هر کس نوید وصل وداد — فریب تشنه را داد از سرابی
خیانت عهد یاران شد فراموش — که پنداری خیالی بود و خوابی
وصال اول تو را گفتم که باشد — محبت محنتی الفت عذابی

کنون امنیت نمرا کز دیده و دل
گهی در آتشی گاهی در آبی

این غزل را با آواز ماهور و آذربایجانی بخوانند خوب است

در هزاران جام گوناگون شرابی بیش نیست — گرچه بسیار است انجم آفتابی بیش نیست
گرچه برخیزد ز آب بحر موج بیکران — کثرت اندر موج باشد لیک آبی بیش نیست
چون خطابی کرد با خود گشت پیدا کاینات — باعث ایجاد عالم جز خطابی بیش نیست
کمسخن پرسید از خود در جهان جان و دل — جملهٔ ارواح را زان رو جوابی بیش نیست
چیست عالم آنکه میپرسی نشان و نام او — بر محیط هستی مطلق حبابی بیش نیست
ای که هستی تو آمد روی دلبر را نقاب — برفکن خود را که غیر از تو نقابی بیش نیست
ای که عالم را وجود آبروئی مینهی — در بیابان عدم عالم سرابی بیش نیست
مغربی آمد حجاب روی جانان مغربی — درگذر از وی چه شد آخر حجابی بیش نیست

محمد شیرین مغربی تخلص تبریزی

این غزل با آواز نوا یا دستگاه همایون ممتاز است

منکه در صورت خوبان همه او می بینم
تو نکو بین که من آن روی نکو می بینم

نیست در دیدهٔ ما هیچ مقابل همه روست
تو قفا مینگری من همه رو می بینم

هر کجا در نگرد دیده بدو مینگرد
هر چه می بینم از او جمله از او می بینم

می باقی است که بجام و سبو مینوشم
عکس ساقی است که در جام و سبو می بینم

تو ز یکسو بنش نظر میکنی و من همه سو
تو ز یکسو و منش از همه سو می بینم

گاه با جمله و گه جمله از او میدانم
گاه از او جمله و گه جمله در او می بینم

بوی گلزار وی از باد صبا می شنوم
سرو بستان ورا بر لب جو می بینم

مغربی آنچه تو اش میطلبی در خلوت
من عیان بر سر هر کوچه و کو می بینم

این غزل با آواز نوا و نشابور مطلوب است

ملا احمد مازندرانی کافر تخلص

هر کجا فکر تو ذکر دو جهان اینهمه نیست
آری آنجا که توئی کون و مکان اینهمه نیست

شعله در خرمن عشقت زده بلبل ورنه
سوزش ناله و تاثیر فغان اینهمه نیست

کوهکن تا بدل اندیشهٔ شیرین دارد
گر ز مژگان بکند کوه گران اینهمه نیست

از دو بینی گذر تا بحقیقت بینی
که میان حرم و دیر مغان اینهمه نیست

گر نشان خواهی از او نام و نشانی مطلب | که بر اهل طلب نام و نشان اینهمه نیست
چار تکبیر بزن زانکه ببازار جهان | بایع و مشتری و سود و زیان اینهمه نیست

جام می را منه از دست تو کافر نعمت
که مدار فلک و دور زمان اینهمه نیست

این غزل را باهنگ همایون یا شور یا بیات بخوانند

کی توانم صفت روی نکوی تو کنم | مگر آئینه شوم روی بروی تو کنم
خواستم تا بگشایم گرهی زین دل تنگ | هم مگر شانه شوم دست بموی تو کنم
هر که را یار شدم دشمن خونخوارم گشت | بختم امینست چرا شکوه ز خوی تو کنم
بسکه از یاد تو گشتم پر و خالی از خویش | گر بجوی چشم کنم چشم بروی تو کنم
چون نسیم سحری رقص کنانم شب و روز | بهوائی که گذر بر سر کوی تو کنم
ای دل چاک ز من چاره گری هیچ مخواه | کانچنان پاره نگشتی که رفوی تو کنم

داوری اینهمه انگار که از می داری
عاقبت گیرم و جامی بگلوی تو کنم

این غزل باواز راست و پنجگاه بسیار امتیاز دارد

بجان دوست که تا باخبر شدم از دوست | نشسته بیخبرم از جهان و هر چه در او است

میرزا داوری شیرازی

اصفهانی سبزواری

میان جان و تنم جا گرفته شاهد غیب — چنانکه نور بچشم و چنانکه مغز بپوست

بجستجویم اگر یار هست نیست عجب — که جوی تشنهٔ آبست و آب تشنهٔ جوست

کسی نباشد اگر باشد اوست هر چه که هست — ز خود گذشته بداند که هر چه باشد اوست

گشود صبح ازل باز زلف غالیه بوی — ز بوی غالیه آفاق تا ابد خوشبوست

بده زبان بچمن گفت یاسمن سوسن — خلاف ما همه از نام و رنگ و عادت و بوست

دگر ز من پس از این راز روزگار مجوی — که گم شدیم در این کوچه بسکه تو در توست

شراب خور غم دنیا مخور که چندی نیست — که خاک کالبدت در شرابخانه سبوست

صبا غبار سر کوی دوست ایمن آر — که نور دیدهٔ کیوان غبار آنسر کوست

این غزل باهنگ راست و پنجگاه یا همایون سزاوار است

منتخبات بیتی

نسیم باد صبا مشکبار می آید — مگر که از سر زلف نگار میآید

چو بوی زلف تو آرد نسیم پندارم — هزار قافله مشک از تتار میآید

چو کاروان تو بر خاک من گذار کند — وجود من ز پیش چون غبار میآید

خبر دهید بطفلان که نی سوار شوند — که پیر خسته دلی نی سوار میآید

ز بیم آنکه نچینند یک گل از گلزار — هزار ناله زار از هزار میآید

دلی بزلف تو چون پای بست گشت اورا
نگاه دار که روزی بکار میآید

چو دیده ایم رخ خوب عالم افروزت
بچشم چشمهٔ خورشید تار میآید

دوباره زندگی رفته را ز سر گیرم
پس از هلاکم اگر بر مزار میآید

اگر شمار غم عشق تو کند دشتی
شمار ناشده روز شمار می آید

این غزل را آبا و از گیلانی یا قوچانی بخوانند ممتاز است

بدانسان گریم از دنبال محمل
که ماند دست و پای ناقه در گل

ز اشک چشم مجنون بیخبر بود
که لیلی سوی هامون راند محمل

ز چشمم رفتی و هر سو کنم روی
همه روی تو بینم در مقابل

بود آسان ز جان دل بر گرفتن
گرفتن جان ز جانا نست مشکل

دوبار از تن رود جان بعد کشتن
گر از دستت رود دامان قاتل

یقین خسرو بشیرین دل نمیداد
اگر میدید این شیرین شمایل

در این ویران چرا منزل گزینم
که ما را جای دیگر هست منزل

بصورت گر برفت از چشم دشتی
بمعنی کی تواند رفت از دل

این غزل را با آواز شور و کار عمل آن بخوانند خوبست

چو کرد لب بمی آلوده ترک باده پرستم
بریخت خون جهانی باین بهانه که مستم

بعهد سست نکویان نبسته است کسی دل
تو ساده لوحی من بین که دل بعهد تو بستم

هزار بار بهر گام دوش تا سر کویت
اگر ز شوق بپا خواستم ز ضعف نشستم

بزلف یار بگفتم که کافرک بچه دینی
جوابداد مسلمان من آفتاب پرستم

اگرچه نیست امیدی بعهد سست تو ما را
بدین خوشم که زمانی بود بدست تو دستم

چو زر گر از فلک کینه جوی باک ندارم
که در پناه امیر بلند مرتبه هستم

آقا محمد ... اصفهانی

این غزل با آواز ترک و قطار آن بسیار جانفزا است

گفتم نگرم روی تو گفتا بقیامت
گفتم روم از کوی تو گفتا بسلامت

گفتم چه خوش از کار جهان گفت غم عشق
گفتم چه بود حاصل آن گفت ندامت

هر جا که یکی قامت موزون نگرد دل
چون سایه بپایش فکند رحل اقامت

در خلد اگر پهلوی طوبیم نشانند
دل میکشدم باز بآن جلوهٔ قامت

دامن ز کفم میکشی و میروی امروز
دست من و دامان تو فردای قیامت

امروز نه بس پیش تو خوارند پس از مرگ
بر خاک شهیدان تو خار است علامت

سید احمد نوری اصفهانی

ناصح که رخش دیده لب خویش گزیده
هاتف بچه رو میکندم باز ملامت

این غزل با آواز چهارگاه خوبست و با آهنگ حجاز مطلوب تر

چه شود بچهره زرد من نظری برای خدا کنی / که اگر کنی همه درد من بیکی نظاره دوا کنی
تو شهی و کشور جان ترا تو مهی و ملک جهان ترا / ز ره کرم چه زیان ترا که نظر بحال گدا کنی
ز تو گر تفقد و گر ستم بود این عنایت و آن کرم / همه از تو خوش بود ای صنم چه جفا کنی چه وفا کنی
تو کمان کشیده و در کمین که زنی بتیرم و من غمین / همه غمم بود از همین که خدا نکرده خطا کنی
همه جا کشی می لاله گون ز ایاغ مدعیان دون / شکنی پیاله ما که خون بدل شکسته ما کنی

تو که هاتف از درش این زمان روی از ملامت بیکران
قدمی نرفته ز کوی آن چه رو بسوی قفا کنی

این غزل را با چهارگاه بار است و پنجگاه خواندن اولی است

گر در حریم عشق کسی محرم اوفتد / در سر هوای کعبه و دیرش کم اوفتد
از جم بیار یاد چو جام طرب کشی / کز صد هزار شاه یکی چون جم اوفتد
گر مریم ز روح قدس بارور شود / شاید که زاده اش چو تو عیسی دم اوفتد
تعویذ بیار بر آن لعل شکرین / ترسم بدست اهرمن این خاتم اوفتد

شد عالمی خراب بجز طاق میکده	نازم باین بنا که چنین محکم اوفتد
گر بر دلی جراحتی آید زبون شود	جز داغ عشق کاو بدرون مرهم اوفتد

جز گفته پریشان ز آشفته نشنوی
چون از خیال زلف کجت درهم اوفتد

این غزل را با آهنگ شور بخوانند شیرین است

میرزا محمود خوشنویس شیرازی

رهزن دلهاست از بس چشم مست پر فنش	شیخ را هم بسکه گرم دلدل کنان پی امنش
مرد و زن شاه و گدا عامی و عارف شیخ و شاب	کیست آن کو نیست چون من بسته دل بر دامنش
باید از کویش گهی رخت سفر بستن مگر	گاه رفتن و آمدن دستی کنم بر گردنش
از لطافت چون پری بودی نهان از مردمان	از تنعم پیرامن تن گر نبندد پیرهنش
مرغ دل را گندم خال لبش خوش دانه است	الحذر از دام زلف و غمزه صید افکنش
بر نیاید خار آن هجری که اندر دل شکست	جز که مژگان تو گردد از نگاهی سوزنش

خرم ار سر باخت اندر پای آن بازیگرش
جای شکر است اینکه باری اوفتاد از گردنش

این غزل را با آواز چهارگاه یا راست و پنجگاه بخوانند

جناب حاج محمد مهدی شیرازی

آهنین دل من که سختی سنگ از وی وام خواه	سخت تر ز آن دل من گر چنان دل کام خواه

آن بت جادو که صد وحشی بمویی رام سازد
ساده‌گی بین از دلم کو را بافسون رام خواهد

ساعدش در پرده دیدم آتشم سر تا پا زد
جرأت دل بین کزین ساعد بعشرت جام خواهد

دام اگر آن زلف پرچین دانه گر آن خال مشکین
مرغ دلهای مکرم دانه جوید دام خواهد

گر بمیل دل دلم سوزی بسوز آنسان که خواهی
هر چه سوزی بیش بیش او خویشتن را خام خواهد

دشمن جان خوانمش هر کس که با او راز گوید
وین عجب کز هر که بینم دل از او پیغام خواهد

جز در آن زنجیر مو از هیچ ره آرام نبود
اضطراب دل حجاب رهست کو آرام خواهد

این غزل را با آهنگ آذربایجانی نزد اهل توحید و تجرید بخوانند

خیز و دور ساز از خویش جامه هیولانی
زانکه سالک ره را لازمست عریانی

شو مجرد از هر قید بگذر از ریا و کید
تا مگر نگردی صید در کمند شیطانی

تا بکی در این سجین بسته پر بود از کین
مرغ باغ علیین همچو ماه کنعانی

باز کن ز پایش بند ساز حرز جان این پند
خسته در قفس تا چند هدهد سلیمانی

خواهی ار سرافرازی در دو کون ممتازی
بایدت که جانبازی ز خودی شوی فانی

بگذر از زمانیات و آنگه از مکانیات
هم ز قید ماهیات هم ز جسم و جسمانی

چون گذشتی از اشیا بر تو میشود پیدا
صفصفا و لا امتا از کلام سبحانی

ساکنا عجب شوریست در سر تو چون مجنون
همچو طره لیلی چیست این پریشانی

این غزل را با آواز آذربایجانی تغنی نمایند حسن است

ساقیا بده جامی زان شراب روحانی
تا دمی بر آسایم زین حجاب جسمانی

دین و دل بیک دیدن باختیم و خرسندیم
در قمار عشق ای دل کی بود پشیمانی

زاهدی بمیخانه سرخ رو ز می دیدم
گفتمش مبارک باد ارمنی مسلمانی

زلف و کاکل او را چون بیاد می آرم
می نهم پریشانی بر سر پریشانی

ما سیه گلیمان را جز بلا نمی شاید
بر دل بهائی نه هر بلا که بتوانی

این غزل با آواز است و پنجگاه شایسته تر است

ز بلبل سحرم این ترانه در گوش است
که می بنوش که گل مست و باده در جوش است

نسیم صبح ندانم بکام نرگس مست
چه باده ریخت که مسکین هنوز مدهوش است

بحیرتم تو زبان بندی نسیم صبا
بکار سوسن آزاد گرچه خاموش است

ز رشک پیرهنت پیرهن بتن بدرم
که با تو دست در آغوش و دوش بر دوش است

بمحفلی که زند لاف سرکشی زلفت
بنفشه حلقه بگوش وی از بن گوش است

بروزگار تو شد تازه کیش ضحاکی / از آن دو مار سیاهت که بر سر دوش است

سروش عالم غیبم خوش این بشارت داد / که می بنوش که لطف ازل خطاپوش است

ز عاشقان مطلب راه و رسم هشیاری / که عشق فتنه عقل است و رهزن هوش است

همه تجلی یار است در جهان توحید
وجود ما و تو در این میانه روپوش است

این غزل با آواز همایون یا دوگاه پسندیده است

بازی زلف تو امشب بسر شانه زچیست / خانه برهم زدن این دل دیوانه زچیست

گر نه آشفتگی این دل مسکین طلبی / الفت زلف پریشان تو با شانه زچیست

ز آشنایان در خویش ملالت چه روی / آشنائی تو با مردم بیگانه زچیست

هر کسی از لب لعلت سخنی میگوید / چون ندیده است کسی اینهمه افسانه زچیست

حالت سوخته را سوخته دل داند و بس / شمع دانست که جانداد ن پروانه زچیست

دوش در میکده حسرت زده میگردیدم / پیر پرسید که این گریه مستانه زچیست

گفتم ار هست در اینخانه کسی باز نمای / ورکسی نیست بنا کردن اینخانه زچیست

گفت جامی می ناب توحید دهد
تا بداند که نهان بودن جانانه زچیست

میرزا محمود حکیم شیرازی

این غزل با چهارگاه یا نوا و نشابور ممتاز است

بسکه از چشم ترم لخت دل آید برون
ارغوان از پس مرگم ز گل آید برون

خط و خال و رخ و زلفت همگی راه زنند
بسلامت کی از این راه دل آید برون

خواستم جان به جهت داد و زنم مختصر است
جانم از شرم ز تن منفعل آید برون

عهد بستم که دگر دل بنکویان ندهم
اگر از زلف تو پیمان گسل آید برون

ای عجب من که دلم بردی و باز از چشم
همچنان پارهٔ دل متصل آید برون

تماشای چمن گر شوی ای سرو چمان
از چمن سرو صنوبر خجل آید برون

میرزا عبدالعلی ... شیرازی

این غزل با آهنگ ترک و قطار ترک خوب است

ساقیا خیز و به پیمای شراب تاکی
تا مگر باده کند چارهٔ این غمناکی

ز آتش باده برافروز چراغ دل ما
تا بآبی بفروشیم وجود خاکی

پند واعظ مشنو باده دیرینه بیار
که بود پند وی از غایت بی ادراکی

جامهٔ جان که بلوث غم دهر آلوده است
بجز از باده تاکی نپذیرد پاکی

رشتهٔ زلف تو و سوزن مژگان خواهم
تا مگر بخیه زنم سینه باین صد چاکی

چشم خونخوار تو خون همه مسکینان ریخت
ترک مخمور ندیدیم بدین سفاکی

کی دل ایمن شود از چشم تو و زلف سیاه
شب بدین تیرگی و دزد بدین چالاکی

من نه آنم که زکوی تو بدشنام روم | که کند زهر تو اندر دل من تریاکی

دولت وصل تو و رحمت مسکین هیهات
مرد خاکی چه کند با ملک افلاکی

این غزل را بآواز همایون بخوانند بدست نفست

از راه وفا گاه ز ما یاد توان کرد | گاهی بنگاهی دل ما شاد توان کرد
صید دل من لایق تیغ تو اگر نیست | در راه خدا آخرش آزاد توان کرد
ظالم مگر از ناله برحم آورم آن دل | آیا که چه با خوی خداداد توان کرد
زین بعد کسی نالهٔ من نشنود آری | تا چند مگر ناله و فریاد توان کرد
مستم زمی عشق چنان کز پس مرگم | صد میکده از خاک من آباد توان کرد
انصاف کجا رفت ببین مدرسه گرد | جائی که در آن میکده بنیاد توان کرد
مینای بزها درره کوی خرابات | این ره نه بهر بوالهوس ارشاد توان کرد

با غیر صفائی مه من عهد وفا بست
دل را بچه امید دگر شاد توان کرد

این غزل بآواز بختیاری یا مگلی حوبرا بستت

چه شب است یارب امشب که ز پی سحر ندارد | من و اینهمه دعاها که یکی اثر ندارد

همه زهرداده پیکان خورم ورطب شمارم
چکنم که نخل حرمان از این ثمر ندارد

تو بکش بکش بخنجر بنگر بجان عاشق
که بغیر عشقبازی گنه دگر ندارد

غلط است آنکه گویند بدل ره است دل را
دل من ز غصه خون شد دل تو خبر ندارد

دم آخر است عرفی بر خش نظاره کن
که امید بازگشتن کس از این سفر ندارد

این غزل با آواز چهارگاه به از دیگر آوازها است

نوری از آسمان تتق بسته ببام خانه‌ام
کیست درون حجره‌ام چیست در آشیانه‌ام

بانگ بلند میزنم بر همه فاش میکنم
یار بود بحجره‌ام دوست بود بخانه‌ام

قصه نمیکنم بکس تا که بخانه چیستم
ترسم از آنکه رهزنی حمله کند بخانه‌ام

دزدم اگر غریب بدچاره‌ای دگر دمی
خانگی است دزد و ره بسته ز هر کرانه‌ام

خلقی از آه و ناله‌ام در تعبند روز و شب
در تو نگیرد العجب ناله عاشقانه‌ام

دوش شراب خورده‌ام از کف سیم ساعدی
حالی اگر بهش نیم مست می شبانه‌ام

منکه بچشم همتم ملک جهان نیاید
عشق تو کرد اینچنین دستخوش ما نه‌ام

باز بلند همتم کبک دری شکار من
کس نکند چو ما کیان شحنه آب و دانه‌ام

مفتی و شیخ و محتسب مست شراب روز و شب
منکه شراب میخورم در همه جا فسانه‌ام

فی بیان شهر از ابوالقاسم

تا تو بزلف عنبرین شانه زدی و غالیه — پیر غلام غالیه حلقه بگوش شانه ام

گر بقطار بندگان راه دهی ستاده ام — ور بکمان ابروان تیر زنی نشانه ام

فرهنگ از رموز عشق انیمه داستان مزن

ترسم از آنکه آتشت شعله زند بخانه ام

این غزل باواز راست و پنجگاه یا چهارگاه خوانده شود

از آن ربود سر شکم زجای مژگان را — که کس نبسته زخاشاک راه طوفان را

دل از تطاول زلف توام همی نالد — که گوی چاره ندارد جفای چوگان را

مزن تو سنگ جفا بر سرم که کس نکند — برون زگلشن خود بلبل غزلخوان را

بیاد زلف تو خون از دو دیده میبارم — برشته میکشم این دانه های مرجان را

مرا جفای حضور تو سهلتر آید — که احتمال توانم بلای هجران را

چو نیست طاقت غوغای زحمت — شکر منه طبق یا ببند دکان را

من غریب کجا و طریق زهد و ورع — مسلمی نه خراج است ملک ویران را

بده تو زهر که شیرین تر از عسل نوشم — بود حرام خصوص از تو رد احسان را

گهی بگوشه چشم نهانیم بنواز — که باشد اجر فزونتر ثواب پنهان را

بزیر پا چو حریر آیدم مغیلانش — اگر بکوی تو راهی است این بیابان را

مکن ز درد فغان محرما که بی درد یست
برای درد بر دهر که نام درما نرا

این غزل با واز راست و متعلقات آن خوب است

زبسکه مهر تو با آن و این یقین دارم
بدوستی تو با کاینات کین دارم
زمانه دامن آخر زمان گرفت و هنوز
من از تو دست تظلم بر آستین دارم
تو واقف خود و من واقف نگاه رقیب
تو پاس خرمن و من پاس خوشه چین دارم
تو اجتناب بغیر از نگاه من داری
من اضطراب بسیزم از برای این دارم
چنان بفکر تو مستغرقم که همچو توئی
ستاده پیش من و چشم بر زمین دارم
بدور کردن من از غرور میخندد
حریف سخت کمانی که در کمین دارم
به پیش صورت خود ضبط آه خود کردن
گمان بحوصله صورت آفرین دارم
هزار تیر نگاهم زد و گذشت اما
هنوز چاشنی روز اولین دارم

بس است اینهمه از نظم محتشم که رسد
بخاطر تو که من بنده چنین دارم

این غزل را بآواز ترک یا حجاز بخوانند نیکوست

باد بهشت میوزد از سر خاک کوی تو
دست صبا مگر که زد شانه بتار موی تو

منتهی کاشانی

میرزا عبد الوهاب بن دادالسنی شیرازی

حور نباشد ای پری چون تو بحسن و دلبری — مه نکند برابری پیش رخ نکوی تو

هر ستم از تو میکشم از دل و جان و دل خوشم — گرچه نهند در آتشم تابش شمع روی تو

برده غمت قرار من هم ز کفت اختیار من — تا چه کند بکار من این غم کینه جوی تو

نرگس مستت ای پسر گشته زناخراب تر — تا چه شراب بوده در شیشه و در سبوی تو

خواهی اگر هلاک من نیست ز مرگ باک من — چون گذری بخاک من زنده شوم ببوی تو

گر بکشی نخواریم تیغ بسر بیاریم — باز بعجز و زاریم روی بود بسوی تو

تیغ بکش چو قاتلم خیره بکش چو بسملم — تا نکند دگر دلم این همه آرزوی تو

زان سر زلف پرشکن فتنه جان مرد و زن — خیز و بصو بجان بزن کاین سر ماست و گوی تو

بی تو چو در فغان شوم زار شوم نوان شوم — در پی این و آن شوم در پی جستجوی تو

یزدانی مکن دگر در سر کوی او گذر
تا که نریزد این قدر پیش وی آبروی تو

این غزل را با دستگاه چهارگاه بخوانند بهتر است

زنم هر شب هزاران بوسه پای پاسبانش را — که تا بگذاردم یکبار بوسم آستانش را

نهان هر شب بگوشش میرسد نالان و شبگیرم — مبادا نالهای من کند آگه سگانش را

مرا گر ضعف نبود قوت داد و فغان گیرم — که روزی افکند گردون بچنگ من عنانش را

تو خود گو چون ز دل بیرون کنم مهر بتان تا صبح
کسی از تن جدا کی میتواند کرد جانش را

ببزم از گردش چشم و اشارتهای ابرویش
توان با مدعی وا گفت اسرار نهانش را

نیابی در درون این دل آزرده ام چیزی
بجز پیکان بیدادش شکافی گر میانش را

رقیب امشب ببزمش رفت تا گوید بد ما را
ببند یارب بخاموشی ها بند و زبانش را

بغیر از اینکه گردد طایری بی خانمان دیگر
چه حاصل زینکه میسوزی تو ای برق آشیانش را

مگر این وادی عشق است و این لیلی است در محمل
که هر خاری زند دستی بدامن رهروانش را

از آن بگذشت آن بیدادگر بر تربت مجمر
که چون نی باز اندر ناله آرد استخوانش را

این غزل بآواز کرد یا بیات بخوانند خوبست

ساقی هلال عید بروی شراب دید
ماهی هلال را برخ آفتاب دید

کو رخ نهان ز چشم پر آبم مکن که گل
هر تربتی که دید ز فیض سحاب دید

باز از پی خرابی ما از چه میرسد
سیلی که صد ره آمد و ما را خراب دید

از حال دل بپرس ز سرچشمهٔ لبش
بیچاره تشنه مرد و همی سوی آب دید

تا مرغ دل بدام تو گیرد دمی قرار
عمری درون سینهٔ من اضطراب دید

هرگه که بگذرد بمن او را درنگ نیست
مسکین کسی که عمر خود اندر شتاب دید

مجمر گرفت از دو جهان کام خود مگر
بر خاکپای پادشه کامیاب دید

این غزل بآواز دوگاه یا همایون خواندنش نیکوست

تو اگر صاحب نوشی و اگر ضارب نیش / دیگران راست که من پنجه زنم با تو زخویش
بچه عضو تو زنم بوسه ندانم چکنید / بر سر سفرهٔ سلطان چو نشیند درویش
از تو در شکوه و غافل که نشاید در عشق / طفل نادانم و آگه نه ز نادانی خویش
زلف بر دوش و سخن بر لب و غافل که مراست / مشک بر سینهٔ مجروح و نمک بر دل ریش
همه در خورد وصال تو و من از همه کم / همه حیران جمال تو و من از همه بیش
میزنی تیغ و ندانی که چه سان میگذرد / گرگ در گله ندارد خبر از حالت میش
آخر این قوم چه خواهند ز جانهای فگار / آخر این جمع چه جویند ز دلهای پریش
برهی میروم اما بهزاران امید / قدمی می نهم اما بهزاران تشویش
تا چه بر درد کشان میرود از آتش می / صوفیان را چو با فلاک برد دود حشیش

رفت مجمر بدر شاه بگو گردون را
هرچه کردی بمن آید پس از این در پیش

این غزل را بآواز شور یا بیات بخوانند در خور است

یحیی شیرازی

شبهای هجر بود دلی همنفس مرا — آنهم کنون نماند بجز یکنفس مرا

دنبال دل ببادیه نالم چنان ضعیف — تا ماندگان کنند خیال جرس مرا

زنجیرها نهاد ز زلف تو عاقبت — دست جنون بپای دل بوالهوس مرا

زاهد بحور و کوثر و باغ بهشت شاد — ساقی و جام و گوشه میخانه بس مرا

غوغا از آن کند دل مسکین که راه نیست — بر تنگ شکرت ز هجوم مگس مرا

از بسکه دل فتاده بپای سمند تو — دیگر نبود بر سر دل دسترس مرا

جستم اگر ز دام تو زین تنگدل مباش — باز آورد بکوی تو شوق قفس مرا

دیدی هما نماند بسر روز واپسین
جز غم ز دوستان کهن هیچکس مرا

این غزل را با آواز شور و شهناز بخوانند خوب است

گر بدست آرم شبی زلف نگار خویش را — جمع سازم زان پریشان روزگار خویش را

خاطر مجروح ما را مرهمی از لب بنه — یا بده بر باد زلف مشکبار خویش را

سوی ما وقتی گذاری کن که این نبود عجب — گر نوازد دوستداری دوستدار خویش را

کی شود یارب که در زلف تو اش بخشم وطن — این دل آواره دور از دیار خویش را

شهسواری اندرین صحرا شکارم کرد و رفت — کاش بر فتراک می بستی شکار خویش را

تا مگر صیدم کند از آن کمند عنبرین
همچو گرد افتادم از پی شهسوار خویش را

لاله زار و باغ اگر خواهی بیا کز خون چشم
کرده‌ام سیراب باغ و لاله زار خویش را

گر گدا از دور نوازد جان و دل در حکم اوست
تا بدست دوست دادیم اختیار خویش را

تیغ پیدا و فلک خون مرا از کینه ریخت
تا که کردم فقر و درویشی شعار خویش را

طاعت مقبول آن دارد که از روی نیاز
کرده محراب نماز ابروی یار خویش را

بود جان بار گران اندر ره جانان هما
جان فشاندیم و سبک کردیم بار خویش را

این غزل را بدستگاه همایون بخوانند سزاوار است

دانی که دل غمزده را لعل تو خون کرد
خون کرد و فراق تو آتش از دیده برون کرد

خلوتگه دل جای هوس بود از این پیش
عشقت بدرون آمد و اغیار برون کرد

دیوانه نخوانی همه شهر که ما را
گیسوی چو زنجیر تو پابست جنون کرد

حیرت برم از آنکه بزلف تو زند دست
کاین مار سیه را بچه افسانه فسون کرد

ما روز ازل شیفتهٔ روی تو بودیم
آشفته سر زلف تو ما را نه کنون کرد

در قید جنون است هما هر که بعالم
دیوانهٔ آن سلسلهٔ غالیه گون کرد

این غزل را با آواز راست و پنجگاه خواندن اولی است

تا بدامان تو ما دست تولا زده ایم … بتولای تو بر هر دو جهان پا زده ایم

تا نهادیم بکوی تو صنم روی نیاز … پشت پا بر حرم و دیر و کلیسا زده ایم

در خور مستی ما رطل و خم و ساغر نیست … ما از آن باده کشانیم که دریا زده ایم

همه شب از طرب گریه مینا من و جام … خنده بر گردش این گنبد مینا زده ایم

نشوی غافل از اندیشه شیدائی ما … گرچه زنجیر بپای دل شیدا زده ایم

تا نهادیم سر اندر قدم پیر مغان … پای بر فرق جم و افسر دارا زده ایم

جای دیوانه چو در شهر ندادند بما
من و دل چند گهی خیمه بصحرا زده ایم

این غزل را بدستگاه راست و پنجگاه بخوانند حسن است

منع نظاره روا نیست تماشائی را … ورنه فرقی نبود زشتی و زیبائی را

یار ما شاهد هر جمع بود وین عجب است … که بخود ره ندهد عاشق هرجائی را

وقتم امشب همه در صحبت بیگانه برفت … که چرا اشک نگفتم شب تنهائی را

نیکنامان در دوست بنا پهن هند … تا بخود ره ندهی شنعت رسوائی را

خواجه زین در بسلامت سر خود گیرد کاش … که ز سر می ننهد عادت خودرائی را

نشاط
میرزا عبدالوهاب
معتمد الدوله

دل آسوده اگر مطلبی عشق طلب
بگذارید که تا سر نهم اندر ره دوست

عاقلان نیک شناسند تن آسائی را
یا نگیرید ز من این سر سودائی را

دلم از سینه تنگ است که در خانه نشاط
شوان داشت نگه مردم صحرائی را

این غزل را باواز چهارگاه یار است و پنجگاه بخوانند

سر نهادیم بسودای کسی کاین سر از وست
نه همین سر که تن و جان و جهان کمتر از اوست

گر گل افشاند و گر سنگ زند چوان گردد
مجلس و ساقی و مینا و می و ساغر از اوست

گر بطوفان شکند یا که بساحل فکند
ناخدائی است که هم کشتی و هم صرصر از اوست

من دل دارم و شاهد برخ و شمع بسر
آنچه پروانهٔ دلسوخته را در پر از اوست

از من ای باد بگو خیل نکوکاران را
غم مدارید که گر جرم زما آذر از اوست

هوس خام بود شادی دل جز بغمش
خنک آن سوخته کش سود غمی بر سر از اوست

چه نویسم که سزاوار سپاس باشد
معنی و لفظ و مداد و قلم و دفتر از اوست

خرم از دولت شه تا باد باد جهان
کاین فروغی است که بر خلق ضیاگستر از اوست

این غزل را باواز شور یا کرد بخوانند شایسته است

خاک بادا سری کش اثر از ننگی نیست — چاک آن سینه که کارش بدل تنگی نیست
ادب بندگی از خیل خردمندان جوی — عاشقانرا بجز از عشق تو فرهنگی نیست
راه عشاق زند مطرب از این پرده تو نیز — پرده بردار گزین خوبتر آهنگی نیست
منکه بدنام جهانم بخرابات شوم — که در آنجا خبر از نامی و از ننگی نیست
مهربانی چکند آنکه نبودش کینی — متصور نشود صلحی اگر جنگی نیست

عجبی نیست نشاط از تو اگر تنگدل است
هر کجا تنگ لبی نیست که دلتنگی نیست

این غزل را با راست و نیگاه یا چهارگاه تغنی نمایند

شب عید است بیا تا لب ساغر گیریم — غم سی روزه بیکجرعه ز سر برگیریم
دور ماه فلک امروز بپایان آمد — وقت آنست که دور قدح از سر گیریم
سبحه و خرقه سالوس بیکسو فکنیم — راه رندان قدح نوش قلندر گیریم
شست و شوئی برخ از چشمه حیوان جوئیم — بکف آئینه بر آئین سکندر گیریم
تا بدیدار ظفر دیده منور گردد — سرمه از خاک در شاه مظفر گیریم
خستگان را نبود تا خبری زود دلا — خیز تا جای در آن زلف معنبر گیریم
دوستانرا همه لب بر لب ساغر گیریم — دشمنانرا همه سر بر دم خنجر گیریم

رخنه در کار غم افتاد نشاط از رقه جی
کو خمی تا که وجودش ز میان برگیرم

این غزل بدستگاه همایون خوبتر خواهد بود

شب آمد و دل باز نیامد ز در او | یارب دگر امروز چه آمد بسر او
یار آمد و از دل خبری نیست خدا را | دیگر ز که پرسیم ندانم خبر او
نشنیده ندا او زچه بر قصهٔ ما گوش | با دیده فتادیم چرا از نظر او
ظلم است که بر بام تو بالی نفشاند | آن مرغ که در دام تو بر بسته است پر او
در چشم خود او راند هم جای که ترسیم | بر مردم بیگانه بخندید گذر او
یکساقی و یک ساغر و یک باده و انگه | زینگونه چرا مختلف آمد اثر او
کس نیست که بی مشغله روز گذارد | یا مشغلهٔ شب ننهد دل ببر او

آنرا که نه کاری به غم عشق نگار است
بیچاره نشاط است و دل در بدر او

این غزل بدستگاه چهارگاه یار است و پنجگاه بهتر است

آنکه بنواخت به تیری دل سرگردانرا | کاش بیرون نکشیدی ز جفا پیکانرا
غیرتم کشت نزد یک رقیبان امروز | که بصد خشم کشیدی ز کفم دامانرا

آدمی زاد نباشد بر من آنکه نظر / بر تو افکند و نیفکند بپایت جان را

شادمانم که چو دیدند ستمهای عیان / مردم آگه نشدند آن نظر پنهان را

خوب کردی که بتیغ ستمش چاک زدی / زین بتر بود سزا این دل نافرمان را

تا که هر روز مرا دل شکند آن شوخ / هر شب از سینه همی تازه کنم پیمان را

شد گرفتار بنیاز این دل سرگشته چو من / که فرو هشته بپا گیسوی مشک افشان را

این غزل را بدستگاه چهارگاه یا راست و پنجگاه بخوانند

دلبر امروز کمر بست و بقامت برخاست / مست از خانه برون رفت و قیامت برخاست

سرو بنشست دگر گرچه بگل رفت ز شرم / بتماشای تو زاندم که بقامت برخاست

آنکه در سایهٔ بالای تو بنشست چو خاک / از لحد رقص کنان گاه اقامت برخاست

شمع را ز غم عشقت بزبان گفت که سخت / بر سرش شعلهٔ غیرت بغرامت برخاست

ایمن از فتنهٔ ایام نگشت آنکه بخواب / چشم مخمور ترا دید و سلامت برخاست

زینکه از حسن تو شد غافل و دل با گل بست / در چمن نالهٔ بلبل بندامت برخاست

باده نوشان همه از لعل تو رفتند ز هوش / زان میان عیسی مریم بکرامت برخاست

غنچه را باد صبا پیرهن از رشک درید / زانکه در پیش دهانت بعلامت برخاست

دلق آلوده صفی زاب خرابات بشوی
چیست پرهیز که زاهد بملامت برخاست

این غزل را باآواز بیات بخوانند بسیار خوبست

کمال الدین اسمعیل

زانشب که با تو دست در آغوش کرده ام — یکباره ترک صبر و دل و هوش کرده ام
هرچه آن نه عشق تست بازی شمرده ام — هرچه آن نه یاد تست فراموش کرده ام
در چشم من شده است یکی دانه گهر — هر نکته که از دهنت گوش کرده ام
خالی شده دماغ من از مستی و خمار — زان باده ها که از لب تو نوش کرده ام
بر چرخ میرسید خروش از دل افق — او را بوعده های تو خاموش کرده ام
از چشم نیمخواب تو امروز روشن است — آن ناله ها که من ز غمت دوش کرده ام
دستم که زیر سنگ فراق است هر شبی — تا روز با غم تو در آغوش کرده ام

پرسیدم از دلم که چرا دوری از برم
گفتا که خوف از رخ نیکوش کرده ام

این غزل برای کار عمل حجاز ابو عطا و بیات خوب است

[illegible] اصفهانی

مخوان نه دیرم نه کعبه زاهد که برده از کف دل من اینجا
بناله مطرب بعشوه ساقی بخنده ساغر بگریه مینا

بعقل نازی حکیم تا کی بفکرت این ره نمی شود طی
بکنه ذاتش خرد برد پی اگر رسد خس بقعر دریا

چو نیست بینش بدیدهٔ دل رخ ار نماید حقت چه حاصل
که نیست یکسان بچشم کوران چه نقش پنهان چه آشکارا

چو نیست قدرت بعیش و مستی بباز اید ل بتنگ دستی
چو قسمت این شد ز خوان هستی دیگر چه خیزد ز سعی بیجا

ربود مهری چو ذره تابم ز آفتابی در اضطرابم
که گر فروغش بکوه تابد ز بی قراری درآید از پا

در این بیابان ز ناتوانی فتادم از پا چنانکه دانی
صبا بیا می ز مهربانی ببر ز مجنون بسوی لیلی

همین نه مشتاق آرزویت مدام گیرد سراغ کویت
تمام عالم بجستجویت بکعبه مؤمن بدیر ترسا

این غزل را بآواز شور و شهناز بخوانند

کاش بیرون فتد از سینه دل زار مرا
گشت نالیدن این مرغ گرفتار مرا

چه شد ار داد بصد رنگ گل آن گلبن ناز
که از او نیست بجز دامن پرخار مرا

منم از رونق جنس هنر آفت زده — که زد آتش بدکان گرمی بازار مرا
گو مبر جانب گلشن قفسم ای صیاد — بس بود ناله از حسرت گلزار مرا
بی بقا شادی وصل تو و دانم که پی — آرد این خنده کم گریه بسیار مرا
نرود تیرگی از بخت بکوشش گو باش — روز روشن دگر از او شب تار مرا
آنکه آخر بصد افسانه بخوابم میکرد — ساخت از خواب عدم هرچه بیدار مرا
گو طبیبم نکند چاره مریض عشقم — که تن خسته خوش است و دل بیمار مرا

نیست گویائیم از خویش چو طوطی مشتاق
اینها ست از آن آینه رخسار مرا

این غزل با چهارگاه یا همایون یا شور خوانده شود

چون نخواهی نفسی کرد نگهداری من — چیست سعی اینقدر از بهر گرفتاری من
کرده ام خوی بدردت چه کشم باز طبیب — صحتی کو نبود از پی بیماری من
ناله ام از غم محرومی رهزن باشد — ورنه کس نیست در اینره بسبکباری من
من رنجور در اینسره چو نخواهم جان برد — گو کسی را نبود فکر پرستاری من
به از این باش بمن گر بودت بنده هزار — که تو یک بنده نداری بوفاداری من
ناله زار من ای باد بگوشش مرسان — ترسم آزرده شود خاطرش از زاری من

گر ننوازم بدل زار چه سازم مشتاق
دلبرم چون نکند ترک دل آزاری من

این غزل را باواز شور یا بیات یا راک بخوانند

بهر پرسیدنم ای مایهٔ ناز آمدهٔ ... بنده ات من چه عجب بنده نواز آمدهٔ
تا کنجشک دل ما چه رسد آه که تو ... مژه گیرنده تر از چنگل باز آمدهٔ
سرو من این قدر این سرکشی و ناز چرا ... گر بدجوئی ارباب نیاز آمده
چه بجا از من غارت زده مانده است که تو ... رفته و دین و دلم برده و باز آمدهٔ
چه غم از هجر و نیاز منت ایسرو روان ... که ز سر تا بقدم عشوه و ناز آمدهٔ
آشکارا نشود چون ز دلم سر غمت ... که در اینجا نه بجاسوسی راز آمدهٔ
نرسد آفت گلچین بتو ای گلبن ناز ... که ز خوبی همه برگ و همه ساز آمدهٔ

ز آتش عشق سزد لاف خلاصت مشتاق
تو که در بوتهٔ محنت بگداز آمدهٔ

این غزل باواز کرد و بیات و شور خوبست

آنان که گل ز گلشن وصل تو چیده اند ... انصاف میدهم که بمطلب رسیده اند
از عاشقان خویش غزالان مشکوی ... چون آهوان وحشی ز آدم رمیده اند

طنازها بسه چو بریدند رخت ناز / پیراهن صبوری ما را دریده اند

بی بهره اند جن و ملک از مقام عشق / این جامه را بقامت انسان بریده اند

قربان زور بازوی قومی که دست و دل / از جان بریده اند و بجانان رسیده اند

مرغان دل ز دام تن اندر هوای دوست / بی بال و پر بروضهٔ رضوان پریده اند

زیر نگینشان بود اقلیم عافیت / بی خانمان که پای بدامن کشیده اند

خون میرود ز چشم من امروز جای اشک / لعل تو را اگر شب دوشین مکیده اند

نشنیده اند حرف کسی را بروزگار / آنان که از دهان تو حرفی شنیده اند

از یک اشعه ز شعاع جمال یار / ذرات روز را شب تار دیده اند

این غزل را با آواز دشتی یا بختیاری یا قوچانی یا گیلانی بخوانند

مهم زان نرگس فتان جادو / هزاران فتنه انگیزد ز هر سو

بپیش چشم بی آهوی آن شوخ / ز خجلت خیره ماند چشم آهو

ز طاق آسمان افتد مه نو / اگر ماهم نماید طاق ابرو

مهی دارم که از چرخ نکوئی / نتابید است خورشیدی از او

شود گر سرو با قدش برابر / شود مه با رخش گر هم ترازو

از نواب
میرزا عبدالرحیم [illegible] شیرازی

گر یزد ماه از میزان بعقرب — در آید سر و از بالا بزانو
زند پهلو بسلطانی عالم — گدائی را که بنشاند بپهلو
لب و دندان آنشوخ شکرلب — شکسته قدر لعل و نرخ لولو

بیا حشمت از این دار مکافات
بید خواهان خود هم باش نیکو

این غزل را باواز ترک یا سوز بخوانند

در لب نوشش تو اشوخ شکر یا نمک است — که مرا در دل از این نقطه موهوم شک است
گر نمک هست چرا شهد از او میبارد — ور شکر هست چرا زخم دلم را نمک است
آدمی زاده بدینخوبی و زیبائی نیست — این پری زاده اگر حور نباشد ملک است
چند در بوتهٔ هجرم بگدازی چون سیم — زر خالص را باید و سنجید چه باک از محک است

حشمت از خلق جهان هیچ شکایت نکند
کانچه او میکشد از فتنهٔ دور فلک است

این غزل باواز شور و متعلقات آن خوانده شود خوبست

گیرم بناله کردم آواره پاسبان را — گو جرئتی که بوسم آن خاک آستان را
ای نوجوان مرانم از در بجرم پیری — پیش سگانت افکن این مشت استخوان را

بر هیچ دل نجنبد مهرش ز کینه گوئی / خوی تو کرده تعلیم بی‌مهری آسمانرا

پیوسته دارد امروز زاهد نظر بمحراب / ما نا که دیده باشد آن طاق ابروانرا

از آشیان سوی دام بینم چنانکه بینند / مرغان نو گرفتار از دام آشیانرا

با آنکه خاک کردیم سر در ره بتان نیست / حقی بگردن ما جز تیغ امتحانرا

از بیم آنکه در دل رحم آیدش ز فریاد / ز آه و فغان خموشی آموختم زبانرا

از ضعف بر غباری حسرت برم که دارد / نیروی رفتن از پی گامی دو کاروانرا

یغما ز سبحه و جام طرفی نبستم اینک / هم بگسلند اینرا هم بشکنند آنرا

این غزل را با آواز همایون با قطار گرد بخوانند

آه من از این درد که شب را سحری نیست / در درد گران گاه سحر را اثری نیست

گفتم کمرش گیرم و آرم بمیان راز / آگه نه از آن نکته که او را کمری نیست

احوال دل از طره او پرس که مارا / دیریست کزان گمشده کمو خبری نیست

افسوس که از شصت قدر تیر حوادث / می آید و جز سینه بدستم سپری نیست

افغان که از مرگ من آگه کندت چون / می میرم و بر بستر من نوحه گری نیست

چندانکه ز دم ناله نشد چشم تو بیدار / پنداشتم از طالع من خفته تری نیست

جز درس محبت همه تحصیل وبال است — بپذیر که نافع تر از این مختصری نیست
شاید که بر اشک من و یعقوب بخندد — آنرا که بدل داغ چو یوسف پسری نیست

کالای وفا خوارتر از اهل هنر شد
ای وای بیغما که جز اینش هنری نیست

این غزل را بدستگاه چهارگاه بخوانند خوبست

نگاه کن که نریزد دهی چو باده بدستم — فدای چشم تو ساقی بهوش باش که مستم
کنم مصالحه یکسر بصالحان می کوثر — بشرط آنکه نگیرند این پیاله زدستم
زسنگ حادثه تا ساغرم درست بماند — بجوی خیر و تصدق هزار توبه شکستم
چنین که سجده برم بی لحاظ پیش جمالت — بعالمی شده روشن که آفتاب پرستم
کمند زلف بتی گردنم ببست بمویی — چنان کشید که زنجیر صد علاقه گسستم
نه شیخ میدهدم توبه و نه پیر مغان می — زبسکه توبه نمودم زبسکه توبه شکستم
زگریه آخرم این شد نتیجه در پی زلفش — که در میان دو دریای خون فتاده نشستم
ز قامتش چو گرفتم قیاس روز قیامت — نشست و گفت قیامت بقامتی است که هستم
بخیز از بر من گر خدا و خلق زمانه — بس است کیفر این یکنفس که با تو نشستم
حرام گشت بیغما بهشت روی تو روزی — که دل بگندم آدم فریب خال تو بستم

این غزل را با چهارگاه یا کرد و بیات بخوانند

شبان تیره که از دست زلف یار بنالم | بخود به پیچم و همچون گزیده مار بنالم
شبی سیاه در آن ساز رعد بینی و باران | بروز خویش چو با چشم اشکبار بنالم
بپاس خدمت پیری بیاد آن مه و دامان | رضا مباش که چون طفل شیرخوار بنالم
همی چو برق بخندم و چو ابر وار بگریم | همی چو باغ بنالد چو رعد سار بنالم
ز روزگار بنالیدمی بردم از پی سپاه | بر آن سرم که ز مردم بروزگار بنالم
ز صد سوار بنالند غازیان مجاهد | خلاف من که ز یک طفل نی سوار بنالم
ز سنگ سبزه بروید اگر ز خیف بگریم | ز دشت برق جهد گر بکوهسار بنالم

دو گیتی ار همه دشمن آمد از آنهمه بیجا
امان مباد بجان گر بزینهار بنالم

این غزل با آواز راست یا همایون بسیار نیکو مناسب است

از چه ای شوخ نمیپرسی از آه دل من | ستم از حد چه بری چیست گناه دل من
نرم شد صخره صما و ندارد پروا | دل سخت تو ز احوال تباه دل من
ناله و آه و فغان دارد و فریاد و خروش | ای شه حسن حذر کن ز سپاه دل من
زلف بر باد دهی میدهم و غافل از آن | که جز او جای دگر نیست پناه دل من

روشن از روی سفید تو بود ورنه جهان — تیره گشتی چو شب از دود سیاه دل من

چشم و زلف تو با فسونگری و عیّاری — میزند از چه بهر مرحله راه دل من

از سر مهر دل ذرّه بدست آر دمی

ای که خورشید جهانتی و ماه دل من

چند غزل از دیوان این فقیر مؤلف عزیز الوجودی که باعث بر تألیف این کتاب شده خود انتخاب فرموده که مرقوم شود در اوّل کتاب معذرت خواست که پس از ذکر غزلیّات اساتید مذکوره اشعار این بنده مثل پشک در مویز یا در دینار بشیز خواهد بود والعذر عند کرام الناس مقبول

این غزل بآهنگ میگلی یا بختیاری بخوانند روا و شور را نیز درخور است

تو بدلبری و شوخی ببری دل پری را — پری از تو دلبر آموخت طریق دلبری را

نگهی کنی و از کف ببری ز عاشقان دل — که تمام کرده چشمت بنگه فسونگری را

ز لبان لعل بوسی بفروشی ار بجانی — بکف است جان شیرین و هزار مشتری را

تو بحسن همچو لیلی چو بشهر شهره گشتی — همه خوانده اند مجنون من و قیس عامری را

ز تو هر جفا که دیدم بتو میکنم شکایت — بکسی نمیتوانم برم از تو داوری را

ز میان همچو مویت شدم از ضعیف شاید — که از این خیال دارم بوجود لاغری را

بهوای مهر روی تو چو ذره است فرصت — تو از او دریغ داری ز چه ذره پروری را

این غزل را آواز نوا یا همایون خوانند نیکوست

با میان تو پری روی عجب خوست مرا — وه چه اندیشهٔ باریکتر از موست مرا

خشم و کین جور و ستم لطف و عطا مهر و وفا — بخدا اگر ز تو باشد همه نیکوست مرا

از چه سرگشته نباشم که کنون اندر عشق — دل بچوگان سر زلف تو چون گوست مرا

کشم از سینه و بر دیده خود جای دهم — هر خدنگی که از آن غمزهٔ ابروست مرا

با خیال قد چون سرو تو شب تا بسحر — بر سر کوی تو چون فاخته کوکوست مرا

جای سرو ار لب جوست پس ای سرو روان — پای بگذار که در دیده دو صد جوست مرا

از چه برهم زنی ای باد صبا گیسویش — دلی آشفته در آن حلقه گیسوست مرا

همچو من بلبل خوشگوی که داری ای گل — حیف باشد ز رقیب تو که بدگوست مرا

تا بدانند که من مایل دیدار تو ام — دل همی پیش تو و دیده بهر سوست مرا

باده چون کوثر و در بزم توئی حورالعین | مجلس امروز مگر غیرت مینوست مرا

از دل آزاری او دی گله کردم با او
گفت فرصت گله بگذار که این خوست مرا

این غزل در بحر همایون یا چهارگاه است

دیدن روی تو و دادن جان مطلب ماست | پرده بردار ز رخساره که جان بر لب ماست
بت روی تو پرستیم و ملامت شنویم | بت پرستی اگر این است که این مذهب ماست
گرچه در مکتب عشقیم همه ابجد خوان | شیخ را پیر خرد طفل ره مکتب ماست
شرب می با لب شیرین تو ما راست حلال | بیخبر زاهد از این ذوق که در مشرب ماست
نیست جز وصف رخ و زلف تو ما را سخنی | در همه سال و مه این قصهٔ روز و شب ماست
در تو یک یارب ما را اثری نیست ولی | قدسیان را بفلک غلغله از یارب ماست
چرخ عیشیم و تو ما را چو مهی زیب کنار | خون دل چون شفق و اشک روان کوکب ماست
اینکه نامش بفلک مهر جهان افروز است | روشن است این که یکی ذره ز تاب تب ماست

خواستم تا که شوم بستهٔ فتراک گفت
فرصت این بس که سرت خاک سم مرکب ماست

این غزل را با آواز هر بیاتی توان خواند

نگار من که رخش همچو پوست کنده هلوست / از آن هلوی مرا آرزوی شفتالوست

سرشکم از بصر آید برنگ آب انار / عجب مدار که خونین رخم برنگ هلوست

تبی که گوی زنخدان او به از سیب است / مرا ز حسرت آن گونه چو زرد آلوست

فتاده است چو نارنجم آتشی برجان / در آرزوی دو پستان او که چون لیموست

گهی بگریه دو چشمم بپا بود اشکش / گهی بخنده لبانم ز شوق پسته اوست

ز پرده عنبی غوره چون نیفشارم / که دلبریست ترش روی و عیبتی بدخوست

کند چو خربزه ام گر که پاره پاره خوش است / وگر که برکندم پوست چون خیار نکوست

بسان شاخه امرود فرصت از تسلیم / نهاده سر بره دلبری که عربده جوست

این غزل باواز ترک یاراک هندی نکوست

بهر صیدم چند تازی خسته شد پای سمند / صبر کن تا من بپای خویشتن آیم به بند

یا بکن دم بندی ار یا تا که از تیغم بری سر / جان سپارم پیش تیغت سر نپیچم از کمند

چون کشی بر سینه ام دیگر سمند امتحان / کاتش دل آب سازد آهنین نعل سمند

گر بقهرم جان ستانی ور بمهرم دل نوازی / من نخواهم از جان نپیچم هرچه باشد دلپسند

چون ز لعلت خنده خیزد دیده من اشک ریزد / کاین گهر باشد نثاری پیش لعل نوشخند

بوسه هر گه از لبت خواهم کنی تلخی و تندی / لیک کام دیگران شیرین مکرر شد ز قندت

سر برافرازم چو سرو از شوق و کوبم پا بر زمین / دست کوتاهم رسد گر بر سر سرو بلندت

خال بر روی تو باشد همچو اسپندی بر آتش / وان خط مشکین بود دودی که خیزد از اسپندت

چون قلم فرصت مکش سر از خط فرمان خوبان

گر تیغ از هم جدا سازند چون نی بند بندت

این غزل را بچهارگاه بهتر توان خواند

با آنکه کس ز آتش عشقت چو ما نسوخت / بر ما دلت نسوخت ندانم چرا نسوخت

جز آهنین دل تو که دارد توان و تاب / دیگر دلی نماند که بر حال ما نسوخت

بس عاشقان که خویش چو پروانه سوختند / کس غیر ما و شمع ز سر تا بپا نسوخت

این آتشی که در دل من از هوای تست / کی برگرفت شعله که مرغ هوا نسوخت

بر رند خرقه سوز ملامت چرا کند / زاهد کز آتشی همه عمرش قبا نسوخت

در نی نوای عشق چو مطرب نمود ساز / در حیرتم که نی ز چه از این نوا نسوخت

فرصت ز لعل نوش تو آب بقا نیافت

تا در محبت تو بنار بلا نسوخت

این غزل مناسب راک است و شور را نیز شایسته

آن وفادار نگاری که بجان یار منست — گر کنم ترک وفایش که وفادار من است

همه عشاق جهان در طلب معشوق اند — طرفه معشوق مرا بین که طلبکار من است

عاشقان طالب دیدار رخ یار و مرا — هست یاری که بجان طالب دیدار من است

دیدهٔ خویشتن از خنجر مژگان بکند — گر براند نگهش در پی آزار من است

تیغ ابرو کشد و طرهٔ خود را ببرد — گر ببیند ز وی آشفتگی کار من است

وقتی ار گویمش ای شوخ منم بلبل تو — گل روی تو مرا دل افگار من است

روی بنماید و گوید که تماشا بنمای — گر مرا دل تو این گل رخسار من است

هر زمان گویمش ای یار دلم بیمار است — لب لعل تو دوای دل بیمار من است

خندد و غنچه کند لب که بیا بوسه بگیر — گر دوای تو لب لعل شکربار من است

کس چو این یار ندیده است و نبیند دیگر — اینکه شد یار من از طالع بیدار من است

مدّعی خواست که بیرون کندم از کویش — گفت فرصت سبب گرمی بازار من است

روزگاریست بدام غم من گشته اسیر
دل از او باز نگیرم که گرفتار من است

این غزل مخصوص لیلی مجنون است همگی را نیز شاید

روی تو چو ماه بس جمیل است — مهر دل من بر آن دلیل است

تا روی تو غیرت بهشت است | از دست تو زهر سلسبیل است
آنرا که پری صفت جمالی است | دشنام اگر دهد جمیل است
بر قد تو آن دهان شیرین | ماند برطب که بر نخیل است
تا چشم ترا بدیده نرگس | مسکین بچمن چو من علیل است
در حلقهٔ عاشقان بهر شب | از زلف تو قصه طویل است
از خاک در تو سرمه جوید | دور از تو کس ار بهزار میل است
با غمزه اگر کنی اشارت | در هر گذری دو صد قتیل است

این جسم ضعیف فرصت و عشق
موری است که پایمال پیل است

این غزل را با همایون یا کرد و بیات بخوانند

چشمم از عکس سیه زلف تو شد اشک آلود | آری آب آورد آن چشم که در وی شده دود
جان بکف بر سود مرا تا بلبت سودم لب | زان زیانم چه خوش آمد که زیانی بودش سود
گرچه جان در طلب لعل تو فرسوده ولی | دلم آسوده لبم تا بلب لعل تو سود
نه تو گفتی که ز حسن من و مهر دل تو | کم شود خط چو مهر را بسیاهی اندود
حاش لله که ز حسن تو و مهر دل من | کم نشد بلکم از آن مهر گیا مهر فزود

پای بر خاک نهادی و مرا مردم چشم — غرقه در خون شد از این غم که چرا خاک نبود

بر و زلفت دلم از دست و گرفتم یارب — نگه چشم تو بار دگر از دست ربود

از نسیم سحرم وه چه خوش آید که ز لطف — از سر زلف تو و از دل من عقده گشود

پیش گفتار تو فرصت همه گوش آمد چشم

مگشا لب که نباشد به از این گفت و شنود

این غزل را با شور و شهناز توان خواند

ما هم از مقراض قطع زلف سرکش میکنند — خاطر مجموع ما را زان مشوش میکنند

هر که سرکش شد سرش را میکنند از تن جدا — سر جدا از آن و مهر زان زلف سرکش میکنند

هر یکی از تار زلفش میکشاند دل ز من — ناله ها مسکین دلم از این کشاکش میکنند

چشم ترکش را ز ترکش تیرها از غمزه است — گوییا گر قصد ما زان تیر و ترکش میکنند

ماه تابان در شبی با تاری از کتان نمود — با من امروز آنچه آن رخسار مهوش میکنند

ساقی از جام شرابی آتشم بر زد بجان — خود چه آسیب اینکه بر جان کار آتش میکنند

فرصت از نقاشی این آموخت کاندر هجر دوست

ز اشک گلگون روی زرد خود منقش میکنند

این غزل را بقرائی و میگلی و لیلی مجنون بخوانند

ماهم چو ز پرده رخ نشان داد | هر اهل نظر که دید جان داد
آن غنچهٔ ناشکفته در باغ | سرّی ز دهان او نشان داد
گفتم که ببوسه دهم جان | یک بوسه برای امتحان داد
این فخر مرا بس است کآن ماه | راهم چو سگان در آستان داد
ای شاهسوار حسن عقلم | تا دید تورا ز کف عنان داد
گر قصد تو در هلاک من بود | مقصود تورا خدا چنان داد
چشم تو بغمزه مرا کشت | لعل تو حیات جاودان داد

جانی که بدست داشت فرصت
در پای تو خوش رایگان داد

این غزل را بآهنگ راک یا مسیحی بخوانند

بت مسیح لبم در لباس ترسا شد | هر آنکه بود مسلمان چو من نصاری شد
کشیش دیر بهر لحظه میزند ناقوس | بشکر آنکه بتی در لباس ترسا شد
نمود پیش رخش همچو بت پرست سجود | هر آنکه بستهٔ آن زلف چون چلیپا شد
ز مسجد آمد و افکند شیخ سبحه ز دست | میان ببست بزنار و در کلیسا شد
میان بزم چو برخاست ماهم از پی رقص | بچرخ چرخ زنان از طرب مسیحا شد

زروی ناز چو سرو قدش نمود قیام / دو صد قیامت از آن یک قیام برپا شد

گرفت زهرهٔ چنگی بچنگ چنگ و نواخت / نگار زهره جبینم چو مجلس آرا شد

دلم که کشتهٔ چشم فسونگرش شده بود / ز لعل عیسوی او دوباره احیا شد

بعشق روی بتی فرصت از مسلمانی / گذشت و معتکف دیر راهب آسا شد

این غزل با آواز شور یا همایون نیکوست

بر جهان دل منه از مهر و مشو زان دلشاد / کاین عروسی است که کشته است هزاران داماد

خاطری را بوفا شاد ننازد هرگز / گر جفا عاقبت او را ننماید ناشاد

همچو خسرو نکند کام کسی را شیرین / که نه آخر بسرش تیشه زند چون فرهاد

شرط آزادگی از شادی و غم بیزاری است / ای خوش آن کز غم و شادی جهان است آزاد

نفس دام است و هوس دانه هر آن مرغ دلی / که برفت از پی این دانه در آن دام افتاد

اختیار ار نبود جبر هم البته که نیست / غیر دانا گره از این دو معما نگشاد

جام می گیر چو جمشید که این زال سپهر / داده بر باد بسی تخت کی و تاج قباد

منشین و ز شراب آتش غم را بنشان / پیشتر زانکه دهد خاک ترا چرخ بباد

هوش اگر داری و گوشی که بود پند نیوش / مبر این پند حکیمانهٔ فرصت از یاد

این غزل را با آواز کرد و قطار کرد بخوانند مطلوبست

بر درش حلقه زدم از سر درد — گفت بیهوده مکوب آهن سرد
گفتم اندر ره وصلم پویان — گفت از این راه که داری برگرد
گفتم آن ره که بهر خواهی برو — گفت آنکس که بجوی دل برود
گفتمش هستی من جز بتو نیست — گفت این دفتر هستی بنورد
گفتم از درد دوا میطلبم — گفت رو رو تو نه صاحب درد
گفتمش عاشق و بیمار توام — گفت کو سرخی اشک و رخ زرد
گفتم آخر ز غمت خواهم مرد — گفت از مرگ نیندیشد مرد
گفتم از خاک کیم برگیری — گفت آنگه که شود خاک تو گرد

گفتمش غم شده با فرصت جفت — گفت باید نشود زین غم فرد

این غزل بدستگاه همایون مطلوب است

می کشان ارزد این بانگ بهر صبح خروس — که صبوح آرند هر دسته هزاران افسوس
ریز در جام زبطای بت طاوس خرام — زان شرابی که بود سرخ تر از چشم خروس
شرمش از ساق تو آید که خرامی چون کبک — اینهمه جلوه پی جلوه که دارد طاوس

مهر حسن مه رویت بدلم جای گزید ... همچو در حجله که ناز بصد جلوه عروس

گر دهد دست چو پروانه بسوزم تن خویش ... پیش شمع رخت ای جان بامید پابوس

ای طبیب از چه کشی رنج و دهی دردسرم ... عشق دردیست که درماند از آن جالینوس

طبل پنهان نزند فرصت از این پس که بعشق ... کوفت بر هر سر بازار بدنامی کوس

این غزل بآواز شوریا گرو با اثر است

تا برافشانده برخ زلف پریش ... زده برهم دل صد سلسله بیش

گفته ام دوش بآن زلف سیاه ... مو بمو شرح پریشانی خویش

کند از غمزه دلم ریش و زند ... پس از آن لب نمکم بر دل ریش

شده ام زان رخ سرخ و خط سبز ... همچو مست می و مخمور حشیش

زان لبم بوسه ده و پس دشنام ... که بود از پی هر نوشی نیش

آشنا با تو چنانم ایدوست ... که ندارم سر بیگانه و خویش

از تو ای یار چه تریاق و چه زهر ... وز تو ایدوست چه جدوار و چه بیش

گر رقیبم کند آزار چه باک ... سگ بود دشمن جان درویش

فرصت از پیش تو جانان نرفت ... تا ترا باز چه آید در پیش

این غزل را باواز قراداغلی یا مویه تغنی نمایند

آن ماه که در حمام دیدم تن سیمینش	گردید دلم پابست در طرهٔ پرچینش
از دلو چو آب افشاند بر فرق عیان گردید	از طلعت چون خورشید صد خوشهٔ پروینش
دلاک ز برگ گل گو کیسه بدست آرد	ترسم که شود مجروح اندام چو نسرینش
گفتی که بسوهانم شد سوده دل مسکین	با سنگ چو میسودند آن پای نگارینش
گوئی که بمشک تر آمیخته شد کافور	صابون چو بیالودند بر طرهٔ مشکینش
گویند بگل خورشید هرگز نتوان اندود	دیدم بگل اندوده است آن روی خور آئینش
بگرفت بکف شانه بر طرهٔ پرچین زد	بر عارض چون گل ساخت آنگاه چو پروینش
فرصت که دمی با دوست در خلوت حمام است	از جنت فردا به امروز نقد ایمنش

ایطاء قوافی را گر خرده کسی گیرد
گو بگذر از این معنی بنگر بمضامینش

این غزل را باواز بیات یا گرد و بیات بخوانند

خلاف سرو روان هر که دید در چمنش	ز دست رفت دل از یک نگاه همچو منش
صبا ز موی تو بوئی مگر به بستان برد	که جیب غنچه قبا گشت و چاک پیرهنش
قدم بباغ نه و جلوه نما و ببر	ز تاب آتش رو آب از گل و سمنش

اگر که در چمنت باغبان نماید ناز
بیا خرام و بینداز سرو از چمنش

دل شکستهٔ ما را اگر ندیده صبا
که گشته سلسله جنبان زلف پرشکنش

ز فرق تا قدمش تن بود لطیف چنان
که فرق کس نکند تن ز جان و جان ز تنش

نشانی از دهنش کس نداده از تنگی
مگر کسی که شنیده است حرفی از دهنش

مگر دو لعل تو خط بر دمیده همچون مور
چو خاتمی که سپاری بدست اهرمنش

سخن از آن لب شیرین مگر که فرصت گفت
که برده است حلاوت ز انگبین سخنش

این غزل را بآهنگ راگ بخوانند نیکوست

طالب یاری اگر باشی گرفتار عشق
یا گذشت عشق یارا یا که شوی یار عشق

دست فشان بر جهان پای بزن بر دو کون
داری اگر همچو من پشت بدیوار عشق

جان بچه کار آیدت نیست چو جانان ترا
جان ده و جانان بخر بر سر بازار عشق

پا بره عشق نه جان بسر عشق ده
وسعت اگر میرسد پا مکش از کار عشق

از سر شاخ مراد کی گلت آید بدست
در کف پای دلت تا نخلد خار عشق

نیست در این ره ز من تند و سبکخیز تر
هر چه گرانتر شود دوش من از بار عشق

روی فلک تیره گشت پیکر خورشید سوخت
بسکه کشیدم ز دل آه شرربار عشق

دیده از می شود چارهٔ مخمور مے   عشق مگر هم کند چاره بیمار عشق

پند ز فرصت شنو رسته شو از بند عقل
خویشتن آزاد کن باش گرفتار عشق

این غزل را با آواز چهارگاه یا همایون بخوانند

ای که از بیم رقیبان بدرت بار ندارم   رحمی آخر که بجز حسرت دیدار ندارم
بارها بار بدربار تو دارند رقیبان   منکه بارت برم ای یار چرا بار ندارم
باغبان راه بگلچین دهد آه از من مسکین   که تماشائیم و راه بگلزار ندارم
یار اگر دوست شود نیست مرا بیم ز دشمن   گلم ار دست دهد هیچ غم از خار ندارم
تا توان بود مرا بار فراق تو کشیدم   عَلِمَ الله که دگر طاقت این بار ندارم
تا روان بود بتن در ره عشق تو دویدم   شَهِدَ الله که دگر قوّت رفتار ندارم

نیست فرصت بکسم کار ولی با رخ خوبان
عشق میبازم و انکار در اینکار ندارم

این غزل را با آواز همایون یا کرد سزاست بخوانند

با دل خویش ز جور تو حکایت کردم   آه گر خویش به بیگانه شکایت کردم
مجمع ما همگی دوش پریشان گشتند   از سر زلف تو چون یک دو حکایت کردم

گفتم ار پسته دهانت سخنی با دل تنگ
کشف این معنی نازک بکنایت کردم

قصهٔ روز قیامت همگی آمد راست
وصفی از قد بلندت چو روایت کردم

روز وصل تو بدیگر نظرم تاب نماند
که بروی تو بیک نظره کفایت کردم

بر سر زلف تو دادم دل و دین غیر از جان
بسر زلف تو جانا که جنایت کردم

دلم از تیرگی موی تو آمد گمراه
بسر کوی تو اش باز هدایت کردم

راه عشق تو بیک عمر بپایان نرسید
سعی هر چند در این ره بنهایت کردم

گفتم از فرصت دلخسته نظر باز مگیر
گفت سویت نظری هم بعنایت کردم

این غزل را بچهارگاه یاراک بخوانند مناسب است

ما رند و خراباتی و دیوانه و مستیم
پوشیده چه گوئیم همینیم که هستیم

زان باده که در روز ازل قسمت ما شد
پیداست که تا شام ابد سرخوش و مستیم

آواز الست آمد و گفتیم بلی را
زان گفته بلاکش همه از عهد الستیم

دوشینه شکستیم یک توبه و صد جام
امروز بیک جام دو صد توبه شکستیم

یکباره ز هر سلسله پیوند بریدیم
دل تا که بزنجیر سر زلف تو بستیم

گه نشسته ز سر پا ره عشق نهادیم
برخاسته از جان بغم یار نشستیم

در دست سررشتهٔ تجرید گرفتیم
خود سلسلهٔ عالم تقیید گسستیم
در نقطهٔ وحدت سر تسلیم نهادیم
وز دایرهٔ کثرت موهوم برستیم
بر ما بحقارت منگر زانکه چو فرصت
در رتبه بلندیم ولی از همه پستیم

این غزل با آواز نوا و نشابور یا همایون خوش است

گفتم ار پا گر درافتم دوست باشد دستگیرم
دوست گو کز پا فتادم گو خدا را دستگیرم
دل بریدم از تو ایجان در گذشتم از تو ای دل
در نثار مقدم یار از دل و جان ناگزیرم
تا ز ابرو تیغ دارد تا ز مژگان تیر بارد
هم بجان مشتاق تیغم هم بدل آماج تیرم
ای که گفتی دل از او برگیر و بگذر از خیالش
حاش لله کی رود نقش خیالش از ضمیرم
من نه پیر سال و ماهم گر سپیدم موی بینی
حسرت زلف سیاهی در جوانی کرد پیرم
خواستم از وی نظر برگیرم از جوری که دارد
گفت منظورت که باشد غیر من در گیتی نظیرم
پا ز کویت برنگیرم گر ز خاکم هست بستر
بستر خار است در کوی تو خوشتر از حریرم
گر ز مهرم مینوازی بندهٔ خدمتگذارم
ور بتیغم میکشی تیغ تو را منت پذیرم
مدعی گوید که فرصت پای بیرون نه ز کویش
پای رفتن از کجا آرم که در بندش اسیرم

این غزل را بنغمهٔ کردیا همایون مناسبت دارد بخوانند

وصف در انجمنی زان قد و قامت کردم / راست گویم که از آن وصف قیامت کردم

کردم امروز از آن روی چو مه کشف نقاب / لوحش الله که از این کشف کرامت کردم

بجز از نقش رخش هر چه مرا بود بچشم / شست و شوی همه از اشک ندامت کردم

رفت قد قامتش از یاد و مؤذن نماز / چون بمسجد صفتی زان قد و قامت کردم

بستم آندم که بدان ابرکمان بر دو دل / سینهٔ خود سپر تیر ملامت کردم

سر تو باد سلامت من اگر کشته شوم / مکُشش ای ترک که من ترک سلامت کردم

دوش میگفت که فرصت چه نشینی برم / گفتم اینک بدرت قصد اقامت کردم

این غزل با آواز شور و شهناز ممتاز خواهد بود

باشد از لعل تو یک بوسه تمنای دلم / میکشم خجلت از این خواهش بیجای دلم

نکند چارهٔ سودازدگان از زنجیر / زانکه افزون شده از زلف تو سودای دلم

در کفش از مژه تیر است و کمان از ابرو / ترک چشمت صنما از پی یغمای دلم

من بیدل ز سر کوی تو رفتن هیهات / که سر کوی تو شد منزل و ماوای دلم

قدمی از سر کویت نتواند برداشت / کز غم عشق تو خاری شده در پای دلم

آب چشمم نشود هیچ کم از اینهمه اشک | دارد این چشمه مگر راه بدریای دلم

بخم زلفش بس ریخته دل بر سر دل
فرصت آنجا نبود یکسر مو جای دلم

این غزل باواز گردیا شور خوانده شود نیکوست

سجدهٔ روی تو چون زلف تو شد آئینم | همچو هندو شده خورشید پرستی دینم

نکنم از سخن تلخ تو ابروی ترش | زانکه شوریست بسر زان دهن شیرینم

در خلاصی من از عشق تو خلقی بدعا | مشفق گشته و غافل که بود نفرینم

روزی آورده عرق روی تو دیدم ازدور | نگران شب همه شب سوی مه و پروینم

سر بپالین نهم ای کاش شبی تا که مگر | خواب بینم که نهی پا بسر بالینم

چشم مخمور تورا بیند اگر نرگس مست | سر بزیر افکند از شرم که من مسکینم

بر لب لعل روان بخش تو آن خال سیاه | همچو داغی است که باشد بدل خونینم

مشکسان خون دلم سوخته از آتش عشق | کرده آفاق معطر نفس مشکینم

گفته بودی که چه دین دارد و آئین فرصت
مهر روی تو بود دین و وفا آئینم

این غزل باواز گرد بیات یا شور مطلوبست

نسبت چون بسته‌ای تا رخ زیبات ببوسم — میشوم در گذرت خاک که تا پات ببوسم
ریزم از کام و دهن جای سخن قند مکرر — بگذاری اگر آن لعل شکرخات ببوسم
همچو نرگس بکف آرم زر و سیم از پی مسکین — میدهم تا بعوض نرگس شهلات ببوسم
هفته‌ها گفته‌ام ایا که چون سال شود نو — عید را کرده بهانه رخ زیبات ببوسم
ولی آن روز هم از کثرت تنها نتوانم — که بکام دل خود سیر تنهات ببوسم
بوسه خواهم ز تو امروز دهی وعده فردا — کو من دلشده را عمر که فردات ببوسم

گفته بودی که دهم بوسه بیک عضو تو فرصت
جان فدای تو بهل تا همه اعضات ببوسم

این غزل را دستگاه همایون شایسته است

تا که در سلسلهٔ زلف تو آویخته‌ایم — رشته مهر ز هر سلسله بگسیخته‌ایم
موی ما گشت بخاک سر کوی تو سپید — این چه خاکی است که ما بر سر خود بیخته‌ایم
بازوی صبر و شکیبائی ما زان شکست — که بسرپنجهٔ عشق تو درآویخته‌ایم
بملاحت شده شهره و شیرین سخنی — بسکه شور از لب شیرین تو انگیخته‌ایم
پای بر دیده ما گر بگذاری چه غمی — چه گهرها به نثار قدمت ریخته‌ایم
دل ما خون شده در حسرت لعلت ورنه — آب چشم از چه بخوناب دل آمیخته‌ایم

همچو زلف تو مسلسل من و فرصت همه عمر
بتو آویخته و ز غیر تو بگریخته ایم

این غزل را باواز شور و کار عمل آن یا همایون باید خواند

چنان اسیر غم عشق آن نگار جهانم / که نیست هیچ خبر از جهان و هر چه در آنم
اسیر آن خم مویم امیر روی زمینم / گدای آن سر کویم خدیو ملک جهانم
شبی بکلبه ام آمد گرفت پرده چو از رخ / بیک نظاره ز کف برد صبر و تاب و توانم
نشست در برم از مهر و گشت رهزن عقلم / بپای خاست پی رقص و کرد غارت جانم
بدلفریب نگاهش ز دست شد همه هوشم / بدلپذیر کلامش ز کار رفت زبانم
ز فرط شوق وصالش من آنچنان شده گریان / که آب دیده گرفت از کنار تا بمیانم
بداد بوسه بچشم روان چو دید سرشکم / کشید خوش بکنارم بلب چو دید فغانم
ز دل زدود گه از روی لطف گرد ملالم / ز رخ نمود گه از مهر پاک اشک روانم
ز زلف او همه شد پر ز مشک دوش و کنارم / ز لعل او همه شد پر ز شهد کام و دهانم
بعجز گفتمش ای ماه نام خویش بیان کن / بده ز راه محبت مقام خویش نشانم

بخنده گفت که فرصت من از قبیله خوبان
جهان جانم و در ملک حسن جان جهانم

این

این غزل را با آواز شور و شهناز بخوانند مرغوب است

در آرزوی یکی بوسه زان لب میگون / مرا دلی است چو ساغر مدام غرقه بخون

بهر دمی که کنم گریه چون صراحی می / چو جام باده زند خنده آن لب میگون

بصد فسانه بدستم نیامد آن سر زلف / که گفته مار سیه رام گردد از افسون

زشور عشق تو شیرین دهان لیلی وش / عجب مدار که فرهادسان شوم مجنون

همیشه بوده خیال قد تو ساکن دل / بحکم آنکه الف را نبوده غیر سکون

برون شد از تن من جان چو آمدی از در / چو خویش آید بیگانه میرود بیرون

چگونه عشق تو کم گردد از دل فرصت / که حسن روی تو هر روز میشود افزون

این غزل را با آواز ترک یا شور خوانند بسیار نیکوست

زلف چون دوش بدوش آمد سر دوش مکن / ای مه امروز پریشانترم از دوش مکن

ای سر زلف سیه دیگرم آشفته مساز / اینهمه با مه من دست در آغوش مکن

ایدل از چنگ غم آن بت جنگی بگذر / چنگ سان در غم او اینهمه اخروش مکن

زره از موی بتن دارد و زابروی کمان / چشم بر ترک کمان دار زره پوش مکن

دریک از هر نگه او دو هزاران نیش است / هوس بوسه از آن لعل لب نوش مکن

مست و مدهوشم از آن لب سخن تلخ مگوی | بیش از این زهر بجام من مدهوش مکن
گوهر اشک مرا بین و ز چشم مفکن | سخن مدعیان را اگهر گوش مکن

عهد کردی که کشی فرصت خود را روزی
فرصت ار یافتی آن عهد فراموش مکن

این غزل را باواز قرا داغلی یا مویه یا بیات بخوانند حسن است

وصل رخ جانان را ای دلشده کمتر جو | هیهات لما تهوی هیهات فکم ترجو
شور لب شیرینش از سر نرود ما را | گر تلخ تندی گفت یا کرد ترش ابرو
در حسرت آن کز مهر بر سر نهدم پائی | پیوسته سری دارم از غم بسر زانو
وصلش چو طلبکردم زد دست بزلف خویش | یعنی که میان ما فرقی نبود یک مو
از سرو قدش در باغ با فاخته گفتم راز | گفت این سخن زیبا گر راست بود کو کو
هر گوی که سرگردان اندر خم چوگانست | حال دل من داند در حلقه آن گیسو
با غمزه اشارت کن ها از پی قتل من | حاجت چه بشمشیرست تا رنجه کنی بازو
در پهلوی من از مهر گر آئی و بنشینی | با مهر شوم همسر بر چرخ زنم پهلو

گویند که خوی تو خونریزی عشاق است
تا هست تورا فرصت از دست مده این خو

این غزل را با مویه یا کرد و بیات مناسب است بخوانند

ای روی دلارایت مرآت جمال هو / روی دل ما از روست در آینهٔ این رو

از حلقهٔ موی تست وز جلوهٔ روی تست / در حلقهٔ مشتاقان گر هایی بود یا هو

آنکس که ز صورت‌ها داند که معنی هست / او عین همه هستی هستی همه عین او

هستی همه یک نور است گر مختلفش بینی / آبست که در صورت گه قطره بود گه جو

از کثرت و وحدت در پرده سخن گفتم / افشاند برخ زلف و گفتا که موجه گو

زاهد نکند ادراک این حجت روشن را / بیهوده بود کاعمی در چشم کند دارو

محراب عبادت با زاهد بتو ارزانی / تا قبلهٔ ما باشد طاق خم آن ابرو

در گلشن توحید است شکفته گل معنی / ما در طلب جلاب قانع تو برنگ و بو

پیش نظر فرصت جز پرتو حسنت نیست
مِن نورِکَ لا یَخفیٰ فی الکَونِ و ما یَبدو

این غزل را با آواز نوا یا قطار گر بخوانند نکوست

چین بر آن طرهٔ پرپیچ و خم انداخته / باز یک سلسله دل را بهم انداخته

بدرستی که گرت نیست سر دلشکنی / زلف بر رو ز چه رو خم بخم انداخته

از سر زلف چو زنار و بدان کعبهٔ روی / فتنه در دیر و حرم ای صنم انداخته

تیری انداختی از غمزه بقصد دل من / غافل از آنکه بصید حرم انداخته‌ای
سخت بشکسته ز دشنام تو نازک دل من / سنگ بر شیشهٔ من از ستم انداخته‌ای
پی خونریزی عشاق زدی اکه رقم / چه شد آخر که مرا از قلم انداخته‌ای
آرزو بود سر انداختنم در قدمت / شکر کامروز بزیر قدم انداخته‌ای
چکند گر نکند صبر بطوفان بلا / خسته‌ای را که بدریای غم انداخته‌ای
پارسی شعر تو فرصت بود از بس شیرین / اینهمه شور بملک عجم انداخته‌ای

این غزل با آواز شور و شهناز پسندیده است

خون خلقی خندهٔ آن لعل میگون ریخته / باورم ناید که ضحاک اینهمه خون ریخته
از نگاهی میکشد و ز خنده بخشد حیات / بوالعجب از چشم و لب طرحی بافسون ریخته
همچو شب روزم سیه گردید و بختم سرنگون / تا برویش دیدم آن زلف شبه‌گون ریخته
اینهمه خال است جانا زابروی آتشینت / یا باحضار دلم پلپل بکانون ریخته
در میان خندهٔ شیرین دشنام تلخ / مستیم تا گردد افزون در می افیون ریخته
لاله پندارند و غافل کاینهمه خون دلست / کز غم لیلی بدشت از چشم مجنون ریخته
اخترش خوانند و از آن بیخبر کاین اشکهاست / کز فغانم هرشبی از دیده گردون ریخته

روبها دارم روان از دیده چندان کز آن / کابروی زنده رود و رود جیحون ریخته

لوح دلها را همه نقشی ز مهر روی تست / کلک نقاش ازل نقش ترا چون ریخته

فرصت از وصف لعل لب و دندان تو / از دهن جای سخن درهای مکنون ریخته

کرده در بزم شهنشه جمله را از جان نثار / اینهمه درّ و گهر کز طبع موزون ریخته

این غزل را باد از نوا و نشابور بخوانند مطلوبست

دلم از سینه بدان زلف گره گیر بردی / بچه تقصیرش از این خانه بزنجیر بردی

بگرفتی و ببردی دلم ای یار و ندانم / بچه جرمش بگرفتی بچه تقصیر بردی

نه عجب گر که بردی دل من تازه جوانا / تو با این حسن و جوانی دل صد پیر بردی

گفته بودم که بتدبیر بگیرم سر زلفت / بنگاهی ز کفم رشتهٔ تدبیر بردی

خواستم وصف لب لعل تو تقریر نمایم / سخنی گفتی و از ناطقه تقریر بردی

غمزه کردی و خون ریختی از خلق جهانی / گوئی یکبار ز ترکان تو یک تیر بردی

فرصت از ابروی آن ترک حذر کن که جانی / بسلامت ز دم تیغ جهانگیر بردی

این غزل با آهنگ چهارگاه یا همایون مطلوبست

با همه دلبری از آدمیان گشته بری | آدمی زاده نه خود ملکی یا که پری
گر بدین ساق در آئی بچمن جلوه کنان | نیست شایسته که طاوس کند جلوه گری
تو بدین کوه سرین برزده دامان بکمر | شو خرامان که ز رفتار رفته کبک دری
کوه با موی میان میکشد و من بعجب | که چنین کوه کشی از چه نگشته کمری
از لبت هیچ مگس دل شکری کرده هوس | کام ده زان لب شیرین مکن دل شکری
گفته بودی که کنم تیغ تو را سینه سپر | حاجت تیغ و سپر نیست که جان شد سپری
خون یک سلسله در گردن خود بست که کرد | دست در گردن زلف تو نسیم سحری
غنچه را حسرت لعل تو بود ورنه چرا | اینهمه تنگدلی دارد و خونین جگری

قامتش دیدم و گفتم بود این سرو بلند
گفت فرصت چه کنی اینهمه کوته نظری

بدانکه در وزن رباعی که اختصاص ببحر هزج دارد هر آوازی سزاوار است و بهر نغمهٔ توان تغنی نمود اما بهتر و مناسبتر راک و قطار کردوا فشار ونحو هاست و اختصاص بوقتی از اوقات و محلی از محال ندارد در هر انجمن و طرف چمن توان خواند

ولی بسته بسلیقهٔ خواننده است که وقت و محل را بداند
همچنین زمینهٔ آواز را بمقام خود بکار برد و چون رعایت
مناسبت حال را نماید احسن خواهد بود

رباعیات شیخ سعدی علیه الرحمه

ای چشم تو مست خواب و سرمست شراب
صاحب‌نظران تشنه و وصل تو سراب
مانند تو آدمی در آباد و خراب
باشد که در آئینه توان دید و در آب

ایضا

آن یار که عهد دوستداری بشکست
میرفت و منش گرفته دامان در دست
میگفت دگر باره بخوابم بینی
پنداشت که بعد از این مرا خوابی هست

ایضا

گویند مرو در پی آن سرو بلند
انگشت نمای خلق بودن تا چند
بی فایده پندم مده ای دانشمند
من چون نروم که میبرندم بکمند

ایضا

با گل بمثل چو خار میباید بود
با دشمن و دوست یار میباید بود
خواهی که سخن ز پرده بیرون نرود
در پرده روزگار میباید بود

ایضا

شمع ار چه بگریه جان گدازی میکرد — گریه زده خنده مجازی میکرد
آن شوخ سرش بریده و در پای افکند — استاده بدو زبان درازی میکرد

ایضا

۲ چون صورت خویشتن در آئینه بدید — وان کام و دهان و لب و دندان لذیذ
میگفت چنانکه میتوانست شنید — بس جان بلب آمد که بدین لب نرسید

ایضا

نونی است کشیده عارض موزونش — وان خال معنبر نقطی بر نونش
نی خود دهنش چرا نگویم نقطی است — خط دایره کشیده پیرامونش

ایضا

یا روی بکنج خلوت آور شب و روز — یا آتش عشق برکن و خانه بسوز
مستوری و عاشقی بهم ناید راست — گر پرده نخواهی که دردیده بدوز

ایضا

آن دوست که دیدنش بیاراید چشم — بی دیدنش از گریه نیاساید چشم
ما را ز برای دیدنش باید چشم — ور دوست نبینیم بچه کار آید چشم

ایضا

۲ این رباعی بهتر از اول
معتبر است

گر دولت و بخت باشد و روزبهی / در پای تو سر ببازم ای سرو سهی
سهل است که من در قدمت خاک شوم / ترسم که تو پای بر سر من ننهی

رباعیات خواجه حافظ قدس سره

گفتم که بگیرم باتفاق اصحاب / در موسم گل ترک کنم بادهٔ ناب
بلبل ز چمن نعره زنان داد جواب / کای بیخبران فصل گل و ترک شراب

ایضا

آن ترک پریچهره که قصد جان داشت / مانند پری چهره ز من پنهان داشت
گفتم دهن تنگ تو گوئی هیچ است / گفتا که از این هیچ طمع نتوان داشت

ایضا

با آنکه دلم در غم عشقت خون است / حسن تو ز ادراک خرد بیرون است
در زلف تو بیچاره غریب است دلم / یارب که در آن شام غریبم چون است

ایضا

می نوش که عمر جاودانی این است / خاصیت روزگار فانی این است
هنگام گل و لاله و یاران سرمست / خوش باش دمی که زندگانی این است

ایضا

من بنده آنکسم که شوقی دارد | بر گردن دل ز عشق طوقی دارد

تو لذت عشق و عاشقی کی دانی | این باده کسی خورد که ذوقی دارد

ایضا

ای روی تو در لطافت آئینهٔ روح | خواهم که قدمهای خیالت بصبوح

در دیده کشم ولی ز خار مژه ام | ترسم که شود پای خیالت مجروح

ایضا

یاری چو نکرد بخت شوریده چه سود | شادی چو ندید این دل غمدیده چه سود

آن مردم دیده بود کز دیده برفت | چون مردم دیده نیست در دیده چه سود

ایضا

ایام شباب است شراب اولیتر | هر غمزده مست و خراب اولیتر

عالم همه سر بسر خرابست خراب | در جای خراب هم خراب اولیتر

ایضا

در سنبلش آویختم از روی نیاز | گفتم من سودازده را چاره بساز

گفتا که لبم بگیر و زلفم بگذار | در عیش خوش آویز نه در عمر دراز

ایضا

چون جامه زتن برکشد آن مشکین خال
در سینه دلش زنازکی بتوان دید

حقا که نظیر خود ندارد بجمال
مانندهٔ سنگریزه در آب زلال

ایضا

من ترک تو ای نگار آسان ندهم
یاقوت لبت که قوت جانست مرا

تا پیش زمرّد خطت جان ندهم
آنرا بدو صدهزار مرجان ندهم

ایضا

با شاهد شوخ و شنگ و با بربط و نی
چون گرم شود زباده مارا رگ و پی

کنجی و کتابی و یکی شیشهٔ می
منت نبریم یک جو از حاتم طی

رباعیات حکیم خیام

آمد سحری ندا ز میخانهٔ ما
برخیز که پر کنیم پیمانه ز می

کای رند خراباتی دیوانهٔ ما
زان پیش که پر کنند پیمانهٔ ما

ایضا

برخیز و بیا بتا برای دل ما
یک کوزهٔ می بیار تا نوش کنیم

حل کن بجمال خویشتن مشکل ما
زان پیش که کوزهٔ کنند از گل ما

ایضا

امروز که نوبت جوانی من است
می نوشم از آنکه کامرانی من است
عیبش مکنید زانکه تلخست خوش است
تلخ است از آنکه زندگانی من است

ایضا

این کوزه چو من عاشق زاری بوده است
در بند سر زلف نگاری بوده است
این دسته که بر گردن او می بینی
دستی است که بر گردن یاری بوده است

ایضا

در عالم بیوفا که منزلگه ماست
بسیار بجستیم بقایسی که مراست
چون روی تو ماه نیست روشن گفتم
چون قد تو سرو نیست میگویم راست

ایضا

ساقی چو زمانه در شکست من و تست
دنیا نه سراچه نشست من و تست
گر زانکه میان من و تو جام می است
میدان بیقین که حق بدست من و تست

ایضا

هر سبزه که در کنار جوئی رسته است
گوئی ز لب فرشته خوئی رسته است
پا بر سر سبزه بخواری ننهی
کان سبزه ز خاک لاله روئی رسته است

این رباعی را بنام شیخ نجم الدین رازی هم نوشته اند

ایضا

از من رمقی بسعی باقی مانده است — وز صحبت خلق بی وفاقی مانده است
از باده دوشین قدحی بیش نماند — از عمر ندانم که چه باقی مانده است

ایضاً

آن قصر که بهرام در آن جام گرفت — آهو بچه کرد و گور آرام گرفت
بهرام که گور میگرفتی همه عمر — بنگر که چگونه گور بهرام گرفت

ایضاً

ابر آمد و باز بر سر سبزه گریست — بی باده ارغوان نمیباید زیست
امروز که این سبزه تماشاگه ماست — تا سبزه خاک ما تماشاگه کیست

ایضاً

امروز که آدینه مر اورا نام است — می نوش کن از قدح چه جای جام است
هر روز اگر یکقدح می خوردی — امروز دو خور که سید الایام است

ایضاً

چون عمر بسر رسد چه بغداد و چه بلخ — پیمانه که پر شود چه شیرین و چه تلخ
افسوس که بعد از من و تو ماه بسی — از سلخ بغره آید از غره بسلخ

ایضاً

آورد باضطرارم اوّل بوجود
جز حیرتم از حیات چیزی نفزود
رفتیم باکراه و ندانیم چه بود
زین آمدن و بودن و رفتن مقصود

ایضا

خوش باش که عالم گذران خواهد بود
روح از پی تن نعره زنان خواهد بود
این کاسهٔ سرها که تو بینی یکچند
زیر قدم کوزه گران خواهد بود

ایضا

دستی چو منی که جام و ساغر گیرد
حیف است که آن ز باده کمتر گیرد
تو زاهد خشکی و منم فاسق تر
آتش نشنیده ام که در تر گیرد

ایضا

تا زهره و مه در آسمان گشته پدید
بهتر ز می ناب کسی هیچ ندید
در حیرتم از باده فروشان کایشان
زین به که فروشند چه خواهند خرید

ایضا

دی کوزه گری بدیدم اندر بازار
بر پاره گلی همی لگد زد بسیار
وان گل بزبان حال با او میگفت
من همچو تو بوده ام گرامی میدار

ایضا

گر باده خوری تو با خردمندان خور | یا با صنمی نوش لبی خندان خور
بسیار مخور و ورد مکن فاش مساز | اندک خور و گه گاه خور و پنهان خور

ایضا

ای بر همه سروران عالم فیروز | دانی که چه روز می بود روح افروز
یکشنبه و دوشنبه و سه شنبه و چار | پنجشنبه و آدینه و شنبه شب و روز

ایضا

در کارگه کوزه گری رفتم دوش | دیدم دو هزار کوزه گویا و خموش
این کوزه بآن کوزه بر آورده خروش | کو کوزه گر و کوزه خر و کوزه فروش

ایضا

می را که خرد خجسته دارد پاسش | او آب حیاتست و منم الیاسش
من قوت دل و قوت روحش خوانم | چون گفت خدا منافع للناسش

ایضا

ای مفتی شهر از تو پرکارتریم | با اینهمه مستی از تو هشیارتریم
تو خون کسان خوری و ما خون رزان | انصاف بده کدام خونخوارتریم

ایضا

حق جان جهان است و جهان جمله بدن
واصناف ملائکه حواس این تن
افلاک و عناصر و موالید اعضا
توحید همین است و دگرها همه فن

ایضاً

آن قصر که بر چرخ همی زد پهلو
بر درگه او شهان نهادندی رو
دیدیم که بر کنگره اش فاختهٔ
بنشسته همی گفت که کوکو کوکو

ایضاً

هنگام سپیده دم خروس سحری ۲
دانی که چرا همی کند نوحه گری
یعنی که نمودند در آئینهٔ صبح
کز عمر شبی برفت و تو بی خبری

۲ این رباعی در کلیات [illegible] سعدی [illegible]

ایضاً

گر دست دهد ز مغز گندم نانی
وز می دو منی ز گوسپندی رانی
با ماه رخی نشسته در ویرانی
عیشی است که نیست حد هر سلطانی

ایضاً

در کارگه کوزه گری کردم رای
در پایهٔ چرخ دیدم استاد بپای
میکرد دسته و کوزه را دسته و نای
از کلهٔ پادشاه و از دست گدای

..بیز (۱۷)

رباعیات متفرقه از چند نفر شعرای عالی مقدار

آهی جغتائی

گر چون قد تست سرو رفتارش کو — ور چون لب تست غنچه گفتارش کو
گیرم ببر زلف تو ماند سنبل — دلهای پریشان گرفتارش کو

انضیا

گفتم که مرا از نظر انداختهٔ — گفتا که بمهر دگران ساختهٔ
گفتم که ترا شناختم بی مهری — گفتا که مرا هنوز نشناختهٔ

شاه طهماسب صفوی

یکچند پی زمرد سوده شدیم — یکچند بیاقوت تر آلوده شدیم
یکچند دهان زسبز و سرخ دنیا — شستیم بآب توبه و آسوده شدیم

مجیر الدین شیروانی

ساقی که زمینا می گلگون میریخت — مطرب که ز زخمه دُر مکنون میریخت
فصاد و طبیب کشته بودند بهم — این نبض گرفته بود و آن خون میریخت

مسیحی ششتری

ای دلبر عیسی نفس ترسائی — خواهم که به پیش من تو بی ترس آئی

گه پاک کنی باستین چشم ترم | که برلب خشک من لب ترسائی

سلطان بایزید بسطامی

ای عشق توکشته عارف و عامی را | سودای توگم کرده نکونامی را
شوق لب میگون توآورده برون | ازمیکده بایزید بسطامی را

مجمر اصفهانی

ازدیده سرشک لاله گونم ریزی | خوناب دل ازدیده بردنم ریزی
عمریست که خون من همی ریزی و باز | دارم زتوچشم انکه خونم ریزی

همای شیرازی

درموسم گل مده زکف باده ناب | ازباده ناب تازه کن عهد شباب
مرغان بفغان که عمر بگذشت دریغ | گراهل دلی زبان مرغان دریاب

الضیا

ازخوان فلک قرص جوی بیش مخور | انگشت عسل مخای و صد نیش مخور
ازنعمت الوان شهان دست بدار | خون دل صد هزار درویش مخور

مولانا جامی

بی تاب شد از تب ورق نسرینت | بی آب ز تبخاله لب شیرینت

تو خفته بسان چشم و من چون ابرو | پیوسته خمیده بر سر بالینت

غزالی مشهدی

سلطان گوید که نقد گنجینهٔ من | صوفی گوید که دلق پشمینهٔ من
عاشق گوید که داغ دیرینهٔ من | من دانم و من که چیست در سینهٔ من

قدسی مشهدی

گاهم ز وصال دل ز غم سرد کند | گاهم ز فراق جان پر از درد کند
خاصیت آفتاب دارد بت من | خود سبزه برویاند و خود زرد کند

اوحدی کرمانی

گفتم چشمم گفت شرابی کم گیر | گفتم جگرم گفت کبابی کم گیر
گفتم که دلم گفت که در کوچهٔ عشق | صد خانه خراب است خرابی کم گیر

سلطان ابوسعید

سیمابی شد هوا و زنگاری دشت | ای دوست بیا و بگذر از هر چه گذشت
گر میل وفا داری اینک دل و جان | ور عزم جفا داری اینک سر و طشت

ایضا

غازی ز پی جهاد اندر تک و پوست | غافل که شهید عشق فاضل تر از اوست

در روز قیامت این بآن کی ماند / کان کشتهٔ دشمن است و این کشتهٔ دوست

ایضا

ای روی تو ماه عالم آرای همه / وصل تو شب و روز تمنای همه
گر با دگران به از منی وای بمن / ور با همه کس همچو منی وای همه

ایضا

نازار دلی را که تو جانش باشی / معشوقهٔ پیدا و نهانش باشی
زان میترسم که از دل آزاری تو / دل خون شود و تو در میانش باشی

ایضا

پرسید کسی ز من که معشوق تو کیست / گفتم که فلانکس است مقصود تو چیست
بنشست و بهای های بر من بگریست / کز دست چنان کسی تو چون خواهی زیست

ابو الفرج رونی

از گل طبقی ساخته کاین روی منست / وز مشک زره بافته کاین موی منست
از خلد دری گشاده کاین بوی منست / آتش بجهان در زده کاین خوی منست

ایضا

در عشق تو خوشدلی ز من بیزار است / رو شاد نشین که بر مرادت کار است

تو کشتن من مطلبی این سهل است … من وصل تو میجویم و آن دشوار است

قاضی شمس الدین روئی

دلدار همه گرد دل و دین گردد … وانکه که ببرد خویشتن من گردد
گفتم سخن تلخ مگو گفت خموش … چون بر لب من رسید شیرین گردد

حکیم شفائی اصفهانی

ای آنکه بحسن در لطافت ماهی … هر چند که کوتاه قدی دلخواهی
شاخ گلی از پستی خود عار مدار … عمر منی از بهر همین کوتاهی

صیفی خوانساری

چون دایره ما ز پوست پوشان توایم … در دایره حلقه بگوشان تو ایم
گر بنوازی بجان خروشان توایم … ور ننوازی هم از خموشان تو ایم

محمد امین کاشانی

گفتم که دلم هست به پیش تو گرو … دل بازده آغاز مکن قصه نو
افشاند هزار دل ز هر حلقه زلف … گفتا دل خود بجوی و بردار و برو

برقی استرابادی

تایم جائی که گفتگوی تو کنند … وصف سر زلف مشکبوی تو کنند

از خلق گریزم من رسوا که مباد
بینند مرا و یاد روی تو کنند

شهودی لاهیجانی

دل آتش غم بر سر خود بیخته دید
در کوی تو صد هزار خون ریخته دید
در زلف تو رفت تا قراری طلبد
آنجا دو هزار چون خود آویخته دید

فدائی لاهجی

از دار بقا فتاده در دار عذاب
آدم بهر گندم ما بهر شراب
مرغان بهشتیم عجب نیست اگر
او از پی دانه رفت و ما از پی آب

کمال الدین اصفهانی

وقت است که باز بلبل آشوب کند
فراش چمن ز باد جاروب کند
گل پیرهن دریده خون آلود
از دست رخ تو بر سر چوب کند

بابا افضل کاشانی

کم گوی و بجز مصلحت خویش مگوی
چیزی که نپرسند تو از پیش مگوی
دادند دو گوش و یک زبانت ز آغاز
یعنی که دو بشنو و یکی بیش مگوی

عشقی کاشانی

دل گفت مرا علم لدنی هوس است
تعلیمم کن اگر تورا دست رس است

گفتم که الف گفت دگر هیچ مگوی	در خانه اگر کس است یکحرف بس است

امیر معزی سمرقندی

گر نور مه و روشنی شمع تو راست	این کاهش و سوزش من از بهر چراست
گر شمع توئی مرا چرا باید سوخت	ور ماه توئی مرا چرا باید کاست

درویش عبدالمجید طالقانی

ایکاش زمانه سازگاریم کند	یارم بیکی از این دو یاریم کند
یا کار مرا بزخم دیگر سازد	یا چاره زخمهای کاریم کند

صفی علیشاه

یارب نشود بلاکشی محرم هجر	عشق ارچه کشد ولیک داد از دم هجر
پروانه بشعله داد جان ما بفراق	او را دم وصل کشت و ما را غم هجر

کمال الدین اسمعیل

وقت سحرش چو عزم رفتن بگرفت	دل را غم جان رفته دامن بگرفت
اشکم بدوید تا بگیرد راهش	در وی نرسید دامن من بگرفت

عنصری

در عشق تو کس پای ندارد جز من	بر شوره کسی تخم نکارد جز من

با دشمن و با دوست بدت میگویم | تا هیچکست دوست ندارد جز من

مغربی

مردان همه در سماع و نی پیدا نیست | مستان همه سرخوش شند و می پیدا نیست
صد قافله بیشتر از اینجا رفتند | و ینطرفه که هیچکونه پی پیدا نیست

ایضاً

در راه نیاز سائلی را دریاب | در کوی حضور مقبلی را دریاب
صد کعبهٔ آب و گل بیکدل نرسند | کعبه چه کنی برو دلی را دریاب

حیرت ابو الحسن میرزا شیخ الرئیس

با زلف بتی به بند وبست آمده ایم | آزاد ز قید هر چه هست آمده ایم
از کعبه خدا پرست آیند همه | جز ما که ز کعبه بت پرست آمده ایم

نثار میرزا محمد

تا چند بباید غم فردا بخوریم | آن به که بجای غصه صهبا بخوریم
زان پیش که خاک خون ما را بخورد | ما خون وی از گردن مینا بخوریم

ایضاً

گفتم بچه ماند لب تو گفت بقند | گفتم خم زلف سیهت گفت کمند

گفتم دل من در خم زلفت چونست گفتا چو اسیری است که افتاده ببند

آذر بیگدلی

هجر تو نصیبم ای دلفروز مباد برجان من این آتش جانسوز مباد
آنروز که من پیش تو ام شب نشود وانشب که تو در پیش منی روز مباد

ایضاً

این دل سر راهی بنگاری نگرفت این دیده فروغی زعذاری نگرفت
این پا روزی بخاک کوئی نرسید این دست شبی دامن یاری نگرفت

سحاب اصفهانی

شبها که زهجران تو ام در تب و تاب یکدم نرود بخواب این چشم پر آب
نه بیداری زدیده آموزد بخت نه دیده زبخت خفته آموزد خواب

ایضاً

ای شیخ ندانم از چه در کیش تو راح گردیده حرام و مال ایتام مباح
این است اگر صلاح ارباب فلاح حقا که صلاح ماست در ترک صلاح

شحنهٔ مازندرانی

شیخی که شکست او زخامی خم می زو عیش و نشاط باده خواران شد طی

گر بهر خدا شکست ای وای بما | در بهر ریا شکست پس وای بوی

صهبای قمی

صهبا خم باده می فروشی بوده است
پیمانه حریف باده نوشی بوده است
آنرا که بمیخانه سبو می نامند
مستی است که هر لحظه بدوشی بوده است

عذری بیگدلی

آن به که چو من بچهره گردی دارد
رنگ زردی از دم سردی دارد
پیداست ز رنگ او که دردی دارد
دردی دارد که رنگ زردی دارد

عاشق اصفهانی

ای ساقی گل چهرهٔ زیبای همه
ای سرو سهی قامت رعنای همه
پر کن قدحی که زود خواهی دیدن
خالی بکنار این چمن جای همه

یغمای جندقی

جائی که خورد ناخن مطرب بر باب
وانجا که بود بدست ساقی می ناب
صد کلهٔ کاوس بیک نالهٔ چنگ
صد جامهٔ جمشید بیک جام شراب

انضیا

گل را سنبل خیمه به پیرامن زد
دود آمد و بر شمع رخش دامن زد

بارم ز مژه بجای باران سیلاب | تا گرد مهش هاله خط خرمن زد

ایضاً

یغما من و بخت و شادی و غم با هم | گردیم سفر بملک هستی ز عدم
چون نو سفران زگرد ره بخت بخفت | شادی سر خود گرفت و من ماندم و غم

ایضاً

خیام که داشت پیشی از ما قدمی | از می نگذاشت در جهان بیش و کمی
هم پیش از ما بدان جهان شد ترسم | در خلد برین نماند از باده نمی

ایضاً

از آن لب جان فروز دم دم بکشی | وز آن خط مهر سوز کم کم بکشی
این است اگر دهان و خطی که تو راست | ترسم که به هیچ و پوچ عالم بکشی

نشاط میرزا عبدالوهاب

جانی که اسیر دست هجران دارم | خواهم که فدای پای جانان دارم
ای کاش بدامنش در آرم روزی | دستی که امشب سوی گریبان دارم

ایضاً

ساقی کامشب نشاط انگیخته است | زین باده که در ساغر ما ریخته است

غم سوز و عمر ساز دافزون گوئی | با آب حیات آتش آمیخته است

حالتی ترکمان

جانم بلب از لعل خموش تو رسید | از لعل خموش باده نوش تو رسید
گوش تو شنیده ام که دردی دارد | در دل من مگر بگوش تو رسید

شوقی تبریزی

دردا که فراق ناتوان ساخت مرا | بر بستر ناتوانی انداخت مرا
از ضعف چنان شدم که بربالینم | صد بار اجل آمد و نشناخت مرا

شاهی خراسانی

ای دل همه اسباب جهان خواسته گیر | باغ طربت بسبزه آراسته گیر
وانگاه بر آن سبزه شبی چون شبنم | بنشسته و بامداد برخاسته گیر

شیخ ابوحامد کرمانی

دل مغز حقیقت است و تن پوست ببین | در کسوت پوست جلوهٔ دوست ببین
هر چیز که آن نشان هستی دارد | یا پرتو روی او است یا او ببین

عبیدی گوی

از شرب مدام و لاف مشرب توبه | وز عشق بتان سیم غبغب توبه

در دل هوس شراب و بر لب توبه / زین توبهٔ نادرست یارب توبه

مجد الدین همگر شیرازی

ما را نبود دلی که کار آید ازاو / جز ناله که هردمی هزار آید ازاو
چندان گریم که کوچه‌ها گل گردد / نی رو یدو نالهای زار آید ازاو

ظهیر الدین فاریابی

ای دل مشو اندر خط شیرین آن / هر عشوه که زلفشان فروشد مخر آن
این رشتهٔ موراست میان بر لب آن / وان حلقهٔ مار است مزن دست بر آن

اثیر الدین

امشب منم و صحبت آن سرو بلند / می را ز لبش چاشنی داده بقند
ای شب اگرت هزار کار است مرو / وی صبح اگرت هزار شادیست مخند

پوریای ولی

دوشینه پی صدق و صفای دل من / در میکده آن هوش ربای دل من
جامی بکفم داد که بستان و بخور / گفتم نخورم گفت برای دل من

زاهب اصفهانی

زاهب خم باده پیر دیری بوده است / پیمانه حریف گرم سیری بوده است

این مشت گلی که گشته خشت سرخم
میخوارهٔ عاقبت بخیری بوده است

صباحی اصفهانی

دیشب بمن آن گل ز طرب میخندید
بر گریه من شب همه شب میخندید
میگفتمش از گریه من داری خوش
میگفت نه و بزیر لب میخندید

عاشق اصفهانی

نه راحت و نه رنج جهان خواهد ماند
خوشباش که نه این و نه آن خواهد ماند
گلزار بغارت خزان خواهد رفت
وین بستن در بباغبان خواهد ماند

بهجت والد مؤلف

ای لعل تو بر پستهٔ خندان خندان
قربان لب تو کرده مرجان جان
دلهای حزین بزلف مشکین مشکن
وز چشم سیه تاب زمستان مستان

میرزا نصیر اصفهانی جد مؤلف

با من که ز خم شکسته رنگ آمده است
هفت اختر و شش جهت بجنگ آمده است
بر مرغ دلم گر آشیان دگر است
این نه قفس فراخ تنگ آمده است

ایضا

وقت است دی از میان کناری گیرد
گل آید و در چمن قراری گیرد

خوش وقت قدح کشی که مستانه بباغ
در پای گلی و ست نگاری گیرد

ایضاً

ایدوست بدست دشمنم فرد نگر
اشک سرخم بچهرهٔ زرد نگر
حالم تبه از طالع نامرد نگر
روزم سیه از اختر شبگرد نگر

ایضاً

برداشته شد نقاب از دختر رز
در پرده شد آفتاب از دختر رز
شهریست پر انقلاب از دختر رز
زیبا پسران خراب از دختر رز

ایضاً

آنماه که مه حجاب میدارد ازو
وز شرم برخ نقاب میدارد ازو
ساقی است ببزم شب و مینائش بکف
ابریست که آفتاب میبارد ازو

مهستی گنجویه

آن بت که زرخش رشک گل و یاسمن است
وز غمزهٔ شوخ فتنهٔ مرد و زن است
دیدم برخش لطیف چون آب روان
آن آب روان هنوز در چشم منست

ایضاً

افسوس که اطراف گلت خار گرفت
زاغ آمد و لاله را بمنقار گرفت

سیماب ز نخدان تو آورد مداد | شنجرف لب لعل تو زنگار گرفت

ایضا

هر شب ز غمت تازه عذابی بینم | در دیده بجای خواب آبی بینم
وانگه که چو نرگس تو خوابم ببرد | آشفته تر از زلف تو خوابی بینم

چند رباعی از مؤلف این کتاب فرصت غفرله نوشته میشود

ترکی که بصحرای دل آهوست مرا | یکچند رمیده از سر کوست مرا
میگفت بزیر تیغ آهو دارم | یعنی که بروی چشم ابروست مرا

ایضا

این سبزه خط سبز نگاری بوده است | سنبل شکن طرهٔ یاری بوده است
آن لاله که بر طرف چمن می بینی | خونین دل تنگ داغداری بوده است

ایضا

نرگس بچمن چشم نگاری بوده است | سنبل سر زلف تابداری بوده است
آن گل که شکفته بر سر شاخ درخت | رخسار یار گلعذاری بوده است

ایضا

نمبر ۱۸۲

تا درد گلوی مشکبوی تو گرفت
رخسار تو تیرگی چو موی تو گرفت
از جور تو بس آه کشیدم از دل
سرپنجهٔ آه من گلوی تو گرفت

ایضا

کس تیر ستم چون تو بعالم نزده است
ورزانکه زده است چو تو محکم نزده است
تیری که زدی بر دلم ای سخت کمان
بر سینهٔ اشکبوس رستم نزده است

ایضا

باز آی که بی تو خاطر افسرده شود
وز آمدنت غم از دلم برده شود
آهسته سخن گوی که ترسم ز سخن
لعل لبت از نازکی آزرده شود

ایضا

پرتاب چو گیسوی دلاویز کند
از شست رها تا بجگر نیز کند
با اینهمه فرزانگی از این ترسم
دیوانه ام از آن کمر آویز کند

ایضا

آن عارض آتشین چو پرتاب شود
زان تاب دلم سوزد و بیتاب شود
زنهار مدار آینه در پیش جمال
ترسم که ز آتش رخت آب شود

ایضا

گر اهل دلی چو بربط و صاحب هوش
در تار طرب چنگ زن و باده بنوش
تا ناله کند نی و دف آید بخروش
چون نی همه چشم باش و چون دف همه گوش

ایضا

من می صنما ز جام اجوف خواهم
وان زلف لفیفت همه بر کف خواهم
دوشینه می صحیح یاقوت مثال
ناقص دادی کنون مضاعف خواهم

ایضا

روزی گفتم بآن ستمکار ظلوم
تاکی باشم من از وصالت محروم
بگذار ببوسم رخ و زلفت گفتا
یا زنگی زنگ باش یا رومی روم

ایضا

با حالت زار چون ببیند یارم
گریان شود اما نشود غمخوارم
دانم کند از گریه چرا مژگان تر
خنجر دهد آب تا ببازد کارم

ایضا

امروز بگرمابه دمی کردم رو
دیدم که نشسته دلبری غالیه مو
مالیده بسیمین بدن خود صابون
چون شاخ گلی که برف باریده برو

ایضا

ای پیرهنی ای رشک حریر و دیباه | ای دست هوس ز آستینت کوتاه
برخویش ببال و دامن افشان بسپهر | گر چاک گریبان تو سر بر زده ماه

ایضاً

عمرم ز فراق عهد ماضی شده طی | حالی چه کنم بهجر مستقبل وی
امرش بوفا کنم کند نفی ز خویش | نهیش ز جفا کنم کند جحد که کی

ایضاً

خواهی که بشرع عشق قاضی باشی | باید بقضای دهر راضی باشی
در هر نفس از دست مده صحبت حال | تا آسوده ز مستقبل و ماضی باشی

ایضاً

گر جلوه بدین قامت زیبا بکنی | کس را چو من دلشده شیدا بکنی
از پا بنشین و سر ببالا منما | میخواهی اگر که فتنه برپا بکنی

این وزن که بحر هزج مسدس مقصور است خاصهٔ آواز دشتی یا بختیاری یا قوچانی و امثال اینها است که بسیار جان گداز است (دو بیتی باباطاهر همدانی)

دلی دارم که بهبودش نمی بو | نصیحت میکرم سودش نمی بو

بباد دش میدهم نشش میبرد باد | بر آتش می نهم دود ش نی بو

ایضا

چه خوش بی مهربانی هر دو سر بی | که یکسر مهربانی درد سر بی
اگر مجنون دل شوریده داشت | دل لیلی از آن شوریده تر بی

ایضا

نسیمی کز بن آن کاکل آئی | مرا خوشتر ز بوی سنبل آئی
چو شو گیرم خیالت را در آغوش | سحر از بسترم بوی گل آئی

ایضا

دلم از عشق خوبان گیج و ویجه | گهی سوته بر آتش که بریجه
دل عاشق بسان چوب تر بی | سری سوته سری خونابه ریجه

ایضا

الاله کوهساران هفته بی | بنفشه جوبیاران هفته بی
منادی میکرو شهرو بشهرو | وفای کلعذاران هفته بی

ایضا

مسلسل زلف بر روهیته دیری | گل و سنبل بهم آمیته دیری

پریشان چون کری آن تار زلفان | بهر تاری دلی آویته دیری

انضیا

هر آن باغی که دارش سر بدر بی | مدامش باغبان خونین جگر بی
ببابد کندنش از بیخ و از بن | اگر بارش همه لعل و گهر بی

انضیا

بلابی دل خدایا دل بلا بی | گنه چشمان کرو دل مبتلا بی
اگر چشمان ندیدی روی زیبا | چه دونی دل که خوبان در کجا بی

از مؤلف است

خط سبزی که بر رخ هشته دیری | بنفشه گرد کوثر کشته دیری
غلط بی آنچه گفتم با تو ای دوست | بخون مور رقم بنوشته دیری

بدانکه مثنوی باصطلاح ابیات مختلف القوافی را گویند اسمی است منسوب بمثنی بسکون ثاء مثلثه و فتح نون معدول از اثنین اثنین که ترجمه آن بفارسی دو دو باشد و بهر بحری میشاید و هر یک را آوازی مناسب است چنانکه ذکر میشود

این وزن مثنوی نیز همان بحر هزج مسدس مقصور است که گذشت و بهمان آواز دشتی یا بختیاری یا قوچانی نیز مناسب است ودوبیتی و نوروز خارا را هم مطلوب است مثنوی از جد مؤلف است

غایت اشتهار را دارد

شبی با نوجوانی گفت پیری — کهن دردی کشی صافی ضمیری

چو خم صاحبدلی روشن روانی — درین دیر کهن پیر مغانی

که باد نوبهار از ابر آذار — شنیدم خیمه زد بر طرف گلزار

بهر گلبن هزاری ساز برداشت — بهر سروی تذروی آواز برداشت

صلای یوسف گل شد جهانگیر — زلیخای جوان شد عالم پیر

مشو غافل که ایام بهارست — سراسر کوه و صحرا لاله زارست

فرح بخش از طراوت طرف باغ است — نشاط افزا فضای دشت و راغ است

فلک را خیمه سیمابی اساس است — عروس خاک زنگاری لباس است

جهان رشک نگارستان چین است — صبا را مشک چین در آستین است

زمان عیسی دم و عنبر سرشت است — زمین مینوش از اردی بهشت است

چو می باران نیسان خوشگوار است | قدح در دست ابر نوبهار است
شراب فیض در مینای ابر است | پیاپی رشحه صهبای ابر است
گلستان خوش چو روی باده نوش است | چمن دلکش چو کوی می فروش است
رخ گل را که عکس روی یار است | هوا مشاطه آب آئینه دار است
پریشان زلف سنبل از نسیم است | نسیم از بوی او عنبر شمیم است
بنفشه برکنار جویباران | چو خط گرد رخ سیمین عذاران
قد سرو سهی بر طرف گلزار | دهد یاد از نهال قامت یار
صنوبر چون جوانان دوش بر دوش | سمن چون دلبران سیمین بناگوش
چو آب خضر بخشد عمر جاوید | دمی آسودگی در سایه بید
سحر نرگس خمار آلوده خیزد | شکر خند از دهان غنچه ریزد
چو مستان ارغوان از دست ایام | شراب ارغوانی کرده در جام
فروزان لاله همچون روی مستان | شقایق چون عذار می پرستان
سحرگاهان نسیم آهسته خیزد | چنان کز برگ گل شبنم نریزد
بجنباند چنان آئینه آب | کزان جنبش نخفته عکس در تاب
چمن را ابر آزاری نوازد | بباراني که خاکش گل نسازد

ترشحهای ابر از هر کناری / چنان خیزد که بنشاند غباری
نقاب افکنده باد از چهرهٔ گل / گرفته شور در شوریده بلبل
دل شوریدگان را برده از دست / پریشان ناله های قمری مست
چو دست می فروش از پنجهٔ تاک / می گلگون چکد بر سبزهٔ خاک
بسیر گل ز هر سو گل عذاران / پریشان مو چو ابر نوبهاران
چمان در هر چمن بالنده سروی / خرامان هر طرف زیبا تذروی
پری پیکر بتان چون سرو همدوش / همه چون گل پرند و پرنیان پوش
گرفته هر گلی در هر کناری / بپای گلبنی دست هزاری
همه در باغ جان زیبا نهالان / همه در راغ دل رعنا غزالان
همه سحر آفرین در خوش بیانی / همه جادو زبان در همزبانی
همه آگه ز طرز دلربائی / همه زود آشنا در آشنائی
همه از تاب می افروخته گل / خمارین نرگس و آشفته سنبل
سهی بالا جوانان سمنبر / چو غلمان بهشتی روح پرور
همه بر گرد گل سنبل دمیده / همه مشکین رقم بر مه کشیده
همه بر تخت خوبی تاجداران / در اقلیم نکوئی شهریاران

همه سرخوش زجام ارغوانی — همه جویای عیش و کامرانی

همه چون شاخ گل پیمانه در دست — تماشائی خراب و باغبان مست

کنون کاندر سر هر کس هوائی است — بهر شاخی زهر مرغی نوائی است

مبارک عیدی و خوش روزگاریست — خجسته فصلی و خرم بهاری است

قدح در دست مستان لب جویست — کف ساقی ز مینا رشک مینوست

که گفت در چنین فصلی غمین باش — چو من تنها نشین خلوت گزین باش

مرا با آنکه وقت از من گذشته است — چو شام هجر روزم تیره گشته است

اگر پیرانه سر بودی دماغی — دماغ از باده می شستم بباغی

ولی پیری چنانم برده از کار — که نشناسم می از خون گل از خار

ترا امروز نوروز جوانیست — زمان عیش و وقت کامرانیست

به پیران کهن غم سازگار است — تو شادی کن ترا با غم چه کار است

مثنوی از وحشی کرمانی

بمجنون گفت روزی عیبجوئی — که پیدا کن به از لیلی نکوئی

که لیلی گرچه در چشم تو حوریست — بهر عضوی ز اعضایش قصوریست

ز حرف عیبجو مجنون برآشفت — در آن آشفتگی خندان شد و گفت

اگر بر دیدهٔ مجنون نشینی — بغیر از خوبی لیلی نبینی

تو قدمی بینی و من جلوهٔ ناز — تو چشم و من نگاه ناوک انداز

تو مومی بینی و من پیچش مو — تو ابرو من اشارتهای ابرو

تو لب می بینی و دندان که چون است — دل مجنون ز شکرخنده خون است

اگر میبود لیلی بد نمی بود — تو را بد گفتن او حد نبود

مثنوی انیسی شاملو

نشیمن کرد شهبازی بسروی — که صید خود کند رعنا تذروی

قضا را در کمینش بود صیاد — گذار باز در دام وی افتاد

چو پر زد تا خلاصی یابد از بند — بر و پیچید از نو رشتهٔ چند

بر آن شد تا که بگشاید منقار — که هم بر گردنش پیچید زان تار

بر آورد آهی از جان غم اندوز — که چون من کیست در عالم سیه روز

پی صید آمدم با خاطر شاد — شدم آخر اسیر دست صیاد

گر این فکرم بخاطر نقش می بست — که صیاد دگر صیاد را هست

قدم ننهادمی هرگز در این باغ

بیاد صید دل را کردمی داغ

مثنوی از شیخ سعدی

یکی را دیدم اندر خانقاهی	که میکاوید قبر پادشاهی
بدست از بارگاهش خاک میرفت	سرشک از دیده میبارید و میگفت
ندانم پادشه یا پاسبانی	همی بینم که مشتی استخوانی

مثنوی بحر هزج مسدس اخرب مقبوض مکفوف را آواز قرائی و مگلی بخوانند نیکوست و نغمهٔ لیلی مجنون اختصاص دارد (از لیلی مجنون مکتبی است)

روزی گله غرق کرده در خون	پیش گله بان گریست مجنون
گفت ای گله از صدای جودت	جاوید بمانده در سجودت
گرگ از ترشی بروبت گشت	دندانش بگله کند در دشت
یکشب تن من بکش تو در پوست	با این گله ام ببر سوی دوست
شاید که به بینیش چو خندان	آید بمیان گوسپندان
باشد که چو گوسفند وارم	در مطبخ او کشند زارم
چون گفتهٔ او شبان نیوشید	بیچاره شد و بچاره کوشید
یکشام تنش کشید در پوست	تا سر گله شد بکلبهٔ دوست

میرفت چو گوسفند بریان / خونابه چکان ز چشم گریان

میگشت بگرد خیمه دوست / چون طبل فغان کشید از پوست

میگفت بسوز سینه کای یار / ای در رگ و پوستم تو را راه

ترسم که چو پوستم خوش آید / گرگت از گله توام رباید

قربانم اگر کنی نرنجم / در پوست ز خرمی نگنجم

لیلی بدرون خیمه دلتنگ / وز نیل غم و شب سیه رنگ

بودش ز ملازمان محرم / طفلی ز جنونیان عالم

بنهاده بر آن نگار موزون / مجنون لقبش زیاد مجنون

آنشب ز نشاط روی دلدار / مجنون طلبید شوخ عیار

مجنون چو صدای یار بشنید / نام خود از آن نگار بشنید

پیچو دزد درون پوست ره کرد / آن ریش درون سینه ره کرد

وانگاه بناله شعف ناک / افتاد و همی طپید برخاک

قصاب دو دید و تیغ و ساطور / سوهان زده تا سرش کند دور

حالی که شبان شنید بشتافت / بزغاله گرگ برده را یافت

گفتا شده گوسفند بیمار / من چاره شناسمش تیمار

واانگاه بخانه برد مجنون — آورد تنش ز پوست بیرون

مثنوی بحر سریع مطوی موقوف را بهر آواز توان خواند و کار عمل راست و بیگاه را مخصوص است

از میرزا ابوالقاسم کابلی

چشمه که میزاید ازاین خاکدان — اشک مقیمان دل خاکدان
نرگس شهلا نبود هر بهار — آنکه بروید لب جویبار
چشم بتانست که گردون دون — بر سر چوب آورد از گل برون

مثنوی بحر رمل مسدس محذوف او از حدی را مناسب است ولی نغمهٔ مثنوی آوازها را اختصاص دارد

(از مولوی معنوی است)

علت عاشق ز علتها جدا است — عشق اصطرلاب اسرار خدا است
عاشقی گر زین سر و گر زان سر است — عاقبت ما را بدانشه رهبر است
هرچه گویم عشق را شرح و بیان — چون بعشق آیم خجل باشم از آن
چون قلم اندر نوشتن میشتافت — چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت
چون سخن در وصف این حالت رسید — هم قلم بشکست و هم کاغذ درید

عقل در شرحش چو خر در گِل بخفت	شرح عشق و عاشقی هم عشق گفت
آفتاب آمد دلیل آفتاب	گر دلیلت باید از وی رخ متاب
از وی ار سایه نشانی میدهد	شمس هر دم نور جانی میدهد

ایضا

گفت معشوقی بعاشق کی فتی	تو بغربت دیده بس شهرها
پس کدامین شهر از آنها خوشتر است	گفت آن شهری که در وی دلبر است
هر کجا باشد شه ما را بساط	هست صحرا گر بود سم الخیاط
هر کجا یوسف رخی باشد چو ماه	جنت است آن گرچه باشد قعر چاه
بیتو جنت دوزخ است ای جانفزا	با تو زندان گلشن است ای دلربا
هر کجا تو با منی من خوشدلم	گر بود در قعر گوری منزلم

ایضا

عاشقان را هر زمانی مردنی است	مردن عشاق خود یک نوع نیست
او دو صد جان دارد از نور هدی	وان دو صد را میکند هر دم فدا
گر بریزد خون من آن دوست رو	پای کوبان جان برافشانم برو
آزمودم مرگ من در زندگی است	چون رهم زین زندگی پایندگی است

اقتلونی اقتلونی یا ثقات — ان فی قتلی حیوة فی حیوة
یا منیر الخد یا روح البقا — اجتذب قلبی وجدلی باللقا
لی حبیب حبه یشوی الحشا — لو یشا یمشی علی عینی مشی
پارسی گو گرچه تازی خوشتر است — عشق را خود صد زبان دیگر است

ایضا

عاشقان را شد مدرس حسن دوست — دفتر و درس و سبقشان روی اوست
خامشند و نعرهٔ تکرارشان — میرود تا پای تخت یارشان
درسشان آشوب و چرخ و زلزله — نی زیادات است و باب سلسله
سلسله این قوم جعد مشکبار — مسئله دور است اما دور یار

ایضا

از جمادی مردم و نامی شدم — وز نما مردم بحیوان بر زدم
مردم از حیوانی و آدم شدم — پس چه ترسم کی ز مردن کم شدم
حملهٔ دیگر بمیرم از بشر — تا برآرم از ملائک بال و پر
وز ملک هم بایدم جستن ز جو — کل شیء هالک الا وجهه
بار دیگر از ملک قربان شوم — آنچه اندر وهم ناید آن شوم

پس عدم گردم عدم چون ارغنون / گویدم کانا الیه راجعون

مرگ دان آنکه اتفاق امت است / کآب حیوانی نهان در ظلمت است

ایضا

یاد آرید ای مهان زین مرغ زار / یک صبوحی در میان مرغزار

یاد یاران یار را میمون بود / خاصه کان لیلی و آن مجنون بود

ای حریفان بابت موزون خود / من قدحها میخورم از خون خود

یکقدح می نوش کن بر یاد من / گر همی خواهی که بدهی داد من

یا بیاد این فتاده خاک بیز / چونکه خوردی جرعه بر خاک ریز

ای عجب آنعهد و آن سوگند کو / وعدهای آن لب چون قند کو

در فراق بنده از بندگی است / چون تو با بد بد کنی پس فرق چیست

ای بدی که تو کنی در خشم و جنگ / با طرب تر از سماع و بانگ چنگ

ای جفای تو ز راحت خوبتر / و انتقام تو ز جان محبوبتر

نار تو نور است نورت چون بود / ماتمت سور است سورت چون بود

از حلاوتها که دارد جور تو / وز لطافت کس نیابد غور تو

یاد آور از محبتهای ما / حق مجلسها و صحبتهای ما

نالم و ترسم که او باور کند
وز ترحم جور را کمتر کند

عاشقم بر قهر و بر لطفش بجد
ای عجب من عاشق این هر دو ضد

ایضاً

هر که را جامه ز عشقی چاک شد
او ز حرص و عیب کلّی پاک شد

شاد باش ای عشق خوش سودای ما
ای طبیب جمله علّتهای ما

ای دوای نخوت و ناموس ما
ای تو افلاطون و جالینوس ما

جسم خاک از عشق بر افلاک شد
کوه در رقص آمد و چالاک شد

عشق جان طور آمد عاشقا
طور مست و خرّ موسی صعقا

سرّ پنهانست اندر زیر و بم
فاش اگر گویم جهان بر هم زنم

ایضاً

گفت معشوقی بعاشق ز امتحان
در صبوحی کای فلان بن فلان

مر مرا تو دوستر داری عجب
یا که خود را بازگو ای بوالکرب

گفت من در تو چنان فانی شدم
که پُرم من از تو از سر تا قدم

بر من از هستی من جز نام نیست
در وجودم جز تو ای خوش کام نیست

زان سبب فانی شدم من اینچنین
همچو سرکه در تو بحر انگبین

همچو سنگی کو شود گُل لعل ناب | پر شود او از صفات آفتاب

ساقی نامه نیز مثنوی است و آن بحر متقارب مثمن مقصور است نغمهٔ دوگاه و آهنگ رهاوی را نیز اوار است و اختصاص ساقی نامه های تمام آوازها دارد (سعدی فرماید)

شنیدم که جمشید فرخ سرشت | بسر چشمه بر سنگی نوشت
بر این چشمه چون ما بسی دم زدند | برفتند تا چشم بر هم زدند
گرفتند عالم بمردی و زور | ولیکن نبردند با خود بگور
چو بر دشمنی باشدت دسترس | مرنجانش کو را همین غصه بس

ایضا

شبی یاد دارم که چشمم نخفت | شنیدم که پروانه با شمع گفت
که من عاشقم گر بسوزم رواست | ترا گریه و سوز باری چراست
بگفت ای هوادار مسکین من | برفت انگبین یار شیرین من
چو شیرینی از من بدر میرود | چو فرهادم آتش بسر میرود
همیگفت و هر لحظه سیلاب درد | فرو میدویدش برخسار زرد

که ای مدعی عشق کار تو نیست / که نی صبر داری نه یارای زیست
تو گر بگریزی از پیش یک شعله خام / من استاده ام تا بسوزم تمام
ترا آتش عشق اگر پر بسوخت / مرا بین که از پای تا سر بسوخت
نرفته ز شب همچنان بهره‌ای / که ناگه بکشتش پری چهره‌ای
همیگفت و میرفت دودش بسر / همین بود پایان عشق ای پسر

ایضاً

یکی خرده بر شاه غزنین گرفت / که حسنی ندارد ایاز ای شگفت
گلی را که نه رنگ باشد نه بوی / غریبست سودای بلبل براوی
بمحمود گفت این حکایت کسی / به پیچید زاندیشه برخود بسی
که عشق من ای خواجه بر خوی اوست / نه بر قد و بالای دلجوی اوست

ساقی نامه از خواجه حافظ علیه الرحمه

سر فتنه دارد دگر روزگار / من و مستی و فتنهٔ چشم یار
همی مانم از دور گردون شگفت / ولی نیست در وی مجال گرفت
فریب جهان قصهٔ روشن است / ببین تا چه زاید شب آبستن است
دلا بر جهان دل منه زینهار / که کس بر سر پل نگیرد قرار

همان مرحله است این بیابان دور — که گم شد در او لشکر سلم و تور
همان منزل است اینجهان خراب — که دیده است ایوان افراسیاب
کجا رای پیران لشکرکشش — کجا شیده آن ترک خنجرکشش
نه تنها شد ایوان و کاخش بباد — که کس دخمه اش را ندارد بیاد
چه خوش گفت جمشید با تاج و گنج — که یکجو نیرزد سرای سپنج

الضیا

من ار زانکه گردم مستی هلاک — بآئین مستان بریدم بخاک
بتابوتی از چوب تاکم کنید — براه خرابات خاکم کنید
بآب خرابات غسلم دهید — پس آنگاه بر دوش مستم نهید
مریزید بر گور من جز شراب — میارید در ماتم جز رباب
ولیکن بشرطی که در مرگ من — ننالد بجز مطرب و چنگزن
تو خود حافظا سر ز مستی متاب — که سلطان نخواهد خراج از خراب

قطعه باصطلاح شعراء دو بیت یا زیاده است
که مطلع نداشته باشد یا داشته باشد گاهی
برای تنبیه مستمع خوبست بهر نغمه که باشد

مقطّعات از شیخ سعدی

گویند بر کنار چناری کدوبنی | بر رست و بر دوید برو بر بروز بیست
پرسید از چنار که تو چند روزه | گفتا بدان که سال مرا بیشتر ز سی است
خندید و گفت من ز قد تو به بیست روز | بگذشته‌ام بگو که تو را کاهلی ز چیست
دادش چنار پاسخ خوبی که درگذر | کامروز با توام نه خصومت نه داوری است
فردا که بر من و تو وزد باد مهرگان | آنگه شود پدید که نامرد و مرد کیست

ایضاً

علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد | دریغ سود ندارد چو کار رفت از دست
بروزگار سلامت سلاح جنگ بساز | وگرنه سیل چو بگرفت سر نشاید بست

ایضاً

گفتم چه کرده‌ام که نگاهم نمیکنی | آن دوستی که داشتی اوّل چرا کم است
گفتا سبب هم آنکه بهفتاد سالگی | تدبیر سور میکنی و جای ماتم است
گر کیمیای صحبت جاوید آرزوست | موی سر جوانان اکسیر اعظم است

ایضاً

هرگز بمال و جاه نگردد بزرگ نام | بدگوهری که خبث طبیعتش در رگ است

قارون گرفتمت که شدی در توانگری ... سگ نیز با قلادهٔ زرین همان سگ است

ایضا

صاحب کمال را چه غم از نقص حال و جاه ... چون ماه پیکری که برو سرخ و زرد نیست

مردی که هیچ جامه ندارد باتفاق ... بهتر ز جامه‌ئه که درو هیچ مرد نیست

ایضا

دانی که بر نگین سلیمان چه نقش بود ... دل بر جهان مبند که با کس وفا نکرد

خرم تنی که حاصل عمر عزیز را ... با دوستان بخورد و بدشمن رها نکرد

ایضا

یاد دارم ز پیر دانشمند ... تو هم از من بیاد آر این پند

هرچه بر نفس خویش نپسندی ... نیز بر نفس دیگری مپسند

ایضا

هیچ دانی که آب دیدهٔ پیر ... از دو چشم جوان چرا نچکد

برف بر بام سالخوردهٔ ماست ... آب در خانهٔ شما نچکد

ایضا

پدر که جان عزیزش بلب رسید چه گفت ... یکی نصیحت من گوش دار جان عزیز

بدوست گرچه عزیز است راز دل مگشای | که دوست نیز بگوید بدوستان عزیز

ایضاً

شمشیر نیک ز آهن بد چون کند کسی | ناکس بتربیت نشود ای حکیم کس
باران که در لطافت طبعش خلاف نیست | در باغ لاله روید و در شوره زار خس

ایضاً

آن مکن در عمل که در عزلت | خوار و مذموم و متهم باشی
در همه حال نیکمرد باش | تا همه وقت محترم باشی

ایضاً

رحم الله معشر الماضین | که بمردی قدم سپردندی
راحت نفس بندگان خدای | راحت جان خود شمردندی
آن عزیزان چو زنده می نشدند | کاشش این ناکسان بمردندی

قطعات ابن یمین

گنجی و کتابی و حریفی دو سه همدم | باید که عدد بیشتر از چار نباشد
رودی و سرودی و شرابی و کبابی | شرط است که ساقی بجز از یار نباشد
این دولت اگر دست دهد ابن یمین را | با هیچکس در دو جهان کار نباشد

ایضاً

دو قرص نان اگر از گندم است اگر از جو
دو تای جامه اگر کهنه باشد و گر نو

بچار گوشهٔ دیوار خود بخاطر جمع
که کس نگوید از این جای خیز و آنجا رو

هزار بار نکوتر بنزد ابن یمین
ز فرّ مملکت کیقباد و کیخسرو

ایضاً

باغبانی بنفشه می اندود
گفتش ای گوژپشت جامه کبود

چه رسیده است از زمانه ترا
پیر ناگشته در گذشتی زود

گفت پیران شکستهٔ دهرانند
در جوانی شکسته باید بود

پوشیده نماناد که چون تکاپوی سمند خامهٔ عنبر شمامه بدینجا رسید از عزیز الوجود سابق الذکر اشاره رفت که عنان کمیت خوشخرام قلم را منعطف سازد بذکر بعض اشعار که مناجات با حضرت قاضی الحاجات را در سحرگاهان و غیرها شایسته باشد عربیاً ام فارسیاً حتّی المقدور آنچه در نظر است نوشته میشود با ترجمهٔ آنچه عربی است و مخفی نخواهد بود که آنچه عربی است البتّه بلحن حجاز خوانده شود انسب است از حجاز گذشته چون آخر شب باشد با هنگ

صفاهان یا نوا یا رهاوی سزاوار است و بنغمهٔ حسینی و نهاوندی نیز خالی از لطفی نخواهد بود - این مناجات از حضرت مولی الموالی امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه الصلوة و السلام است

لَکَ الحَمدُ یا ذَا الجُودِ وَ المَجدِ وَ العُلی ❊ تَبارَکتَ تُعطی مَن تَشاءُ وَ تَمنَعُ

هر تو را حمد ای که صاحب جود و مجد و علا
عالمی هر چیز را خواهی کنی منع و عطا

اِلٰهی وَ خَلّاقی وَ حِرزی وَ مَوئِلی ❊ اِلَیکَ لَدَی الاِعسارِ وَ الیُسرِ اَفزَعُ

بارالها خالق من ای پناه و مرجعم
سوی تو میآیم اندر حالت فقر و غنا

اِلٰهی لَئِن جَلَّت وَ جَمَّت خَطیئَتی ❊ فَعَفوُکَ عَن ذَنبی اَجَلُّ وَ اَوسَعُ

بارالها گرچه میباشد گناهم بس عظیم
عفوت افزونست و اعظم از گناه و از خطا

اِلٰهی تَری حالی وَ فَقری وَ فاقَتی ❊ وَ اَنتَ مُناجاتِی الخَفِیَّةَ تَسمَعُ

بارالها حال من بینی و فقر و فاقه ام
هم مناجات نهان را بشنوی وقت دعا

إلهی أجرنی من عذابک إننی | أسیر ذلیل خائف لک أخضع

بار الٰها من پناهم از عذابت ده که من
بندهٔ بس خوار و ترسانم خضوع آرم تورا

إلهی لئن عذبتنی ألف حجة | فحبل رجائی منک لا یتقطع

بار الٰها گر بسوزانی هزاران سال ام
رشتهٔ امید من از تو نمیگردد جدا

إلهی أذقنی طعم عفوک یوم لا | بنون ولا مال هنالک ینفع

بار الٰها لذت عفوت چشان روزیکه نی
مال و نی فرزند آنجا نفع بخشد در جزا

إلهی إذا لم تعف عن غیر محسن | فمن لمسیء بالهوی یتمتع

بار الٰها گر نیامرزی بغیر از نیک کار
کیست کامرزد گناه صاحب نفس و هوا

إلهی لئن فرطت فی طلب التقی | فها أنا إثر العفو أقفو وأتبع

بار الٰها گرچه در تقوی نمودم کوتهی
بر نشان عفوت اکنون میروم ای اله

إلهي ذنوبي بذّت الطود واعتلت ‌ ‌ وصفحك عن ذنبي أجلّ وأرفع

بارالها گر ذنوبم هست افزونتر ز کوه
عفوت افزونست واوسع از گناه و جرم ما

إلهي لئن أخطأت جهلاً فطالما ‌ ‌ رجوتك حتّى قيل ما هو يجزع

بارالها گرچه بد کردم ولی دارم امید
تا بآن غایت که گویندم نترسد از خدا

إلهي أقلني عثرتي وامح حوبتي ‌ ‌ فإنّي مقرّ خائف متضرّع

بارالها عفو فرما لغزش و جرمم ببخش
من مقرم بر گناه خویش و ترسان در دعا

إلهي لئن خيّبتني أو طردتني ‌ ‌ فما حيلتي يا ربّ أم كيف أصنع

بارالها گر کنی نومیدم از زاری ز در
چاره کو بهر من یارب چه سازم در بلا

إلهي حليف الحبّ بالليل ساهر ‌ ‌ يناجي ويدعو والمغفّل يهجع

بارالها دوست شب زنده داری میکند
در دعا و زاری و غافل خفته سر بر متکا

اِلٰهی فَانْشُرْنی علی دینِ اَحمدٍ | منیباً تقیاً قانتاً لکَ اَخْضَعُ

بارالٰها حشر فرمایم بدین احمدی
طیب وطاهر چه هستم دردعا خاضع تورا

وَصَلِّ علَیهِ مادَعاکَ مُوَحِّدٌ | وناجاکَ اخیارٌ ببابِکَ رُکَّعُ

بارالٰها بررسول هاشمی رحمت فرست
تا بدرگاهت کنند اهل مناجات التجا

بعض از نثر فارسی نوشته میشود در مناجات و بالله التوفیق

ای کریمی که بخشندهٔ عطائی - وای حکیمی که بخشندهٔ خطائی - ای خالقی که گمراها نرا رهنمائی - وای قادریکه ازادراک ماجدائی - عذرمارا بپذیر - وبرعیبهای ماگیر - آلهی عمرخودرا برباددادیم - وبرخود بیداد کردیم - وشیطانرا شاد - آلهی ازپیش وپس راهم نیست - دستم گیرکه بجز لطف تو پناهم نیست - آلهی هرکه را داغ محبت خود بنهادی خرمن وجودش رابباد نیستی دادی - آلهی هرکس ازآنچه ندارد مفلس است ومن ازآنچه دارم - آلهی اگرطاعت بس ندارم بجز تو درجهان کس ندارم

الٰهی دلی ده که در کار تو جان بازیم - و جانی ده که در راه تو کار آن سازیم
الٰهی پائی ده که از راه نیفتیم - و دیدهٔ ده که در چاه نیفتیم - الٰهی دستم گیر
که دست آویزم نیست - و عذرم بپذیر که پای گریزم نیست - الٰهی علمی
ده که در آن آتش هوا نبود - و عملی ده که در آن بوی ریا نبود - الٰهی کار
ما را با صلاح آر که بس بی سامانیم و خاطر ما را جمع دار که بس پریشانیم
الٰهی اگر پرسی حجت نداریم - و اگر سوزی طاقت نداریم - الٰهی از چنگ
علایق و عوایقمان برهان و بدایرهٔ مجردان و موحدان برسان -
کسوت خودنمائیمان مپوشان - و شربت خودرائیمان منوشان - الٰهی
ما را در ملک عزلت گوشهٔ ده - و از خوان قناعت توشهٔ - الٰهی دیدهٔ ما را
از عیب مبرّا کن - و سینهٔ ما را از ریب معرّا - عینی عنایت فرما که هرچه
در نظر آید مطلع انوار شود - و دلی کرامت نما که هرچه بخاطر رسد مخزن
اسرار گردد

بعض از رباعیات که مناجات را سزاوار است نوشته
میشود و با نجائی که سابقا در مناجات حضرت امیرالمؤمنین
علیه السلام ذکر شد بخوانند مناسب و مستحسن است

برخیز که عاشقان بشب زار کنند
گرد در و بام دوست پرواز کنند
هرجا که بود دری بشب بربندند
الا در دوست را که شب باز کنند

ایضاً

ای ذات تو بر کل ممالک مالک
وی راه روان کوی عشقت سالک
من وصف تو از کلام تو میگویم
أَنتَ الباقی وکل شیئ هالک

ایضاً

ای ذات تو بر کل ممالک شده فرد
سر بر خط بندگیت دارد زن و مرد
گر جملهٔ کاینات کافر گردند
بر دامن کبریات ننشیند گرد

ایضاً

ای سر تو در سینهٔ هر صاحب راز
پیوسته در رحمت تو بر همه باز
هر کس که بدرگاه تو آید به نیاز
محروم ز درگاه تو کی گردد باز

ایضاً

گر من گنه روی زمین کردستم
لطف تو امید است که گیرد دستم
گفتی که بروز عجز دستت گیرم
عاجز تر ازاین مخواه کاکنون هستم

ایضاً

غمناکم و از پیش تو با غم نروم | جز شاد و امیدوار و خرم نروم
از درگه همچون تو کریمی هرگز | محروم کسی نرفت و منهم نروم

ایضاً

آنی تو که حال دل نالان دانی | احوال دل شکسته بالان دانی
گر دم زنم از سینهٔ سوزان شنوی | ور دم نزنم زبان لالان دانی

ایضاً

من بندهٔ عاصیم رضای تو کجاست | تاریک دلم نور ضیای تو کجاست
ما را تو بهشت اگر بطاعت بخشی | این بیع بود لطف و عطای تو کجاست

ایضاً

باز آ باز آ هر آنچه هستی باز آ | گر کافر و گبر و بت پرستی باز آ
این درگه ما درگه نومیدی نیست | صد بار اگر توبه شکستی باز آ

خاتمه این کتاب را لازم است مطلبی برای دفع شبهه از بعضی که گمان نفرمایند این بنده مؤلف احکام پیغمبر خود را ندیده یا العیاذ بالله باحکامش عمل نمیاید - مسئله در حرمت تغنی و علم موسیقی است اجمالی از تفصیل اینکه در کتاب تفسیر المرام مسطور است که در سیصد ملت توراة و کمصد و هشت

ملت زبور و دویست وهفتاد ملت انجیل و نود و نه فرقه مشائین و اشراقیین و
هفتاد و سه ملت اسلامیه باتفاق درباب سرود چنان نگفته اند که مضر مطلق
باشد تا حرام مطلق گشته آید و در بسیاری از کتب هم بنظر آمده که حضرت آدم و
حضرت داود و حضرت عیسی علیهم السّلام باصوات مختلفه تغنّی میفرمودند۔
امّا حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله الطاهرین برغنا مقید نگشتند از
جهة شغل دوام و ترک شواغل بدو اسلام و بردم دراین مسئله ترغیب نفرمودند
بلکه بچنین محافل روی نمینمودند۔ بهرحال اگر کسی گوش بصوت حسن نهد جای
افسوس نیست۔ و اگر هم در انکار مطلق باشد چه بعلم خواهد بود۔ و در معنی غنا
و ترجیع هم اختلافات کثیره در میان شیعه و اهل سنّت است و در میان شیعه
نیز حرفها ست و اختلافات بسیار چنانچه بعضی رجحان داده اند حرمت را
و برخی فعل عبث دانسته اند و پارهٔ نه اقرار دارند و نه انکار علیهذا امّا
باندازهٔ که تجویز کرده اند در قرائت کلام الله و در خطب و بر منابر و مراثی
ممد و حست۔ و در بعض کتب دیده شده که حضرت ختمی مرتبت صلوات الله علیه
قرآنرا الحن حجاز قرائت میفرمودند امّا نه بطوریکه در الفاظ قرآنی نقصی پیدا شود
مثلاً مد بجای قصر و قصر بجای مد واقع گردد۔ باری در غیرها ذکر گفتیم که بعدم

استماعش افسوس نیست و برای آنانکه حب دنیا دارند و دارای شهوات نفسانیه اند مضر است بلاشک چنانکه دیده شده بعضی را استماع تغنی کشاینده بسوی معاصی و این روا نیست آهنگی که آواز خوش دارد برای علاج امراضیست که جز مداوای بآن چاره نباشد چنانکه حکمای یونان و فارس بیمار را از این طریق معالجه میکردند و مجانین را نیز بالحان و اشعار مناسب حال ایشان علاج مینمودند (بالاخره) این کتاب را که نوشتم نه برای حظ نفسانی بوده بلکه اولا برای آنست که موسیقی یکی از علوم ریاضی است و اطلاق علم بر آن میشود اینهم یکی از علوم دیگر که علمش به از جهل است ثانیاً برای اینکه بمقام ضرورت در معالجات بیماران در صورتی که معالجه منحصر بآن باشد بکار برند

والسلام علی من اتبع الهدی

بدانکه در اول کتاب اشاره نمودم که در آخر فهرستی نوشته خواهد شد که مواقع و مواضع تغنی هر غزلی در روز یا شب در انجمن یا باغ و چمن معلوم گردد و از رباعیات و غیرها نیز فهرست نگاشته میشود تا از برای خواننده اسباب سهولت فراهم آید و هر غزلی را بداند در چه موقع بخواند و در چه موضع بسراید

وبالله التوفیق وعلیه التکلان

غزلهائی که در محافل و منازل خوانده شود و روز باشد

۹۲	مجلس ما دگر امروز بستان ماند	سعدی	۲۱۴	نوری از آسمان تتق بسته به بام خانه ام	فرهنگ

آنچه در محافل و منازل خوانده شود و شب باشد

۷۳	چشمت خوش است و بر اثر خواب خوشتر است	شیخ سعدی	۱۳۹	سر آن ندارد امشب که برآید آفتابی	شیخ سعدی
۷۷	شب فراق که داند که تا سحر چند است	شیخ	۲۱۱	بازی زلف تو امشب بسر شانه ز چیست	توحید
۸۹	دوش بی روی تو آتش بسرم بر میشد	شیخ	۲۱۳	چه شبست یارب امشب که ز پی سحر ندارد	عرفی
۹۱	شب عاشقان بیدل چه شبی دراز باشد	شیخ	۲۱۷	زنم هر شب هزاران بوسه پای پاسبانش را	مجمر
۱۰۱	امشب مگر بوقت نمیخواند این خروس	شیخ	۲۲۲	منع نظاره روا نیست تماشائی را	نشاط
۱۳۵	من ندانستم از اول که تو بیمهر و وفائی	شیخ			

آنچه در محافل و منازل خوانده شود و لی اختصاص بروز و شب ندارد

۶۷	خبرت هست که بی روی تو آرامم نیست	شیخ	۱۳۸	سرو قدی میان انجمنی	شیخ
۶۹	ای که گفتی هیچ مشکل چون فراق یار نیست	شیخ	۱۶۴	مقام امن و می بیغش و رفیق شفیق	حافظ

٨١	آب حیات منست خاک سر کوی دوست	شیخ	١٦٩	در نهانخانهٔ عشرت صنمی خوش دارم	حافظ
٨٥	توانگران که بجنب سرای درویشند	شیخ	١٧٣	ای که با سلسلهٔ زلف دراز آمده	حافظ
٨٨	آن شکرخنده که پرنوش دهانی دارد	شیخ	١٩٩	خیز ای غلام بده آنچه ام پیش آر و بروی چنگ زن	وصال
١١٦	ما دگر کس نگرفتیم بجای تو ندیم	شیخ	٢١٢	بسکه از چشم ترم تخت دل آید بیرون	حکیم
١١٨	تا کی ای جان اثر وصل تو نتوانند دیدن	شیخ	٢١٢	ساقیا خیز و به پیمای شراب تا کی	رحمت
٢١٦	باد بهشت میوزد از سر خاک کوی تو	یزدانی	٢٣٣	آه من از آینه رو که شب از سحری نشناسد	یغما
٢٢٨	کاش بیرون شد از سینهٔ دل زارم	مشتاق	٢٥٠	ای که از بیم رقیبان سرت باز ندارم	فرصت

آنچه در چمن و باغ خوانده شود و روز باشد

٥٨	ای نفس خرم باد صبا	شیخ	٩٥	مطرب مجلس بساز زمزمهٔ عود	شیخ
٦٨	این بوی روح پرور از آن کوی دلبرست	شیخ	٢١٠	زبلبل سحرم این ترانه در گوش است	توحید
٧١	بوی گل و بانگ مرغ برخاست	شیخ	١٢٠	برخیز که میرود زمستان	شیخ

آنچه در چمن و باغ خوانده شود و شب باشد

١٠٠	پیوند روح میکند این باد مشک بیز	شیخ	١٩٠	باز ترکش بسته آن چابک سوار ابروان	جامی
١١٤	یک امشبی که در آغوش شاهد شکرم	شیخ			

آنچه در چمن و باغ خوانده شود خواه روز باشد یا شب

٦٤	آن نه زلف است و بناگوش که روز است و شب است	شیخ	١٣٢	چو نست حال بستان ای دو نوبهار ببین	شیخ
٧٨	کیست آن لعبت خندان که پریوار برفت	شیخ	١٤١	خوش بود یاری و یاری در کنار مرغزار	شیخ
٨٤	باد آمد و بوی عنبر آورد	شیخ	١٤٤	شکفته شد گل حمرا و گشت بلبل مست	حافظ
٨٥	درخت غنچه بر آورد و بلبلان مستند	شیخ	١٤٥	خوشتر ز عیش و صحبت باغ و بهار چیست	حافظ
٩٠	سرمست ز کاشانه بگلزار بر آمد	شیخ	١٥١	کنون که میوزد از بوستان نسیم بهشت	حافظ
١٠٢	رها نمیکند ایام در کنار منش	شیخ	١٦٣	فکر بلبل همه آنست که گل شد یارش	حافظ
١٢١	میان باغ حرام است بی تو گردیدن	شیخ	١٧٩	دو یار زیرک و از باده کهن دو منی	حافظ
١٨٠	نوبهار است در آن کوش که خوشدل باشی	حافظ	٢٠٤	نسیم باد صبا مشکبار میآید	وحشی
١٨٤	طرف باغ و لب جوی و لب جام است اینجا	جامی	٢٤٨	خلاف سرو روان هر که دید در چمنش	وحشی

آنچه در روز باید خوانده شود خواه در منزل یا در باغ

٦٠	دوست میدارم من این نالیدن جانسوز را	شیخ	١٨٣	رحمی بده خدایا آن سنگدل جوان را	جامی
٧٠	بجهان خرم از آنم که جهان خرم از اوست	شیخ	١٨٩	صبح است و در خمار شبم مانده تلخکام	جامی

۹۳ مرا راحت از زندگی دوش بود	شیخ	۲۲۷	زانشب که با تو دست در آغوش کرده‌ام	کمال الدین اسمعیل
۱۱۳ هزار جهد بکردم که سر عشق بپوشم	شیخ	۲۵۳	وصف در انجمنی زان قد و قامت کرده‌ام	فرصت
۱۲۲ آنسرو نازنین که چه خوش میرود براه	شیخ	۲۵۷	زلف چون دوش رها تا بسر دوش مکن	فرصت
۱۷۴ صبح است و ژاله میچکد از ابر بهمنی	حافظ	۲۵۹	چین بر آن طرهٔ پرپیچ و خم انداخته	فرصت

آنچه در شب باید خوانده شود خواه در منزل یا باغ یا چمن

۵۸ امشب سبکتر میزنند این طبل بی‌هنگام را	شیخ	۱۱۹	خفته خبر ندارد و سر در کنار جانان	شیخ
۶۲ شب فراق نخواهم دواج دیبا را	شیخ	۱۲۶	بسم از هوا گرفتن که پری نماند و بالی	شیخ
۶۴ وقت طرب خوش یافتیم آن دلبر طناز را	شیخ	۱۳۴	شب است و شاهد و شمع و شراب و شیرینی	شیخ
۶۵ از هر چه میرود سخن دوست خوشتر است	شیخ	۱۴۶	گل در بر و می در کف و معشوقه بکام است	حافظ
۶۶ امشب براستی شب ما روز روشن است	شیخ	۱۵۸	ساقی ار باده از این دست بجام اندازد	حافظ
۱۰۴ گرم باز آمدی محبوب سیم‌اندام سنگین‌دل	شیخ	۱۶۲	معاشران گره از زلف یار باز کنید	حافظ
۱۱۲ ز دستم بر نمیخیزد که یکدم بی تو بنشینم	شیخ	۱۶۹	عاشق روی جوانی خوش و نوخاسته‌ام	حافظ
۱۸۴ مطرب امشب ساز کن با نالهٔ من چنگ را	جامی	۲۲۴	شب عید است بیا تا لب ساغر گیریم	نشاط
۱۹۸ دهان تنگ تو را طبع چشمهٔ جان گفت	وصال	۲۲۵	شب آمد و دل باز نیامد ز در او	نشاط

انچه همه وقت و همه جا توان خواند روز و شب و منزل و باغ شرط نیست

۱۲۴	ای برق اگر بگوشهٔ آن بام بگذری	شیخ	۱۴۳	منم که گوشهٔ میخانه خانقاه منست	حافظ
۱۲۵	آسوده خاطرم که تو در خاطر منی	شیخ	۱۴۶	ماهم این هفته شد از شهر و بچشمم سالیست	حافظ
۱۲۷	چشم رضا و مرحمت بر همه باز میکنی	شیخ	۱۴۷	در این زمانه رفیقی که خالی از خللست	حافظ
۱۴۸	ساقی بیار باده که ماه صیام رفت	حافظ	۱۷۶	ای که در کوی خرابات مقامی داری	حافظ
۱۴۹	ز گریه مردم چشمم نشسته در خونست	حافظ	۱۷۷	سحر که رهروی در سرزمینی	حافظ
۱۴۹	رواق منظر چشم من آشیانهٔ تست	حافظ	۱۷۸	عمر بگذشت به بیحاصلی و بوالهوسی	حافظ
۱۵۰	کس نیست که افتادهٔ آن زلف دوتا نیست	حافظ	۱۸۰	وقت را غنیمت دان آنقدر که بتوانی	حافظ
۱۵۲	دوش در حلقهٔ ما قصهٔ گیسوی تو بود	حافظ	۱۸۴	آن کیست سواره که بلای دل و دینست	جامی
۱۵۴	روشنی طلعت تو ماه ندارد	حافظ	۱۸۶	بر من از خوی تو هرچند که بیداد رود	جامی
۱۵۵	تا ز میخانه و می نام و نشان خواهد بود	حافظ	۱۸۶	آن ترک شوخ بین که چه مستانه میرود	جامی
۱۵۷	دیدم بخواب خوش که بدستم پیاله بود	حافظ	۱۸۷	تنها ز کجا میرسی ای سرو قباپوش	جامی
۱۶۰	مطرب عشق عجب ساز و نوائی دارد	حافظ	۱۸۷	گفتم بعزم توبه نهم جام می ز کف	جامی
۱۶۱	غلام نرگس مست تو تاجدارانند	حافظ	۱۸۸	دل خون و جان فگار و جگر ریش و سینه چاک	جامی
۱۶۲	چو بر شکست صبا زلف عنبرافشانش	حافظ	۱۹۰	ای برخت هر نفس مهر دل ما فزون	جامی
۱۶۴	مجمع خوبی و لطفست عذار چو مهش	حافظ	۱۹۱	بودم آن روز در این میکده از دردکشان	جامی

۱۶۵	بیا تا گل برافشانیم و می در ساغر اندازیم	حافظ	۱۹۲	چند ز آشوب می فتنه برانگیختن	جامی
۱۶۶	حاشا که من بموسم گل ترک می کنم	حافظ	۱۹۴	آسوده دلا حال دل زار چه دانی	جامی
۱۶۷	تو همچو صبحی و من شمع خلوت سحرم	حافظ	۱۹۶	سینه دانی ز چه شد بستر بیماری دل	صحبت
۱۷۳	ای پادشه خوبان داد از غم تنهائی	حافظ	۱۹۷	میگفت جم چو تعبیه میکرد جام را	وصال
۱۷۴	در همه دیر مغان نیست چو من شیدائی	حافظ	۱۹۷	گل خرم و می صاف و در میکده باز است	وصال
۱۹۹	مرا از مهر دستی کن بگردن	وصال	۲۲۱	دانی که دل غمزده را لعل تو خون کرد	هما
۲۰۰	بزیر پرده چون مه در سحابی	وصال	۲۲۳	تا بدامان تو ما دست تولا زده ایم	هما
۲۰۳	کی توانم صفت روی نکوی تو کنم	داوری	۲۲۴	خاک باد ابسری کش اثر از تشنگی نیست	نشاط
۲۰۵	بدانسان گریم از دنبال محمل	دشتی	۲۲۵	آنکه بنواخت به تیری دل سرگردان را	نیاز
۲۰۶	چو کرد لب بمی آلوده ترک باده پرستم	زرگر	۲۲۶	دلبرا امروز کمربست و بقامت خاست	صفی
۲۰۶	گفتم نگرم روی تو گفتا بقیامت	هاتف	۲۲۷	مخوان ز دیر بکعبه زاهد که برده از کف دل من آنجا	مشتاق
۲۰۷	چه شود بچهره زرد من نظری برای خدا کنی	هاتف	۲۲۹	چون نخواهی نفسی کرد نگهداری من	مشتاق
۲۰۷	گر در حریم عشق کسی محرم او شد	آشفته	۲۳۰	بهر پرسیدنم ای مایه ناز آمده	مشتاق
۲۰۸	رهزن دلهاست از بس چشم مست پر فنش	خرم	۲۳۳	گیرم بناله گردم آواره پاسبان را	یغما
۲۰۸	آهنین دل بین که سختی سنگ از وی ام خواهد	حجاب	۲۳۴	نگاه کن که نریزد دهی چو باده بدستم	یغما

۲۱۳ از راه وفا گاه ز ما یاد توان کرد صفائی ۲۳۵ شبان تیره که از تاب زلف یار بنالم یغما

۲۱۵ از آن بود سر شکم ز جای طوفان زا محرم ۲۲۵ از چه ای شوخ نمی‌پرسی از آه دل من ذره

۲۳۰ آنانکه گل ز گلشن وصل تو چیده اند شعاع ۲۳۱ مهم ز آن نرگس فتّان جادو حشمت

۲۱۶ ز بسکه مهر تو با این و آن یقین دارم محتشم ۲۳۲ در لب نوش تو ای شوخ شکر با نمک است

۲۱۸ ساقی هلال عید بروی شراب دید مجمر ۲۲۰ شبهای هجر بود دلی همنفس مرا هما

۲۱۹ تو اگر صاحب نوشی و اگر ضارب نیش مجمر ۲۲۰ گر بدست آرم شبی زلف نگار خویش را هما

۲۳۶ تو دلبری و شوخی بری دل پری را فرصت ۲۳۷ با میان تو پری روی عجب خوب است مرا وحدت

۲۳۸ دیدن روی تو و دادن جان مطلب است فرصت ۲۳۹ نگار من که رخش همچو پوست کنده هلو است وحدت

۲۳۹ بهر صیدم چند تازی خسته شد پای سمند فرصت ۲۴۰ با آنکه کس ز آتش عشقت چو ما نسوخت وحدت

۲۴۱ آن وفادار نگاری که بجان یار منست فرصت ۲۴۱ روی تو چو ماه بس جمیل است وحدت

۲۴۲ چشم از عکس سیه زلف تو شد اشک آلود فرصت ۲۴۳ ماهم از مقراض قطع زلف سرکش میکند وحدت

۲۴۴ ماهم چو ز پرده رخ نشان داد فرصت ۲۴۴ بت مسیح لبم در لباس ترسا شد وحدت

۲۴۶ بر درش حلقه زدم از سر درد فرصت ۲۴۶ می کشانز از ندای بانگ صبح خروس وحدت

۲۴۷ تا برافشانده برخ زلف پریش فرصت ۲۴۸ آن ماه که در حمام دیدم تن سیمینش وحدت

۲۵۰ با دل خویش ز جور تو حکایت کردم فرصت ۲۵۲ گفتم از پا گر در افتم دوست باشد دستگیرم وحدت

۲۵۳	باشد از لعل تو یکبوسه تمنای دلم	فرصت	۲۵۴	سجدهٔ روی تو چون زلف تو شد آئینم	فرصت
۲۵۵	منیت چون دسترسی تا رخ زیبایت آیم	فرصت	۲۵۵	تا که در سلسلهٔ زلف تو آویخته ایم	فرصت
۲۵۶	چنان اسیر غم عشق آن نگار جانم	فرصت	۲۵۷	در آرزوی یکی بوسه زان لب میگون	فرصت
۲۵۸	وصل رخ جانانه ای دل شده کمتر جو	فرصت	۲۶۰	خون خلقی خندهٔ آن لعل میگون ریخته	فرصت
۲۶۱	دلم از سینه بدان زلف گره گیر بردی	فرصت	۲۶۲	با همه دلبری از آدمیان گشته پری	فرصت

آنچه در محضر حکماء و عرفاء باید خوانده شود

۸۶	دنیی بنقد رند ندارد که برادر شکند	شیخ	۱۶۸	خیز تا خرقهٔ صوفی بخرابات بریم	حافظ
۸۷	شرف مرد بجود است و کرامت بسجود	شیخ	۱۷۰	فاش میگویم و از گفته خود دلشادم	حافظ
۱۵۲	دانی که چنگ و عود چه تقریر میکنند	حافظ	۱۷۱	ما بدین در نه پی حشمت و جاه آمده ایم	حافظ
۱۵۳	رسید مژده که ایام غم نخواهد ماند	حافظ	۱۷۱	سرم خوش است و ببانگ بلند میگویم	حافظ
۱۵۵	در ازل پرتو حسنت ز تجلی دم زد	حافظ	۱۷۲	مزرع سبز فلک دیدم و داس مه نو	حافظ
۱۵۶	بر سر آنم که گر ز دست برآید	حافظ	۱۷۵	ای دل آن به که خراب از می گلگون باشی	حافظ
۱۵۸	دلی که غیب نمای است و جام جم دارد	حافظ	۱۸۲	نفحات وصلک اوقدت جمرات شوقک فی الحشا	جامی
۱۵۹	عکس روی تو چو در آینه جام افتاد	حافظ	۱۸۵	چیست میدانی صدای چنگ و عود	جامی
۱۶۷	حجاب چهرهٔ جان میشود غبار تنم	حافظ	۱۸۹	ساری است سر عشق در اعیان علی الدوام	جامی

(انتهی)

تم الکتاب المستطاب بعنایة الملک
الوهاب فی یوم السبت ثانی عشر من شهر
ذی القعدة الحرام ۱۳۳۲ کتبه العبد الذلیل
ابن علی نقی شیرازی
محمود غفر لهما

دولتشاه سمرقندی فرماید

وامیر خسرو دهلوی باوجود فضایل صوری و معنوی در علم موسیقی وقوف تمام داشته و نوبتی مطربی با او بحث کرد که علم موسیقی علم شریفی است و شاعری را دون مرتبه گرفته اند خواجه خسرو در الزام این معنی این قطعه گفت

قطعه

مطربی میگفت خسرو را که ای گنج کمال
علم موسیقی ز جنس نظم نیکوتر بود

زانکه این علمیست کز دفتر بیاید در قلم
وان بدشوار یست کاید کاغذ و دفتر بود

پاسخش دادم که من در هر دو معنی کاملم
هر دو را سنجیده بر وزنی که آن در خور بود

نظم را کردم سه دفتر ور بتحریر آمدی
علم موسیقی سه دفتر بودی ار باور بود

فرق من گویم میان هر دو معقول و درست
گر دهد انصاف آن کز هر دو دانشور بود

نظم را علمی تصور کن بنفس خود تمام
کو نه محتاج اصول و صوت خنیاگر بود

گر کسی بی زیر و بم نظمی فرو خواند رواست
نی معنی هیچ نقصان نی بنظم اندر بود

ور کند مطرب بسی هو هو و ها ها در سرود
از برای شعر محتاج سخن گستر بود

نظم را حاصل عروسی دان و نغمه زیورش
نیست بی عیب ار عروس خوب بی زیور بود

فهرست کلی

(شامل : اصطلاحات موسیقی ، نامهای اشخاص ، نامهای جایها)

حرف پ

حرف ت

حرف ج

حرف چ

حرف ح

حرف ز

حرف س

حرف ش

حرف ك

حرف گ

حرف ل

حرف م

حرف ن

حرف و

حرف ه

حرف ی